STEPHANE BINON

ESEU DESPRE CICLUL SFÂNTULUI MERCURIE: MARTIRIZAT DE DECIU ŞI CEL CARE L-A UCIS PE ÎMPĂRATUL IULIAN APOSTATUL

Traducere din limba franceză de Radu Teodorescu

Paris 1937

CUPRINS

Prefaţa traducătorului

Capitolul 1

Tradiţia literară
1. Legenda Sfântului Mercurie cu privire la moartea lui Iulian
Expansiunea în pământul grec
1. "Vieţile" greceşti ale Sfântului Mercurie.
   I. Textele: clasament şi conţinut
   II. Critica documentelor
2. Răspândirea legendelor în Occident
   I. Patima Sfântului Mercurie
   II. Mutarea Sfântului Mercurie de la Cezarea la Aeclanum şi mai apoi la Benevent
   III. Legenda morţii lui Iulian
3. Răspândirea legendei în pământurile orientale
   I. Literatura siriacă
   II. Literatura copto-arabă
   a) Mărturia anonimă a vieţii, martiriului şi minunilor postume a Sfântului Mercurie
   b) Minunile Sfântului Mercurie
   c) Elogiu adus Sfântului Mercurie atribuit lui Acacius
   d) Istoria patriarhilor Bisericii copte din Alexandria
   e) Analele lui Eutihie
   f) Sinaxarul alexandrin
   g) Alte versiuni arabe inedite
   III. Literatura etiopiană
   a) Sinaxarul etiopian
   b) Literatura etiopiană propriu zisă
   IV. Literatura armeniană
   a) Viaţa şi patima Sfântului Mercurie
   b) Sinaxarul armenian
   V. Literatura georgiană
4. Privire generală cu privire la difuziunea legendelor mercuriene

Capitolul 2

Tradiţia liturgică
1. Primele atestări ale cultului
   Procesul Sfântului Mercurie
2. Dezvoltarea cultului Sfântului Mercurie
   1. În pământul grec
   a) La Cezarea, Capadocia etc
   b) Moaştele Sfântului Mercurie în pământul grecesc
   c) Slujba Sfântului Mercurie în Biserica Greacă
   III. În textele latina
   IV. În ţările orientale
   a) La Mişr, în Egipt etc
   b) Imnografia egipteană
   2. Sărbătoarea Sfântului Mercurie
   4 Reprezentările figurate

I. Manualele de pictură greceşti şi ruseşti
II. Reprezentări ale lui Mercurie şi a altor sfinţi
III. Ilustraţie a legendelor mercuriene

Bibliografie

SFÂNTUL MUCENIC MERCURIE AL CEZAREII CAPADOCIEI: UN SFÂNT AL SECOLULUI AL III-LEA ŞI CULTUL SĂU ULTERIOR

Sfântul Mucenic Mercurie al Cezareii Capadociei este un sfânt din secolul al III-lea care a fost soldat de meserie şi care s-a convertit de la păgânism la creştinism în urma arătării unui înger în timpul împăratului roman Deciu. Ştim despre Deciu că numele lui se leagă de o persecuţie anticreştină infamă, una dintre cele mai crude şi mai atroce dintre toate persecuţiile anticreştine din Imperiul Roman. În acest sens trebuie să ştim că sunt mai mulţi sfinţi mucenici care s-au convertit de la idolatrie la creştinism prin intervenţia îngerilor. Acelaşi lucru a avut loc în secolul al III-lea şi cu Sfânta Muceniţă Cecilia Romana care a murit din ordinul prefectului roman Almachius.

Ceea ce este inedit în această carte a elenistului francez Stephane Binon este că el s-a documentat şi a găsit mai multe vedenii în care Sfântul Mercurie s-ar fi pogorât din cer şi l-ar fi ucis pe Iulian Apostatul în campania acestuia împotriva perşilor din secolul al IV-lea. Ştim că Iulian Apostatul a preluat conducerea Imperiului Bizantin după Sfântul împărat Constantin cel Mare cu scopul declarat de a readuce imperiul la cultul zeilor, deci la idolatrie. Ei bine autorul acestei prezente mini-monografii ne aduce ca mărturie mai multe vedenii – în special cele ale Sfântului Vasile cel Mare – în care fie Iisus sau fie Maica Domnului sus în cer au cerut Sfântului Mercurie să se pogoare pe pământ şi să îl ucidă pe infamul şi blasfemiatorul Iulian Apostatul. Ceea ce certifică faptul că moartea lui Iulian Apostatul a fost o intervenţie din cer este faptul că împăratul persan Sapur a pus o mare recompensă pe capul lui Iulian Apostatul. Ei bine deşi Iulian a fost ucis nimeni din armata persană nu a venit să ceară recompensa.

Iulian Apostatul se afla într-o campanie militară împotriva perşilor şi armata romană a trecut prin mai multe ambuscade şi suferea de sete din cauza marii căldurii din Orientul Mijlociu. Într-o astfel de ambuscadă a fost prins şi Iulian Apostatul şi după unele mărturii el ar fi fost ucis cu suliţa, după altele a fost tăiat cu sabia. Cert este că Sfântul Vasile cel Mare a putut să vadă că în timpul morţii lui Iulian Apostatul moaştele şi armele Sfântului Mercurie au dispărut de la locul lor. Mai apoi ele au apărut la loc şi sabia sfântului era însângerată semn că a ucis pe cineva. Mai apoi Sfântul Vasile cel Mare avea să afle că Iulian Apostatul a fost ucis în chip misterios în luptă.

Am decis că este bine să traducem această carte din limba franceză în limba română fiindcă ea este una dintre puţinele monografii despre Sfântul mucenic Mercurie al Cezareii. În Asia Mică el s-a bucurat de un mare cult şi de multă evlavie printre creştinii ortodocşi din Imperul Bizantin. Se pare că odată cu căderea Constantinopolului sub turci la anul 1453, ei bine s-a diminuat şi cultul Sfântului Mercurie. Cartea ne vorbeşte şi de câteva minuni postume ale sfântului.

Mucenicia Sfântului Mercurie urmează modelul clasic al timpului. În urma vizitei unui înger sfântul se încreştinează. Împăratul Deciu îi cere să jertfească idolilor ceea ce sfântul refuză. Întrebat de ce, el răspunde fiindcă este creştin. Urmează mai multe interogatorii soldate cu mai multe torturi şi chinuri şi evident cu detenţia în închisoare. Sfântul este vindecat de toate rănile de îngerul care îl vizita în mod constant. Împăratul Deciu văzând că nu mai este nimic de făcut dă ordin ca Sfântul Mercurie să fie dus în patria lui natală Cezarea Capadociei şi acolo să fie decapitat. Acest lucru are loc. După ce este decapitat trupul lui devine alb ca zăpada şi o bună mireasmă se simte în aer. Mai mulţi idolatrii care au fost martori la această scenă crudă şi inumană în cele din urmă se convertesc la creştinism.

Istoria ştie puţine lucruri în zilele noastre despre Sfântul Mercurie. Totuşi el intră în categoria sfinţilor militari alături de Sfântul Dumitru, Sfântul Gheorghe, Sfântul Procopie, Sfântul Teodor Stratilat sau Sfântul Teodor Tiron. Ceea ce vrea traducerea acestei cărţi în limba română este să aducă în faţa cititorului actualizarea unor informaţii sfinte despre un mucenic creştin ortodox uitat al istoriei. Sfântul Mercurie nu s-a bucurat în ortodoxie de popularitatea Sfântului Dumitru sau Sfântului Gheorghe dar ceea ce trebuie să ştim este că el este la fel de sfânt ca ei. După cum am spus, în mai multe vedenii – mai ales cele ale Sfântului Vasile cel Mare – el a putut să fie văzut în cer alături de Domnul Hristos şi Maica Domnului. Acest lucru nu poate să ne lase indiferenţi. Aceasta fiindcă după cum ştim sfinţii din cer pot să mijlocească la Hristos pentru noi. Ca să le cerem să mijlocească pentru noi ei bine trebuie să mai întâi să îi cunoaştem.

Cartea aceasta a fost publicată în 1937 la Paris şi a fost una dintre primele care în secolul XX în redădea pe Sfântul Mercurie creştinismului în genere. Este bine să ştim că Sfântul Mercurie este recunoscut ca sfânt nu numai în Biserica Creştin Ortodoxă ci şi în Biserica Catolică. Am spus că motivul pentru care am decis că este bine să fie tradusă din franceză în română este fiindcă sunt puţine cărţi scrise despre Sfântul Mercurie. În anul 2025 Mark Mansour a publicat şi el o carte despre Sfântul Mercurie.[1] Poate altcineva va traduce această carte în limba română.

Fie ca Domnul Hristos să ne fie milostiv pentru rugăciunile Sfântului Mucenic Mercurie!

Radu Teodorescu

CAPITOLUL 1

TRADIŢIA LITERARĂ

1. Legenda Sfântului Mercurie cu privirea la moartea lui Iulian. Răspândirea ei în pământul grec

Pentru a înţelege mai bine ambianţa care a făcut să se nască şi a facilitat sau a însoţit dezvoltarea legendei Sfântului Mercurie, trebuie să schiţăm mai întâi o imagine rapidă a legendelor morţii apostatului.[2]

Istoria războiului persic al împăratului Iulian (360-363) este destul de cunoscută pentru a fi nevoie să îi dăm aici detaliile; este destul să ne reamintim principalele episoade pentru a înţelege ceea ce va urma. După venirea la putere a sasadinilor spre anul 225 după Hristos, provincia romană Mesopotamia, aflată sub vexaţiile continue ale perşilor, ne-a lăsat să fim inspiraţi de mari îngrijorări: Nisibe, Singara, Carrhes, Amida, Beyabda au văzut succesul şi orgiile sângeroase ale lui Sapor, încurajate de banditismul disensiunilor interioare din Imperiul Roman. Se pare că venirea neaşteptată la putere a lui Iulian în 361 l-a impresionat pe Sapor II (309-379) care i-a trimis o delegaţie cu propuneri avantajoase. Cu mare orgoliu, evident că Iulian a refuzat să se asocieze cu un duşman ereditar al Romei. Fără nici o îndoială, el a dorit să se ataşeze definitiv vechiului patriotism grec prin faptul că a refăcut o expediţie a lui Alexandru şi şi-a afirmat prestigiul în lupta contra creştinismului printr-un nou titlu de glorie militară.

Încă din primele zile ale primăverii lui 362 el şi-a manifestat intenţia de „a trece graniţa cu armata lui." Pregătirile fiind în plin pe 5 martie 363, Iulian a plecat spre Antiohia şi spre Hierapolis, Carrhes, Callinicum şi calea spre Eufrat şi a ajuns la Pirisabora; el a mers pe canalele derivate care au ajuns la Eufrat şi Tigru şi a mers prin Maioyamalacha unde era casa lui Ctesifon. Trecut de crucea Tigrului, Iulian a avut neşansa să se încreadă în ghizi nesiguri care l-au făcut să se rătăcească. Dându-şi seama imediat că speranţa de victorie este pierdută, el a decis să cucerească Corduena de-a lungul Tigrului. Pe 16 iunie, armata lui Sapor a început să lovească în romanii demoralizaţi; pe 26, aceştia se grăbeau să îşi continue retragerea, epuizaţi de lipsa proviziilor, soarele dogoritor, ambuscade fiindcă sub presiunea duşmanului, panica s-a instalat între ei. Fiindcă a voit să restabilească ordinea Iulian s-a aruncat în luptă fără armură şi o suliţă i-a străpuns coastele şi ficatul.

Cine a lansat suliţa ucigaşă? Rămâne o enigmă tulburătoare pe care contemporanii au căutat să o descifreze conform pasiunilor lor. Au fost mai multe mărturii cu privire la moartea împăratului toate creând o aureolă de taină semnificativă.[3] Incertudini mari au dus la mărturii dintre cele mai contradictorii. Istoricii şi criticii martori ai catastrofei

---

[1] Mark Mansour, *The Fruit-Bearing Soldier : The Life and Martyrdom of St. Philopater Mercurius* (SIMPLUTOPIA LLC, 2025).

[2] Vom găsii o bibliografie excelentă despre viaţa şi moartea lui Iulian de H. Lecierco, Article « Julien Apostat » dans Dictionnaire et'Archéologie chrétienne et de liturgie publié par dom F. Cabrol et H. Leclercq, t. V III, 1 (Paris, 1928), p. 397-99. Cea mai completă operă despre moartea împăratului este cea a lui P. R . G. N o s t i t z - R i e n e c k , Vom Tode des Kaisers Julian, dans X V I Jahresberichl des ôffcnllichen Privatgi/mnasiums an der Stella Malutina ii l'eldkirch (1906-07). (Cf. H. D e l e h a y e , dans A B, t. X X V II [1908], p. 98-9). Pentru ultima expediţie a apostatului se face referinţă la J . B i d e z , La vie de I empereur Julien, dans Coll. d'Éludes Anciennes (Paris, Les Belles Lettres, 1930), p. 315-31.

[3] Ammein Marcellin . X X V , 3, 6 : incertu munde (éd. Y. Gardthausen , Bibl. Teubn., t. II [1875] , p. 3 5) ; Magnus de Carrhes , în J. Malalas, Chronog., XIII , 21 : ετρωθη αδηλως (PG , t. XCVII, p. 496 FHG , t. IV [Paris, 1868 . p. 6 = éd. L. D i n d o r f , C SH B [Bonn, 1831 j. p. 332, 7): J . Chrisostome, Tomul. De S. Babyla..., 23 : οι δε, ουδε ειδεναι τον σφαγεα τον εξεινοθ λεγουσιν [PG. t. L , p. 569); Rufin , HE, I, 3 6 : Ibi nam que, in certum a suis, an ab hostibus confossus... [PL, t. X X I , p. 504 C) ; Socrate , Il E , III, 21, 13 (éd. 11 E, III, 25, 6-7 (éd. L. Parmentier , dans Die Griechischen Chriatlichen srhriflsleller der ersten drei Jahrhunderle [Leipzig, 1911], p. 204 = P G, t. L X X X II, p. 1120 A). etc.

fiind deja rău informaţi, nu au avut încă timp să îşi promoveze scrierile lor pe care noi şi cei mai dezinteresaţi le cunoşteam ca favorite în cercurile egal de surprinse şi extaziate ale păgânilor şi creştinilor.

Anul morţii lui Iulian, nu spunem că este cel care l-am dat aici, trebuie să stabilească adevărul?[4] Cu aceiaşi siguranţă putem să afirmăm că ucigaşul a fost parte din armata romană: un soldat nemulţumit de un cuvânt nepotrivit la împăratului, pentru unii[5], exasperat de suferinţele expediţiei pentru alţii[6] a fost o binecuvântare. Mai mult decât atât, cu privire la soarta câtorva dezertori , după mărturia lui Amminian, perşii nu au ratat ocazia în chiar cursul ostilităţiilor, să îi numească pe romani "trădătorii şi ucigaşii celui mai mare prinţ."[7] Libaniu face mai multe eforturi să spună că acest soldat trebuia să fie creştin. El spune că a fost natural: ura creştinilor pentru Iulian era destul; dar un anume fapt coroborează cât se poate de clar ipoteza; nici un soldat persan nu a cerut recompensa pe care Sapor a promis-o celui care îl va ucide pe împărat.[8] Cu privire la acest lucru, versiuni mai implicite şi mai absurde nu au încetat să circule. Ucigaşul era un bufon barbar care urma armatei;[9] pentru alţii era un aliat arab;[10] s-a pretins chiar faptul că ar fi făcut parte din tribul Ταιηνοι.[11] Prin urmare, nu mai există limite asupra imaginaţiei populare cu privire la misterul care plana asupra morţii apostatului. P. Nostitz-Rieneck menţionează unele istorii posterioare după care Iulian a murit la Roma victima unei conspiraţii a senatorilor sau la perşi în captivitate – confuzie evidentă cu episodul morţii lui Valerian.[12]

Dar dacă moartea atât de misterioasă a lui Iulian ridică atât de multe probleme care se vor să fie rezolvate, opiniile cele mai diverse au luat noi turnuri şi au fost afirmate cu aceiaşi autoritate, cel puţin acordul istoricilor a ajuns la o soluţie mai generală: sfârşitul prematur şi neaşteptat al împăratului ar fi putut să fie făcută de o intervenţie de sus: o zeitate rea pentru păgâni,[13] dreptatea dumnezeiască totdeauna gata să pedepsească duşmanii credinţei pentru creştini,[14] ei bine una dintre aceste două au ţinut braţul ucigaşului. Moartea prinţului a fost obiectul predicţiilor şi vedeniilor[15] a unor muritori privilegiaţi. Şi nu a fost chiar Iulian unul dintre ei? În cele din urmă să ne reamintim că în momentul în care armata demoralizată de lipsuri şi capcane continue a început să se retragă, duhul imperiului, acelaşi duh care a mai apărut în palatul din Lutes, pentru incita de a accepta puterea supremă,[16] s-a arătat lui dar avea capul

---

[4] Cf. G . B i c k e l l , Die Gediclüe des H . Ephrarn gegen Julian den Apostalen, dans Zeitschrifl fiir Kalhnlische Theologie, t. 2 (1878), p. 350. Grég . de Naz ., Oral. V (Conlra lu i. Il) , 14 [PG, t. XXXV , p. 681 AB).

[5] Grég . de Naz., loc. cit., 13 (Ibid., p. 680 AB).

[6] J . Chrysostome , loc. cit. (ibid.) ; Sozomen , H E, VI, 1, 14 (éd. H. Husse y , t. II [Oxford, 1860], p. 529 = PG , t. LXVII, p. 1292 G) ; Théo doret , H E , III, 25, 6 (éd. Parmentier , p. 204, i l — P G, t.. LXXXII, p. 1120 A). Socrate , H E , III, 21, 13 (éd. Huss y , t. I, p. 442 = PG , t. LXVII, p. 433 A) a raportat faptele fără cele mai mici detalii şi a scris: ως ο πολυς λογος κρατει.

[7] Ammien , XXV, 6, 6 (éd. Gardtiiausen , t. II, p. 47, 18-21).

[8] Libanius , Or. XVIII ('Επιταφιος επι Ιουλιανω), 274-5 (éd .R. Foerster , Bibl. Teubn., t. II [1905], p. 356), reprodus de Sozomen, H E , V I, 1, 15-16 (éd. Hussey , t. II, p. 529-30 = P G, t. LXVII, p. 1292 C).

[9] Grég. de Naz ., Oral. V, 13 [PG, LXXXV , p . 680 A).

[10] Σαρακηνων τινι: Grég . de Naz ., ibid. ; Philostorge , HE , V II, 15- (éd . J . Bidez , dans Die Griechischen Chrisllichen Schriflsleller der ersten drei Jahrhunderle [Leipzig, 1913], p. 101, 3-8); Sozomèn e , HE , VI, 1, 13 (éd . Husse y , t. II, p. 528 = PG, t. LXVII, p. 1292 B) ; Jean Lydus , Liber de Mensibus, IV, 118 (éd . R. Wuensch , Bibl. Teubn. [1898], p. 157, 1-6) —ρων Ισμαηλιτων : Théodoret , HE , III, 25 (éd . Parmentier , p. 204, 16 = PG t t. LXXX II, p. 1120 A).

[11] Ταινος τις L i b a n i u s , Or. XXIV (Περι της τιμωριας Ιουλιανου), 6- (éd. Foerster , t. II, p. 517, 4). Uni editori au propus cuvântul de corectură χριστιανος (Ibid. aparatul critic).

[12] R . G. Nostitz-Rieneck , op. cit., p. 31-3. Autorul abordează cu mare ingeniozitate ultima relatare a istoriei povestite despre Cambyse de Herodot, H isl., V, 25 (éd. H.-R. Dietsch et H. Kallenberg , Bibl. Teubn., t. II [1901], p. 12).

[13] Libanius, Or. XVII (Μονωδια επι Ιουλιανω) 23, τις επηγαγε δαιμων...(ed. Forester, t. II, p. 215-6), Calist citat de Socrate, HE. 21, 14, υπο δαιμονος βληθεντα τελευτησαι γησιν (éd. Hussey , t. I , p. 442 = PG, t. LXVII ,p. 433 B).

[14] Ephrem , Carmina Nisibena, XVIII, 5-7 ; XXI, 15-8 (G. Bickell [Leipzig , 1866], p . 111, 119. Cf. ro., Die Gedichte..., p . 342 e t 349) ; So zomène , HE , V I, 2 ,2: κατα θεομηνιαν αυτον αναιρεθηναι (éd. Huss y , t . II, p . 531 = P C , t . LXVII, p . 1293 B) ; Théodore chiar el raportează, H E, III, 25, 6: οι μεν τινα των αορατων ταωτην επενηνπχεναι φασιν (éd. Parmentier , p . 204, 15 = PG, t . LXXXII, p. 1120 A).

[15] O altă vedenie familiară despre Iulian, despre care vom vorbii din nou mai pe larg, ne face să îl citäm pe Didim, filosof creştin din Alexandria menţionat de Sozomon: HE , VI, 2, 9-10 (éd. Hussey , t. II , p. 533 = pg, t. LXVII, p. 1296 AB) şi cea a ritorului păgân Libaniu al Antiohiei de care vorbeşte Amfilohie (cf. Infra) şi care este cunoscută de Zonaras; E p . XIII , 13, 32 (éd. T . Büttner - Wobst , CSHB, t. I II [Bonn, 1897], p. 69 = P G, t. C X X X IV , p. 1157 A). Se mai poate citi în acest sens predicţiile pedagogului şi monahului despre Iulian în Teodoret HE , I II , 23-24 (éd. Parmentier , p . 202-3 = PG, t. LXXXII, p. 1116-1117 A) et H Hisl. relig. (PG, ibid., p. 1316-17 A). A se vedea vedeniile unui general persan şi a călugărului Iulian şi a lui Jovian în *Roman syriaque de Julien Apostat* (infra, p. 22, n. 2).

[16] Julien, Ep . ad. S . P . Q. A lh . 11, 284 C (éd. J . Bidez , Discours de Julien César, dans la Collection des Univ. de France publiée sous le pair, de I A ss. G. B udé [1932], p. 232) ; Ammien , X X , 5, 10 (éd. Gardthausen , t. I, p. 208).

acoperit şi "în loc să îi arate lui Iulian o privire încurajatoare," el s-a întors şi a ieşit lent din cortul lui, abadonându-şi în acel moment protejatul său.[17] Deja la Antiohia, împăratul într-un vis a văzut un tânăr blond care i-a prezis că va murii în locul numit "Frigia";[18] pentru alţii, acel loc predestinat numit „Asia";[19] sau "Rasia".[20] Şi ştie, după cum spune Malalas, cronograful Eutichianos care a luat parte la expediţie cum a raportat el moartea împăratului? În timp ce dormeam, în cortul său într-o suburbie a ctesifonului numit "Asia", când el a văzut un om înarmat care s-a apropiat de el şi l-a împuns cu lancia. Trezit brusc, Iulian şi-a chemat gărzile şi i-a întrebat despre numele satului unde se afla cortul său. "Asia" i s-a răspuns. Atunci a înţeles că totul s-a terminat şi a început să strige: "Helios! M-ai pierdut" şi a căzut răpus de lovitura mortală dată de acel necunoscut care a venit.[21]

Aceasta este atmosfera legendelor care au favorizat şi au legitimizat interpelarea vedeniei Sfântului Vasile şi a uciderii lui Iulian de Sfântul Mercurie. Printre explicaţiile fanteziste pe care enigma morţii prinţului le-a provocat, ideea intervenţiei providenţiale descoperite de vedenii – cea a lui Iulian raportată de Eutichianos – cu siguranţă că au impresionat imaginaţia ardentă a aghiografilor.[22] Şi deşi ele au sărbătorit mai apoi moartea lui Iulian, tocmai în aceste vedenii se manifestau sfinţii care au fost instrumentul voinţei dumnezeieşti.[23] Abstacţia făcută de întrebările timpului şi a persoanelor se găseşte în aceiaşi ficţiune a secolelor de interval sub forme mai puţin neaşteptate – fiind tentaţi să urcăm până la originile antichităţii clasice;[24] urmărind această temă minunată în dezvoltarea ce nu este fără de interes.

În primul sfert al părţii V[25] o *Viaţă* greacă a Sfântului Vasile a cărei traduceri armeniene a lui *Faust al Bizanţului* ne-a păstrat un ecou, a popularizat o mărturie legendară a morţii lui Valens.[26] Un sofist de la curtea imperială a avut o vedenie "a unei adunări imense d martiri." După discursul Sfintei Tecla, al Sfântului Sergiu şi a lui Teodor ei pleacă să facă ordine în pământul lui Valens. A doua zi, sofistul culcat pe aceiaşi parte a avut o vedenie în care a putut vedea martirii adunaţi în care Sergiu şi Teodor triumfali au venit în acel loc cu cuvintele: "Valens, duşmanul adevărului a murit." A doua zi sofistul a anunţat magistraţilor necredincioşi m moartea împăratului. Ea însă a fost confirmată.

Acest lucru la fel de bine poate să fie aplicat şi lui Iulian. Şi noi citim în Istoria ecclesială a lui Sozomen scrisă între 439 şi 450, de o istorie asemănătoare descoperită unui apropiat a lui Iulian, care era pe punctul să se bucure. "Viziune sau vedenie, nu ştiu, ori a spune ca istoric nu ştiu: am văzut o adunare de a apostoli şi profeţi care se plângeau de persecuţia împăratului şi care deliberau ce să măsuri să se ia. Acest lucru a fost obiectul la mai multe discuţii fără nici un rezultat până când doi membrii ai Sinodului – se poate să fi fost Sergiu sau Teodor – s-au ridicat cu cuvinte de speranţă şi au părăsit adunarea ; i-am putut auzii cum ei au spus că vor distruge puterea lui Iulian." A doua zi, în acelaşi loc, călătorul a avut din nou o vedenie augustă: cele două persoane care au plecat mai înainte au revenit şi au anunţat

---

[17] Ammien , XXV , 2, 3 (id ., t. II, p. 33). Cf. J . Bidez , La Vie de l 'empereur Julien , p. 328.

[18] Ammien , XXV , 3, 9 (Ibid ., p. 36). Zonaras , Ep il. X I I I , 29-30 (éd. 1 . Bottner - Wobst , p. 69 = PG, t. CXXXIV , p. 1156 B).

[19] J . Malalas , Chronog. X I II (éd. L. Dindorf , CSHB [Bonn, 1831], p. 327 = PG, t. XCVII, p. 489 A) ; Eutycmianos , cité par J . Malalas XIII, 22 (éd' Dindorf . P- 332-33 — FHG, p. 6 = P G, ibid. P.496-97. Cf. Vue de S. Macarie le Romanin (BHL 5104), cap. IV citat mai departe.

[20] Transcriere literară a versiunii lui Eutychianos (cea raportată de Malalas) în Cronica pascală (ed. L. Dindorf , t. 1 (Bonn, 1832) p. 50-51 din PG. T. XCII, p. 748 A).

[21] Chronog., XIII, 22 (loc. cit.).

[22] Despre vedeniile literaturii aghiografice a se vedea P. Saintyves. *En marge de la légende dorée; Songes, miracles el survivances ; Essai sur la formation de quelques thèmes hagiographiques* (Paris, 1931), p. 3-33.

[23] Nu este deloc lipsit de interes aici să notăm că legena arată un alt duşman al Bisericii Ortodpxe, ţarul Calojean, lovit în mod miraculos de Sfântul Dimitrie al Tesalonicului î n 1207 (BHG, 532). Textul poartă numele de *Miracle de S. Démétrius, par Jean Staurakios , chartophylax de Thessalonique,* şi publicat în Acta SS., Oct. IV, p. 200 C P G, t. CXVI, p. 1404,. Cf A. Vasiliev , *Histoire de l'empire byzantin*. Trad. Brodix et Bourgiuna x a , t. II (Paris, 1932), p. 181.

[24] Se pare că din această counitate a unor trăsături ale viziunii Sfântului Vasile şi a unei scene luate din poemul lui Claudian (scris în ultima decadă de secolului al IV-lea). A. Haggerty Krappe a concluzionat această origine: acest gen a fost dezvoltat "a unui clişeu retoric care era folosit în şcoli şi care s-a perpetutat odată cu trecerea epocii invaziei barbarilor." *La vision de s. Basile et la légende de la mort de l'empereur Julien*, dans R B P H, t. \VII . (1928). Poemul lui Claudian este reprodus la p. 1032-3.

[25] Fiindcă "în timpul unei generaţii, m emoria cinstit a Sfântului Vsile trebuie să fi fost apărată destul de mult contra zelului indiscret al aghiografilor." P . Peeters , *Un miracle des SS. Serge et Théodore et la vie de S. Basile dans Fausle de Byzance,* p. 8 8 ; cf. p. 78. Aceasta fiindcă A. Haggertx - KrappI (op. cit., p. 1029) nu a înţeles cee ace a scris: "nu este îndoielnic că el a plsat data acestei viziuni greceşti în secolul al IV-lea, puţin după moartea lui Iulian." Biblioteca istorică a lui Faust al Byzanţului unde se crede că textul grec încă exsta în secolul al VI-lea între 344 şi 392.

[26] IV; 10 traducerea latină a fragmentelor următoare în articolul citat de P. Peeters , p . 7 0 -3 ; trad . franç. de J . B. Émine , dans V. Langlois , Coll. Des Historiens anciens et modernes de l'Arménie..., t. I (P aris, 1867), p. 245-46. Cf. H . Delehaye , dans Acla S S ., Nov. IV, p. 22, n° 41.

moartea împăratului.[27] Deja "episodul nu are nici o umbră a ataşamentului şi nici a unei regiuni şi nici a unui persoane determinate.[28]"

M. Norman H. Baynes a încercat mai recent să fixeze leagănul legendei şi etapele evoluţiei sale.[29] Pentru el, originea antiohiană a versiunii lui Faust nu poate fi negată: cealaltă în care Sfânta Tecla este în gloria Antiohiei, în care pseudo-Amfilohie, în secolele VIII-IX este cea cel care îi spune numele.[30] Prin retuşările din secolul al XIV-lea, Nichifor Calist a practicat versiunea lui Sozomen – ucigaşii lui Iulian s-au numit Artemie şi Mercurie (cf. Infra), M. Baynes a emis ipoteza că versiunea originală, antiohiană, a fost imaginată în cinstea celor doi sfinţi *arieni*, Artemie şi Macarie: Sozomen a suprimat discret numele suspecte în timp ce prin Cezarea, legenda a cucerit Armenia.[31] Nu putem să subscriem la aceste opinii. M. Baynes a omis să spună când sau cum a avut loc substituţia numelor lui Valens şi a lui Iulian. Mai mult, din altă parte, în textul pe care Faust l-a pus în discuţie – "zelul arătat pentru gloria Sfântului Vasile," "perspectivele istorice" ,[32] ei bine în cele din urmă vom venii înapoi de la Cezarea la Capadocia şi mai apoi la Antiohia. Fiind o construcţie strălucitoare în erudiţie, această argumentare se datorează mai mult conjuncturii. Avem două versiuni greceşti, contemporane: prima cea a lui Faust, care se aplică lui Valens şi care menţionează pe Sfânta Tecla şi soldaţii războinători; alta a lui Sozomen şi care îl vizează pe Iulian şi care redă numele ucigaşilor împăratului. Aceste versiuni urcă probabil la un prototip: şi una şi alta în orice caz sunt umplute de amintiri ale Sfântului Vasile şi sunt inseparabile faţă de ambianţa cappadociană: ceea ce este important acum este să le punem în evidentă.

Sozomen nu a numit pe războinătorii Credinţei. Textele siriace umplu această lacună. În cele din urmă, între timp, enigma morţii lui Iulian a primit în ţările vorbitoare de limbă siriacă, o soluţie interesantă. Sursele noastre sunt de dată relativ recentă: Mihail Sirianul a scris în secolul al XII-lea şi viaţa Sfântului Eusebiu de Samosata (o victimă a persecuţiei lui Valens) pe care el o menţionează ca pe o necunoscută de un manuscris datat din 1197; dar trebuie să admitem la fel de bine că ele sunt ecoul versiunilor siriace mult mai vechi şi care sunt anterioare secolului al VI-lea. *Mihail Sirianul* menţionează între alţi ucigaşi al lui Iulian, "unul dintre cei patruzeci de mucenici."[33] *Viaţa siriacă a Sfântului Eusebiu al Scămoşatei*[34] "amestecată cu deviaţiile legendare şi elemente istorice care au trebuit să derive dintr-o viaţă greacă a Sfântului Eusebiu, probabil mai veche" exact; fiindcă numind incidental numele lui Iulian Apostatul: "contra lui au fost trimişi cei patruzeci de mucenici, celebrul mucenic Sfântul Quirios, care l-a străpuns cu săgeta sa în faţa ochilor întregii armate."[35]

Se merită să zăbovim puţin asupra aceste importante precizări. În siriacă, apocopa consonantelor finale este mult mai frecventă decât cuvântul după cum este el bine-cunoscut;[36] aceasta este sursa confuziei în restituirea numelor. La fel de bine scriitorul a scris *qur*; aşa că cititorul ajunge să citească *Qurios* sau *Qurion*. În cazul la care ne referim, personalitatea ucigaşului lui Iulian, "unul dintre cei patruzeci de mucenici" şi-a adăpostit numele de orice fel de conjuncutură. Între celebrele falange ale Sebastiei, martirizată sub Liciunus, se găseşte un Κυριων a cărui variantă siriacă este Qurios. La fel de bine *Cheudul* este o transpoziţie armeniană a lui Χουδιων, un altul dintre cei patruzeci de mucenici.[37] Cum se face că acest Κυριων este atât de detaşat de grup? Rolul activ pe care el l-a jucat în interogatoriul lui XI s-a distins el în venerarea publică de confraţii lui în glorie?[38] Indiferent cine a fost el, mărturia *Vieţii lui Eusebiu* nu a lăsat nici o identitate cu privire la ucigaşul lui Iulian. Este Sfântul Kyrion şi Merkourios al nostru prezent cu acest

---

[27] Sozomen, HE, VI, 2, 3-6 (ed. Hussey, t. II, p. 531-2, PG t. LXVII p. 1293) acest pasaj cf infra cu o perfectă neruşinare.

[28] P . Peeters, op. cit., p . 75.

[29] *The death of Julian the Aposlale in a Christian legend*, în Journal of Roman Studios, t. XXVII (1937), p. 22-29.

[30] Op. cit., p. 24 ; Amphiloque , Vita S. Basilii (éd. F. C o m b é f i s , S.S. Patrum Amphilochii Iconiensis ... (Parisiis, 1644J, p. 182). Pentru dată, cf. in/ra.

[31] Op. cit., p. 29.

[32] P . Peeters , op. cit., p. 78.

[33] *Chronique*, V II, 5 ; trad. latine et commentaires, ibid., p. 82-3 ; éd. et trad . française de J.-B. C h a b o t , *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobile d Anhoche* (X166-1199), 3 vol. en 8 t. (Paris, 1899-1910), p. 281.

[34]Ed. P. Bedjan , Acta Martyrum et Sanctorum, t. VI (Paris-Leipsig, 1896), p. 8 şi 335-337 d 'après le musee. du Musée britannique Add. 12174, fol. 166 b. Cf. W. Wright , Catalogue of the Syriac manuscripls in the British Muséum (London, 1872), 1123-7.

[35] Traducerea latină a lui P . Peetr s , op. cit., p. 83-4.

[36] Acesta este cazul cu Quiros. Acest nume a fost purtat între alatele de *catolicoşii* care au prezidat separaţia Bisericilor armeniană şi georgiană la sfârşitului secolului al IV-lea.

[37] Cf. P . Peeters , Histoires monastiques géorgiennes (Me de S. Grégoire de K handztha, 6), dans ^4 B, t. X X X IV -X X X V (1915-16), p. 223, n. 2, in fine.

[38] Cf. Acta SS ., Mart. I I , p. 20 B.

nume de rezonanţe fonetice pe care nimeni nu ar îndrăzni să-l nege ca fiind dublul său. Cum şi unde a avut loc această substituire de nume? Este tocmai ceea ce voim să explicăm aici rezumând argumentarea strălucitoare a lui R. P. Peeters.

"Unul dintre titlurile care să dădeau cel mai frecvent în antichitate numelui martirilor era în acelaşi fel ca şi cuvântul *Sanctus*, adică substantivul Dominus în siriacă şi în arabă *Mar,* în coptă *Apa*."[39] Confuzia Mar Qurios=Marqurios se poate să fi început la sirieni? Este puţin probabil. "Dacă termenul ceremonial de Mar şi numele propriu de Qurios au fost aglutinate într-un anume fel prin diferite dialecte, evident că ele au fost disociate automatic în limba literară."[40] Prin urmare trecerea de la Κυριων Μερκουριος s-a făcut prin urmare în limba greacă. Se ştie că moaştele celor 40 de mucenici au fost dispersate a doua zi după martiriu.[41] Sfântul Kyrion prin urmare putea să fie cinstit în ţara greacă, independent de alţi martiri din Sebaria, de pelerini veniţi din Siria sau probabil de o colonie a sirienilor sub vocabula "Mar Qurios." Forţaţi să se înţeleagă cu aceşti străini care vorbeau de Mar Qurios, grecii din ţară au sfârşit prin a îi imita.[42] Substituţia Mar Qurios=Μερκουριος a părut naturală dacă luăm în considerare că numele de Μερκουριος a fost foarte răspândit în lumea greacă după dominaţia romană.[43]

În ce mediu a avut loc această substituire, "trebuie să căutăm în toată marea metropolă cappadociană: fiindcă orice altă ipoteză este de neadmis. La Cezarea trebuie să existe mormântul Sfântului Kyrion. La Cezarea a apărut mai apoi bazilica Sfântului Mercurie. Acolo a luat naştere cultul său şi de acolo gloria lui va străluci în tot Orientul. Acolo a fost unde s-a format numele său împrumutat sub care a fost cunoscut, invocat şi celebrat."[44]

O aglutinare asemănătoare a termenului ceremonial şi a numelui propriu nu este ceva izolat în literatura aghiografică. Mar Augin siriac a devenit Maruge la armenieni[45] şi Abu Qir "părintele Chir" şi a fost amalgamate toponimul Abuqir Aboukir.[46] Conjunctura Μερκουριος=elenizarea lui Mar Qurios, în acest sens are mai mult o valoare persuasivă.

Evident că Μερκουριος va intra în Siria fără să fie recunoscut sub vocabula Marqur. În cele din urmă putem citii în a treia partea (istoria lui Jovian) de cel care obişnuia să fie numit *"siriacul roman al lui Iulian Apostatul"*[47] format din legende puternic detaliate, compuse la Edesa între anii 502 şi 532 şi care va fi episodul care va urma. La Nisibis, Iovian a văzut într-o vedenie "unul dintre acei fericiţi patruzeci, care a suferit mucenicia sub gheaţă în timpul împăratului Maximin: numele lui era *Marqur* (Mercurie)... După trei săptămâni, ne spune sfântul, eu l-am lovit pe Iulian cu una dintre săgeţile mele."[48] Predicţia s-a împlinit. Doar numele s-a schimbat. Sfântul Mercurie trebuie la fel de bine

---

[39] H. Delehaye , Sanctus, p. 59. Prin urmare sub vocala Mar Qurios sirianii se adresau Sfântului Kyrion.

[40] P . Peeters , *Un miracle des SS. Serge et Théodore et la Vie de S. Basile, dans Fausle de Byzance*, p. 84.

[41] H. Delehaye , Lés origines du culte des martyrs (Bruxelles, 1912), p. 73 - 4. Condamnaţii au fost conştienţi că credincioşii vor disputa moaştele lor şi aşa că au şi-ai exprimat dorinţa de a fi înmormântaţi împreună: a se vedea testamentul lor: (BHG. 1203) , éd. N. Bonwetsch , Das Testament der vierzig Mdrlyrer, dans Studièn zur Geschichte der Theologie und Kirche, I, 1 (Leipzig , 1897) , p. 76.

[42] P . Peeters , op. cil., p. 85.

[43] M. F. Cumont, dans ses Études Syriennes (Paris, 1917), p. 340-1 a descoperit o inscripţie fragmentară care a aparţinut probabil undei dedicaţii de la începutul secolului al III-lea: Μερκουριος figurează în toate scrisorile. Într-uun sat din Pint (Alamelik) M. H. Gregoire a descoperit inscripţia următoare gravată pe o piatră de mormânt "încastrată pe o biserică armniană construită în parte din fragmente a ntice: (αντω)βιος Μερκουρ(ι)ου τη ιδια μητρι" etc. *Voyage dans le Pont el la Cappadoce*, dans Bulletin de Correspondance Hellénique, t. X X X III (1909), p. 36. Să spunem în trecere că de la vizita sa în Cezarea M. H. Gregorie a încercat să "reunească toate inspirţiile cunoscute în acest sat" (Ibid., p. 56): dar nici unul nu face referinţă la Sfântul Mercurie. La fel de bine, P. G. de Jerpahnion nu a semnalat nici una *în Inscriptions byzantines de la d'Urkub, en Cappadoce,* în *Les Mélanges de la Faculté orientale de l'Univ. S. Joseph* (Beyrouth), t. VI (1913), p. 305-400, şi nici în ale sale *Inscriptions, de Cappadoce el du Pont*, Ibid., t. V II (1914-21), p. 1-22 et 395-6. Totuşi ni se spune că un martir din vremea lui Deciu a avut numele de Μερκουρια: Eusèbe de Césarée , H E, VI, 41 (P G, t. XX , p. 609 C).

[44] P . Peeters , ibid.

[45] Id . , p. 84, n. 3. Cf. AB, t. XXXVIII (1920), p. 343 şi următoarele.

[46] Id., p . 85. C f. H. Delehaye , *Les Légendes haqioqraphiques*, 3e éd. (Bruxelles, 1927), p. 46-47.

[47] Comentariul rezumat şi pe scurt în Th. N ô l d e k e , *Ueber den Syrischen Roman von Kaiser Julian,* dans Zeitschrifl der Deutschen Morgenlândischen Gesellschafi, t. XXVIII (Leipzig, 1874), p. 263-92. Ediţia siriacă a lui G. Hoffmann , Julianos der Ablruennige-Syrische Erzaehlungen (Kiel, 1887). Traducere engleză de H . Gollancz , *Julian the Aposlale now translated for the first time from the Syriac original* (Oxford, 1928).

[48] Traducere latină a lui P . Peeters , op. cit., p. 79; traducere germ ană în Nôldeke , p. 273. Imaginaţia sau credulitatea "romanicerului" Edesei nu se putea oprii numai la atât: generalul persoan Arimhar (Noldeke, p. 275) călugărul Iulian Sabas şi chiar Iulian (p. 277) au avut mai multe vedenii profetice. La rândul său, Iovinian care se ruga şi postea să obţină salcarea armatei romane, ei bine el are o a doua vedenie. Din nou el a văzut în vedere pe "fericitul Mercurie care a apărut la Nisibis" (P. Peeters, p. 81). Vedenia lui Iulian Apostatul s-a inspirat din versiunea data de Eutichianos.

să fie separate de cei 40 de mucenici din Sebastia: itinerariul diaconului Teodie nu lasă nici un fel de îndoială în acest sens.[49]

Puţin mai apoi, găsim în ţara grecilor, consacrarea legendei siriace care a făcut din el, ucigaşul lui Iulian.[50] Sub forma unui episod din viaţa Sfântului Vasile, cronicarul *Ioan Malalas* (a trăit în secolul al VI-lea; cronica lui se opreşte la anul 563) ne spune următoarea istorie. Într-o noapte, Sfântul Vasile episcopul Cezarei Capadociei[51] a avut o vedenie în care a văzut imensitatea cerului; Hristos, aşezat pe un tron a spus cu o voce puternică: "Mercurie va ucide pe împăratul Iulian care îi persecută pe creştini." Sfântul cu o armură strălucitoare, a dispărut şi a revenit puţin mai apoi: "Împăratul Iulian este mort după cum ai poruncit Doamne." Vasile s-a trezit neliniştit. A doua zi i-a spus vedenia lui unui cleric venit la utrenie. Acesta i-a recomandat tăcerea absolută.[52] *Cronica pascală,* o compilaţie care datează din prima partea a secolului al VII-lea[53] şi *Cronica greacă a lui Ioan Nikiou* compusă la sfârşitul secolului al VII-lea sau începutul secolului al VIII-lea, din care ni s-a păstrat o traducere etiopiană,[54] raportează întâmplarea în aceiaşi termeni.

S-ar putea crede că legenda mercuriană propagată de cronici a traversat literatura bizantină sub forma pe care i-a dat-o Malalas. Aceasta fiindcă este posibil ca să nu fie cunoscută munca la legende fără încetare şi în mişcare şi în căutarea de noutăţi, totdeauna gata de a prelua alte detalii inedite. În prima parte se secolului al VIII-lea în timpul primilor împăraţi iconoclaşti, vom găsii, fără surpriză, o imagine a Fecioarei amestecată în acest episod edificator al vieţii lui Vasile şi acesta sub pana Sfântului Ioan Damaschinul. Se poate invoca viaţa – care este pierdută azi – a Sfântului Vasile de Helladius, ucenicul şi succesorul lui la scaunul episcopal al Cezareii,[55] Damaschinul spune că Vasile se găsea într-o zi în faţa unei icoane a Fecioarei pe care era reprezentat şi Mercurie şi l-a rugat să provoace moartea infamului Iulian. În mod minunat, martirul a dispărut din privirea lui şi a revenit mai apoi cu lancia însângerată. S-a făcut dreptate.[56]

Evident că ne vine să combinăm cele două lecţii: cea a vedeniei (Malalas) şi cea a icoanei (Damaschinul). Totuşi trebuie să preferăm să vedem în această nouă etapă transmiterea unei legende, lecţia independentă a Damaschinului, o variantă simplă a versiunii lui Malalas. Aceasta fiindcă a fost *Viaţa lui Vasile* atribuită lui *Amfilohie*, episcop de Iconium, dar care în cele din urmă, nu a putut vedea lumina zilei decât prin secolele al VIII-lea sau al IX-lea în mediul mai puţin erudit al mănăstirilor anatoliene,[57] dând dovadă de un anume ecclectism. După cum este spus în mărturia falsă a lui Helladius, spusă de Sfântul Ioan Damaschinul, Fecioara a jucat un rol principal; dar – aici influenţa versiunii lui Malalas este vizibilă – istoria este spusă sub forma unei vedenii a Sfântului Vasile.[58] Fiindcă tot poporul Cezarei a fost neliniştit cu privire la ameninţările Apostatului, el se găsea pe muntele Didimes, unde a putut să o vadă pe Fecioară aşezată pe un tron strălucitor în jurul căreia stătea armata cerească. "Aduceţi-mi-l pe Mercurie, a spus ea, pentru ca să meargă să îl ucidă pe Iulian fiindcă s-a făcut vinovat faţă de Fiul şi Domnul meu Iisus Hristos." Sfântul înarmat a

---

[49] T h e o d o s i u s , De situ lerræ sanclæ : Cæsarea Cappadociæ : ibi est sanctus Mammes... et sanctus Mercurius, m artyr. In ipsa provincia est civitas Sebastes, ubi sunt numéro X L m artyres, quæ est in provincia Cappadociæ (Éd. P. G e y e r , Ilinera Hierosolymitana sæculi 1 V -V III, dans C S E L, XXXIX [Vind ob. 1898] , p . 144 , 15).

[50] Legenda mercuriană de mai multă vreme a reţinut atenţia lui Baronius Annales Ecolesiastici, AC 363 , éd. Pagius , t. V (Lucæ, 1 / 3 9), p. 169-72, de Du Cange , article « Flavius Claudius Iulianus » des Fam iliæ Auguslæ Bijzaniinæ, dans Hisloria Byzaniina duplici commenlario illiislrala (Paris, 1680), p. 50-51, — la brève notice des historiens postérieurs est tributaire de ces trav au x — , du P . V- d e Buck , dans Acta SS., Oct. X , p. 5 7 --/o, n. i, avant que le P. H. Delehaye , Les Légendes grecques des Saints militaires, p. 98-1000 şi care nu a fixat evoluţia ei. H. Leclercq, op. cit. p. 395 cunoaşte legendele lui Mercurie legate de moartea lui Iulian dar ignoră munca savantului bollandist.

[51] Există aici un anacronism flagrant. În fapt Sfântul Vasile nu a urmat lui Eusebiu pe troul episcopal al Cezareei decât în 370 la 7 ani după moartea lui Iulian.

[52] Chronog., III, 23-4 (éd. Dindorf, p. 333-4 = PG , t. XCVII, p. 497 B C).

[53] A. C. 363 (éd. Dindorf , C S H B [Bonn, 1832], p. 552, 1-10 = P G, t. XCII, p. 748 C-749 A). Cf. F. C . Conybeare, On the date of composition of the Paschal Chronicle, dans Journal of Theological Sludies, t. II (1901), p. 288-98.

[54] LXXX , 20-26. H. Zotenberg , La Chronique de Jean, évêque de Nikiu . Notices et Extraits (Paris, 1879), p. 83 et R. H. Charles , The Chronicle of John, bishop of Nikiu, translated from Zotenberg's ethiopic text (London, 1916), p. 78-9.

[55] Este cât se poate de clar aici că avem de a face cu un Helladius fals şi că episodul a fost forjat din bucăţi preluate din disputa icoanelor.

[56] De Imag. Or. I (PG, t. XCIV, p. 1278 B). Icoanele Fecioarei sunt motiv la mai multe legende bizantine; a se vedea în acest sens episodul raportat de Nic. Choniate De Mari. Comn., VI, 5 (éd. E. B e k k e r , C S H B [Bonn, 1835], p. 248 = P G, t. CXXXIX , p. 537 C).

[57] Se poate spune că se poate afirma că ea a fost redactată de un călugăr din Capadocia sau Lycaonia după cum crede P. G. de Jerphanion , Histoires de S. Basile dans les peintures cappadociennes et dans les peintures romaines au M -A , dans Byzantion, t. V I (1931), p. 541. Cf. p. 556. Caracterul irefutabil al acestei Vieţi a fost deja proclamat de Baronius (notes sur le Martyrologe Romain, 1 " janvier = P G, t. LXXIII, p. 312) par F. B [aert], dans Acta S S ., Iun. IX, p. 936-8 : De vita S. Basilii apocrypha et S. Amphilochio episcopo Iconiensi perperam imputata.

[58] După Amfilohie, retorul Libanius a avut o vedenie identică p. 182.

plecat pe câmpul de bătălie… Vasile s-a trezit şi s-a dus imediat cu Eubul la biserica Sfântului Mercurie unde era trupul şi armele sfântului; acestea din urmă, armele, după mărturia gardianului, au dispărut în mod misterios. Tulburat şi încrezător, Vasile s-a suit din nou pe munte şi cu totul poporul mai apoi s-a pogorât în sat cântând faptele Domnului…[59] Aceasta fost legenda lui Mercurie în ultimul stadiu al evoluţiei sale în pământul grec.

Totuşi, în ciuda vitalităţii sale extraordinare, legenda mercuriană nu s-a implantat în suflete până la a atenua voga altor mărturii ale morţii lui Iulian sau de a se impune în atenţia aghiografiilor şi a istoricilor. Ar fi fost de aşteptat ca această legendă să se găsească în biografiile martirilor de sub Iulian; dar nu se găseşte: în van au căutat o aluzie la Mercurie în patimile care menţionează moartea apostatului.[60] Cu privire la istorici, Georges Hamatrole Călugărul,[61] Cedrenus[62] şi Zonaras,[63] toţi tac cu privire la numele martirului şi nu au prins taina care a planat în jurul morţii lui Iulian. Mihail Glykas se va înscrie contra legendei Sfântului Mercurie şi nu s-a dat înapoi să dovedească că în 363 Vasile nu avea rangul de episcop şi că numele ucigaşului a rămas de-a lungul timpului o enigmă indescifrabilă. Iată ce spune el în mare "dacă după cum se spune că minunile atribuite lui Amfilohie, Mercurie l-a ucis pe Iulian, din porunca Fecioarei şi la rugăciunea lui Vasile, în zilele noastre ucigaşul prinţului nu ne este cunoscut."[64] Acest pasaj mărturiseşte despre micul succes pe care legenda mercuriană l-a avut în ţara grecilor.

În cele din urmă, din secolul al IX-lea până în secolul al XIV-lea, rarele aluzii care sunt făcute nu sunt concordante.[65] Nichifor Kallistus în secolul al XIV a adoptat o mărturie aproape milenară a istoricului Sozomen. Mai înainte de a ţine cont de legenda lui Mercurie,[66] el a crezut că poate să facă o versiune după modelul său, care a transcris textul pentru restul cu transformările de rigoare. Putem afla după mărturia lui Sozomen că moartea lui Iulian a fost făcută de doi eroi anonimi. Mai bucuros Calist îl citează pe Mercurie căruia îi dă ca acolit pe celebrul mucenic al persecuţiei apostatului Sfântul Artemie. Cuvintele και μαρτηρων adăugate la textul lui Sozomen legat de compunerea Sinodului cresc, legitimează adăugarea Αρτεμιον κδε και Μερκουριον.[67]

M. Baynes, din care am citat deja opinia legată de Faust şi Sozomen, face mult pentru a îl cinsti pe Nichifor Kalist fondând pe mărturia lui o ipoteză tentantă dar incontrolabilă. Legenda din Antiohia, care îi pune în scenă pe Artemie şi Makarie, a învins în Cezarea unde au apărut doi sfinţi *arieni*[68] ca amestec al amintirii Sfântului Vasile. Va fi suprimat prin urmare Artemie şi se va substituii Makarie cu numele unui sfânt local Merkurie. Cu cât timpul a trecut peste opera lui, Artemie a fost din nou reintegrat în legendă; iată de ce noi găsim valoare în a găsii compania lui

---

[59] Ch. 9, Περι Ιουλιανου του παραβατου (éd. F. Co m b é f is , SS. Palrum Amphilochii Iconiensis, Methodii Palarensis, et Andreæ Cretensis opéra omnia [Parisiis, 1644] p. 181 C-182. Traducerea latină în PG XXIX p. CCCCIV-CCCV. Am reprodus textul grec legat de sursele Éloge de S. Mercure de Nicéphore Grégoras, dans nos Documents grecs inédits relatifs à S. Mercure de Césarée, p. 45-47.

[60] Acestea sunt *viaţa* şi *mucenicia Sfinţilor Manuel, Sabel şi Ismael* (BHG 1023), al unui autor necunoscut – şi tot ceea ce se spune este pur şi simplu că Iulian a fost lovit ουρανιω πληγη (Ada SS., Iun. III, p. 290 A) — şi mai mult decât toate *patima Sfântului Artemie* de jean de Rhodes (BHG 170-171) care spun de mai multe versiuni ale morţii împăratului şi în care mutismul cu privire la Mercurie nu ne lasă să ne edificăm cu privire la difuzarea legedei: Ο Ιουλιανος... διατρεχων και διαταττομενος περιπιπτει δορατι ως μεν τινες φασκουσι στρατιωτου ως δε αλλοι Σαρακηνου των μετα Περσων ως δ'ο χριστιανων λογος ο αληθης και ημετερος του δεποτοθ Χριστου αντιταξαμενου αυτω (§ 69 : éd. J . Bidez , Philostorgius Kirchengesch.ich.le..., p. 102, 44 sqq. = A c ta S S ., Oct. V III, p. 884 = P G, t. XCVI, p. 1317).

[61] Chronic. IV, 191, 8: ..αδηλου του ανελοντος αυτον γενομενου. Και τον μεν την διακαιαν εκεινην επενεγκοντα πληγη ουδεις εγνω μεχρη τημερον (éd. C. de Boor, t. I [Bibl. Teubn., 1904], p. 545, 12 sq . = PG, t. CX, p. 67 2 A).

[62] Hist comp. Και διατασσομενος επληγη δορατι αφανως (éd. E. Bekker , C S H B, t. I [Bonn, 1838], p. 538, 21 = P G, t. CXXI, p. 585 C).

[63] Annal XIII, 13, 20: αδηλον δε ειναι οθεν η αυτον πληξασα ειχμη κατ εκαινου εβεβλητο (éd. M. Pinder , C S H B [Bonn, 1897], p. 67-9 = P G, t. CXXXIV, p. 1156 A).

[64]Annal. IV (éd. E . Bekker , CSHB [Bonn, 1836], p . 4 7 1 -2 = P G, t. CLVIII, p. 47 6 D -477 A).

[65] Găsim din nou o aluzie la legenda mercuriană în Vie de S. Macaire le Romain [B H G 1004-1005; B H L 5104), în care autorii Sergiu, Teofil şi Hzgin sunt necunoscuţi în istoria literară. În cap. 4 se spune. ... και ηλθομεν εις καμπον ομ αλον καλουμενον Ασια οπου ο αγιος Μερκουριος ανειλεν Ιουλιανοο ν τον παραβατην (éd. A . Vassilie v , Anecdola græco-byzanlina, Pars prior [Moscou, 1893], p. 137 ; trad. la t. dans PL , t. LXXIII , p . 416 Cet dans les Acla SS., O ct. X , p. 56 6 G). Scolasticul Vindob. pli. gr. XCIII (xnes.) în maginea la Περι της τιμωρια Ιουλια νου (Oral. XXIV) de Libanius, § 6 (se spune că Iulian a fost mort sub loviturile unui ταιηνος care raportează legenda mercuriană în aceşti termeni: τις ο φανευσας Ιουλιανον τον παραβατης και αλιτηριον και εξαγιστον, ο του Θεοθ στρατιωτης Μερκουριος αφανει πληγη απενεγκαων) éd. R . Foerster , t. II, p. 517, 2 e registre).

[66] H R X, 34: και τον σφαγεα τοθτοθ βιβλοι ημον ειναι τον πολυν και μεγαν Μερκουριον εκδεδωκασι (PG ibid., p. 52, CD).

[67] HE, X , 35 [P G, ibid., p. 552 CD).

[68] Fiindcă Armenie erou al lui Filotrogiu, a fost originar un sfânt arian şi nu a primit dreptul citat, în Bizanţul ortodox, spre mijlocul secolului VII ((N o r m a n H. B a y n e s , The dealh of Julian the Aposlale in a C hristian legend, loc. cit., p. 28); el a suferit martiriu (a se vedea patima sa, ed. J. Bidez, Philoslorgius Kirchengeschichte..., p. 107-8) pentru a vedea protestul contra torturilor aduse celor doi prepţi creştini Eugeniu şi Makarie. În gândirea lui M. Baynes, acest lucru ar putea să fie amestetul morţii lui Iulian (op. cit. P. 29).

Mercurie în povestea lui Nichifor Kalist. Nu vom discuta aici această ipoteză pe care o prezintă M. Baynes mai mult ca o simplă sugestie. Ceea ce remarcăm aici este că ar fi superflu să ne imaginăm o nouă substituţie a numelui – Makarios-Merkourios – pentru a explica prezenţa lui Mercurie în istoria morţii lui Iulian: textele siriace care amestecă Mar Qurios sunt cât se poate de explicite. Pentru noi după cum am spus Nichifor Kalist nu este decât „rechter Typ der Harmonisierungskünstler."[69]

Nu am spus nimic despre un fragment de sinaxar pe care l-am găsim într-un text al cod. *Parisin* gr. 1621 şi care a putut să inspire mărturia lui pseudo-Amfilohie.[70] Dacă, după cum am putea crede, acest text a trebuit să fie considerat ca o tentativă izolată a unui scrib erudit, dornic să se alăture istoriei lui Mercurie, mărturia succesivă a minunii postume, acest document nu va contribuii mult la difuziunea legendei dispariţiei armelor. În cele din urmă, versiunea pseudo-amfilohiană, a vegetat cinci secole în bizanţ, până când şi-a găsit în *Nichifor Gregoras* primul aghiograf care i-a dat o formă independentă a vieţii Sfântului Vasile. În alegerea subiectului, originalitatea autorului este incontestabilă şi îi face onoare. *Elogiul Sfântului Mercurie* pentru restul, nu este decât o pagină de literatură „atticisantă" atât de prinsă în secolul al XIV-lea.[71] Gregoras ştia mai bine decât oricine că mărturia lui era fictivă: dar fără nici o scrupulă a rămas sursa lui. Dacă el a raportat legenda morţii lui Iulian, pseudo-Amfilohie a trasat circumstanţele istoriei din jurul ei. Gregoras care a acordat multă atenţie *Martiriului Sfântului Artemie* nu aduce nimic nou cu privire la acest subiect şi detaliile pe care el le dă sejurului lui Iulian la Atena şi a raporturilor sale cu Sfântul Vasile, eforturile pe care le-a făcut pentru a se asemăna cu Alexandru, persecuţia sa, expediţia şi bătălia finală sunt cu toate inexacte; numai o schiţă a istoriei perşilor după secolul al IV-lea înainte de Hristos, fac onoare autorului. Pe lângă acestea numai câteva paragrafe rare puse de o parte, cu toate resping teroarea îmbibată de legile atotputernice ale lui Τεχνη. Aghiograful dacă i-ar fi plăcut să lege opera lui cu modul interminabil al digresiunilor istorice sau filosofice, care flatează iubirea de sine a erudiţiei totuşi nu ar fi făcut să fie uitat subiectul tratat. Istoricul, parţialitatea şi erorile sale se etalează la mare nivel: nu există nici un fel de îngrijorare de a face să se lumineze faptele eroului său. Scriitorul, acumulaţiile sale intempestive ale perioadelor şi imaginilor ne fac să uităm calităţile indiscutabile ale stilistului.[72] Dar dacă prin acest caracter oratoriu, opera lui este mediocră în ochii noştri, acest caracter al lui i-a asigurat succes. În termenii lungii sale evoluţii în Bizanţ, legenda lui Mercurie legată de moartea lui Iulian, a găsit pe cineva să o pună în plină lumină.

Viaţa Sfântului Vasile de pseudo-amfilohie, a inspirat la fel de bine aghiografii greci moderni;[73] fiindcă el se îndepărtează în unele locuri[74], mărturia care s-a inserat în *Viaţa Sfântului Vasile* nu este decât o parafrază literală a unei versiuni pseudo-amfilohiane şi prin aceasta nu prezintă decât o importanţă pur documentară.

2. „Vieţile" greceşti ale lui Mercurie

Mai mult decât orice, miracolul morţii apostatului, inserţia *Vieţii lui Vasile,* substituţia lui Μερκουριος la Mar Qurios, gravitează în orbita Cezareii Capadociei. Din acestea vom ajunge să facem acest studiu al *Vieţilor.* Totuşi, acestea ceea ce este remarcabil parcă ignoră miracolul postum al lui Mercurie, nimic mai mult decât a autoriza de a considera pe eroii celor două legende care două omonime distincte. Nota din sinaxarul Sfântului Mercurie din Paris gr. 1621 şi anumite imnuri la care vom face referinţă mai apoi, confirmă această opinie.

I. Textele: clasamente şi conţinut

---

[69] R . G . Nostitz - Rieneck , Vom Tode des Kaisers Julian, loc. cit.. p . 21.

[70] A se vedea *Documents grecs inédits relatifs à S. Mercure de Césarée*, p. 94.

[71] Rezumatul pe care M. R. Guillan d l-a consacrat în Essai sur *Nicéphore Grégoras, l'homme et l'œuvre* (Paris, 1926), p. 185-6) la fel cu mai multe erori care nu sunt important de spus aici (la fel fiindcă el l-a ucis pe Iulian, Mercurie este pentru M. Gulland, "primat la Cezareea în Capadochia." Aceste lucruri pot să fie găsite în *Documente…,* cap. 2, ediţia critică şi traducerea Elogiului.

[72] Cf. S t. B i n o n , Nicéphore Grégoras historien et rhéteur, d'après son Éloge de S. Mercure, à paraître dans Bulletin de V Institut historique belge de Rome, t. X IX (1938).

[73] Cf. Νεος Υησαυρος, (ed. Venise, 1682) p. 173 şi K. Ch. Doukakes, Μεγας Συναξαριστης..., τ. I , Jav.: Ιασπις του νοητου παραδεισου (Atema, 1889) p. 31-33.

[74] La fel de bine după viziune Eubul nu este mai puţin încrezător în Vasile dar τινας των κληρικων (Ibid., p. 33). Mai departe autorul explică ce sunt venerările pe care cezareenii le-au adus în jurul trupului şi armelor lui Mercurie: διοτι ο αγιος Μερκουριος εκει της Καισαρειαν εμαρτυρησε προ χρονων ρ επι της βασιλειας βαλεριανου και βαλεριου (idib) sunt detalii fantastice la care vom revenii.

Am păstrat în viaţa martirului Sfântului Mercurie, trei versiuni greceşti antice care au existat în Bibliotheca Hagiografica Greca, cu numerele de 1274, 1275 şi 1276.[75] Nici unul dintre aceste texte nu ne permite mai mult decât aceste versiuni, de a ştii procedeele de compunere a aghiografilor greci.

Versiunea 1274 este prima ca datare.[76] Cinci manuscrise care ne-au fost transmise *Vatic. Gr. 807* fol. 266-269r, cel mai vechi datând din secolul al X-lea.[77] Cultul Sfântului Mercurie la Cezarea, după cum am spus mai înainte, urcă până la începutul secolului al V-lea. Oare aghiografii au aşteptat patru secole pentru a da sfântului o istorie demn de explorare postumă? A priori, lucrul nu este de crezut: afluenţa pelerinilor la martirul din Cezarea, cu siguranţă că le-a exercitat facultatea invenţiei. În alt sens, prezenţa în secolul al VIII-lea a unei traduceri latine[78] şi în secolul al IX-lea a unei traduceri copte a vieţii greceşti a sfântului,[79] au făcut să credem că aceasta a ajuns cu iuţime în ziua când au fost cunoscute. Putem să luăm în considerare codexul Vatic. Gr. 807 ca ecou deja într-o nouă zi a traducerii care s-a format în jurul moaştelor Sfântului Mercurie.

Am publicat recent versiunea 1275.[80] Contrar la ceea ce s-a crezut, mărturia mutilată a Vatic. Gr. 866,[81] a secolului al XII-lea fol. 104 r 106r, nu este exemplar unic al acestei versiuni; două alte manuscrise au păstrat mărturia completă.[82] Că BHG 1275 a fost inspirat de BHG 1274 este un lucru sigur. Autorul, care se pare că era puţin literat a scris fără multă imaginaţie şi nici bazat pe cercetări literare, urmând un model cu totul fericit de a extrage câteva linii amplificând pasajele rare după voia fanteziei.[83] Adăugările sunt caracteristice. Prima versiune a spus că εν τω καπετωλι; pentru cei care nu ştiu, redactorul nou a folosit της πολεως Ρωμης. El a înlocuit printr-o expresie imaginată σθμποσιοις ηυφραεινετο, forma ευωχειτο μεγαλως. El spune vârsta martirului: 25 de ani şi a redat portretul lui: era frumos la chip, cu un ten roşiatic şi avea părul blond, detalii care nu apar în prima mărturie. O frază despre modelul lui: "Dumnezeu a făcut lucrurile cu un cuvânt" care i-a dat ocazia să enumere etapele creaţiei lumii. El ştie că Mercurie în timpul primului său supliciu a fost ridicat cinci picioare de la sol; lista torturilor, la care se adaugă tendoanele de vită şi fierul înroşit în foc.

Aceste divergenţe merită să fie notate: nu numai că ilumineză trasmiterea primelor două "martirii" ale Sfântului Mercurie, dar ele permit de a recunoaşte modelul după care aghiografii posteriori au scris faptele sfântului, detalii pe care istoria literară nu le poate ignora.

Surius şi Migne, după Lipomanus, au inserat în colecţia lui Metafraste o traducere latină a lui BHG 1274. Versiunea veritabilă metafrastică a recunoscut procedeelor amplificative retorice modului şi a discursului lung dragi acestui aghiograf celebru este redată foarte bine în BHG 1276.[84] Această mărturie care nu diferă de cele două

---

[75] Aceste trei versiuni ale *Vieţii lui Mercurie* au fost semnalizate pentru prima dată în cataloagele mss publicate de bollandişti şi în special în *Catalogue des mss hagiographiques grecs de la Bibl. Valicane (B ruxelles, 1899),* p. 315 şi care au o cronologie care nu a fost determ inată de P. H. Delenhaye în Les Légendes grecques des Saints militaires, p. 93-7. — L. Allatius , De Symeonum scriptis diatriba (Parisiis, 1664), p. 120 e t 125 (PG, t. CX IV , p. 119 Bet 124 A) care a cunoscut pe a doua şi a treia şi le-a atrobuit pe bună dreptate lui Simeon Fabricius , Bibliolheca græca, t. IX (1719, p. 124 la fel ca prima versiune – care vine să i-a în considerare textul lui Lipomanus şi a Surius ca o traducere latină a lui B. H. G. 1275 şi care s-au abţinut să pună pe B.H.G. 1276 sub autoritatea lui Metafrast. P. H. Delehaye a recunoscut dependenţa lui B.H.G. şi a traducerea lui Lipomanus în Synaxarium ecclesiæ Consianlinopoliianæ ... Propijlæ um ad Acla S S . N ov., p. 969.

[76] Éd. H. Delehaye , op. cil., App. IX , p. 234-42, d'après le Cod. Paris, gr. 1539 (xi= s.), fol. 182 v-188 v (fiindcă ceea ce gândeşte Migne P G, t. CXVI, p. 270, la Bibl. N at. de Paris au păstrat o mărturie.) traducerea latină a lui A. Lipomanus , Tomus Ouinlus Vilarum Sanclorum patrum... per Simeonem Melaphrastem... (Venetiis, 1556), fol. 181-183 (25 nov.), care le-a atribuit lui Simeon. Traducerea ş eroarea lui Lipomanus trece în mai multe ediţii ale lui L. Surius, L. Surius , De probatis Sanclorum historiis, partim ex tomis A loysii Lipom ani... pa/lim etiam ex egregiis manuscriptis codicibus... i le éd., t. V I (Coloniæ Agrippinæ, 1575), p. 569-72 (24 ou 25 nov.) ; 2e éd., t. V I (1581), p. 613-16 (24 ou 25 nov.) ; 4 e éd., t. IV (1618), p. 524-26 (25 nov.) ; 5» éd., Hisioriæ sea vitæ Sanclorum..., t. X I (Augustæ Taurinorum , 1879), p. 677-82 (25 nov.). traducerea latină inserată în P G, t. CXVI, p. 269-76, ca după Surius are aceiaşi eroare.

[77] Valic. 807 (au 26 novembre) et le Paris. 1539 (25 nov.) déjà cités, ce sont les codd. Valic. gr. 808, x ic s., fol. 416-421 v (26 nov.), Neapol. gr. 26, x ie s., fol. 118-122 et Ambros. gr. 193 (G 95 sup. clim N 157), x ie-xnes., fol. 36-40.

[78] Cod. Pierpont-Morgan 588 (Synaxary A. D. 842) et 589 (Synaxary ix e s.). H . Hyvernat , A Check lisl of Copiic manuscripts in the Pierponl Morgan Library (New-York, 1919), p. 10-11, n° XXIV -XXV , 1. Cf. infra.

[79]. Cod. Pierpont-Morgan 588 (Synaxary A. D. 842) et 589 (Synaxary ix e s.). H . Hyvernat , A Check list of Coptic manuscripts in the Pierponl Morgan Library (New-York, 1919), p. 10-11, n° X X IV -X X V , 1. Cf. infra.

[80] Documents grecs inédits..., p. 27-39.

[81] BHG, p. 177 et H. Delehaye , op. cil., p. 93. Allatius şi Fabricius au dat *incipit* (cf. Supra).

[82] Codd. Ambros. gr. 259 (D 92 sup.), xi° s., fol. 111 v-115 v et Barber, gr. 318, xiie-xmes., fol. 234 v-41 r.

[83] Am adunat în *Documentele noastre* p-. 23 nr. 1, câteva exemple caracteristice ale metodei autorului.

[84] Ed. H. Belehaze, op. Cit. Appendice X, p. 243-58 după codd Paris gr. 1499 din 1055+1056 fol. 285 v-301 v şi 576 xi s., 131 v-140 v (25 noiembrie) şi Monac gr. 179 xi fol. 132 v-140 (25 nov). Această operă este atât de caracteristică lui Simeon că P. H. Delehaye (p. 95) a putut

precedente care prin claritatea formei – fiindcă autorul a respectat cu scrupulozitate planul şi daturile tradiţionale – a fost foarte în vogă în epocă: multele manuscrise care ni s-au transmis sunt dovada.[85] Simeon Metafrastul s-a inspirat din primul *martiriu:* nici o trăsătură în opera lui a portretului lui Mercurie şi nici alte detalii ale celei de a doua versiuni (ridicarea lui Mercurie la cinci picioare de la sol, nici lovirea cu tendoane de vită) lucruri pe care el nu a uitat să le transcrie. Fidelitatea lui, pentru a fi mare nu trebuia să fie absolută. În lupta care răzbate, romanii şi sciţii – fiindcă la fel de bine el numeşte barbarii anonimi ai versiunilor anterioare – sunt puse în relief minunile lui Mercurie: deruta σωματοφυλακες şi a δορυφουντες barbari care au abandonat conducătorul lor – care avea obiceiul să îl numească "Regele"[86] – nu au făcut decât să înalţe încercările lui Mercurie; denunţătorul a putut să vadă numele de Catellus schimbat în cel de Metellus... aceasta fiindcă a luat mici libertăţi cu datoriile tradiţionale şi dacă el a voit să ştie de liberul arbitru al lui Metafrastul.

Nota din Sinaxar nu menţionează, cu privire la viaţa lui Mercurie, nici un detaliu pe care îl cunoaştem din cele trei mărturii precedente. Nu este nimic care să ne uimească: într-un mic rezumat al versiunilor în curs, nu a fost permis autorilor lor să dea curs liber imaginaţiei lor. *Sinaxarul Bisericii din Constantinopol* se termină cu un portret al lui Mercurie, care a fost direct inspirat din versiunea pe care am publicat-o.[87] Când autorul celebrului *Menologiu al lui Vasile II* (975-1025) el descoperă şi mai mult calităţile stilistului: el s-a străduit să dea o turnură mai literară frazelor mai căutate a Sinaxarului, pe care îl avea sub ochii lui ; şi el a omis portretul lui Mercurie pentru a atesta vindecările pe care le-a făcut în timpul său moaştele sale la Cezarea.[88]

Cu privire la aghiografii moderni, ei au înclinat natural spre versiunea metafrastică (BHG 1276). Parafraţa monahului cretan Agapios din secolul al XVII este o reproducere scurtată, augmentată de câteva detalii ale erudiţiei

---

să scrie: "pentru cunoaşterea procedeelor sale, studiul acestei versiuni poate avea importanţa lui." Contrar la ceea ce ar fi putut să sugereze, noi nu posedăm două versiuni metafrastice ale *Martirului* lui Mercurie. Mss – lucru ce nu ar trebuii să ne uimească – oferă câteva divergente în textul ivocaţiei finale ((cf. éd. H . Delehaye , p. 258 şi n° 6 al aparatului critic. Cartea lui M. Lake ne permite să indetificăm în manuscrisul de la Prodromu la care vom face aluzie în nota care va urma.

[85] Identificăm A th o s, les codd. D ionysiou 116, n° 7 (du x v n e s.), Docheiariou 4, n° 8 (xie) et 5, fol. 216 r-228 r (xne), Esphigm . 77, n° 17 (xiv»), Lavra B 86, fol. 269 r-277 (x ie), A 71, fol. 160 r-169 (x ie), E 165, fol. 105 r-114 (de 1324), E 185, fol. 289 r-296 (x n e), Cl 150, fol. 195 r-206 (de 1756). Valopédi 491, fol. 192 v (x ie), 493, fol. 208 v (x iv e) et 496, fol. 323 r (x ie) ; à Chalcis (Bibliothèque de l 'École Théologique), les codd. M on. 82, fol. 323-336, M on. 83, fol. 123-132 v (x ie- x n e), M on. 84, fol.' 221 v-230 (x iv e) — 26 nov. — , Mon. 85, fol. 155-164 v (x ie), Schol. 35, fol. 439-450 v (x v ie) — 26 nov. — ; à C o p en h a g u e (Bibl. royale), les codd. Gr. K g l. Saml. 167 Fol., fol. 155 v-165 v (x ie- x n e) — 25 nov. — et 168 Fol., fol. 136-145 v (x n e) ; à l'E s c u r i a l , le cod. B. I I . 7 (M 27), fol. 153 v-163 (x o e) — 25 nov. — ; à H o l k h a m (Bibl. du Comte de Leicester), le cod. 89, III, fol. 190-197 v (x iv e-x v e) — 24 nov. — et 89 de Leicester), le cod. 89, III, fol. 190-197 v (x iv e-x v e) — 24 nov. — et 89, IV, fol. 187 v-199 v (x ie) — 26 nov — ; à J é r u s a l e m (Bibl. patriarcale), les codd. 141, fol. 136 v (x ie) —- 25 nov. — et 170, fol. 264 v (x ie) a vechilor fonduri satatice şi cod 7, fol. 205 xii a fondurlor antice ale mănăstirii crucii L e s b o s (monastère de Leim on), les codd. 15, fol. 364 v \ v e) et 52, fol. 218 r (x n e) ; à M e s s i n e (Bibl. Universitaire), les codd. 48, fol. 200 v209 (x ie- x n e) — 25 nov. — et 69, fol. 159-168 (x n e) — 25 n o v .— ; à M i l a n , les codd. A m br. A 180 sup. olim N 167, fol. 287 v (x m e) et A 213 inf. Olim N 264, fol. 221-234 (x n e) ; à M u n ic h (Bibl. royale), le cod. 179 déjà cité ; à Paris , outre les codd. 579 et 1499 déjà cités, les codd. 693, fol. 146-154 (x ie) — 26 nov. — , 1482, fol. 128-138 v (x ie) — 25 nov. — , 1513, fol. 184-194 v (x n e) — 26 nov. — , 1525, fol. 429-438 v (x m e) — 25 nov. — , 1549, fol. 297 v305 (x n e) e t 1554, fol. 159 v-174 (x iv e) ; près de S erres (couvent du Prodrome), le cod. A 35 (26 nov.) ; à R o m e , les codd. A ngel. B .3.5, fol. 201 (x n e), B arber■ V .20, fol. 143-155 v (x n e) — 25 nov. — et Vatic. 805, fol. 171 v-181 (x ie), 896, fol. 162-171 (X I e) — 26 nov. — , 1596, fol. 129-136 v (x i e) — 25 nov. — et 2039, fol. 240 v-257 (x ie) — 25 nov. — ; à V e n is e , les codd. M arc. 350, fol. 224 v-237 v (x n e) — 25 nov. — , 352, fol. 239 v-254 (x ie) — 25 nov. — , 353, fol. 154-163 (x ie-x n °) — 26 nov. — , 363, fol. 311-322 (x n e) et VII. 53, fol. 248 v-256 (x n e) — 25 nov. — . Fără nici o îndoială trebuie să stabilit cod Cod. Athous Panleleim on. 584, fol. 95 v-97 r (xvii) care a început pentru a putea să fie identificată. Ştim de la I Pasini t. 1 (Taurini, 1749) p. 164 care cod. Taurin. 69 (C I I I 12) du x m e s., fol. 183-96, a păstrat o mărutie a BHG 1276 (26 nov) acest manuscris a dispărut în incidenul de pe 25-26 ianuarie 1904. La fel de bine Cod. P aris, gr. 580 (xi) al doilea tom al Monologului pe noiembrie a lui Metafrastul s-a păstrat numai în prima parte; imagina lui Mercurie pe prima folie (a se vedea reprezentaţiile pe figuri) indică că versiunea din 1276 s-a găsit şi ea în manuscris.

[86] Simeon, 4: ... του των βαρβαρων αφηγουμενου ρηγα τουτον καλει ν συνηθες şi mai departe ... και τοθτοθ δη ρηγος καιρια ν κατενεγκων ετεμνε (ed. H. Delehaye p. 247, 8-9 şi 17).

[87] H. D e le h a y e , Synaxarium ecclesiæ constantinopolilanæ e codice Sirmondiano... Propylæum ad Acla SS . Nov. (Bruxellis, 1902), p. 259: ην δε οτε τους αγωνας διηθλησεν ετων κε μ εγαθος εχων σωματος την οψιν διαπρεπης την κομη ν συνεπιπρεποντος αυτω του κατα τας παρειας ερθηματος= BHG 1275, 5 Ην δε ο μακαριος Μερκουριος ετων εικοσι πεντε νεωτερος γαρ ην ο αγιος Μερκουριος ωραιος δε τη ειδεα ερυθμος και λιαν περιφανεστατα (p. 30, 1, 15 şi p. 33 1, 11-14).

[88] Οπου και ετεθη το λειψανον αυτου ιαματα λασι τοις πιστοις παραχον μεχρι τηε σημερον ν (éd. Annibal Albanus [1727], în P G, t. CXVII, p. 180 A).

(cum este data inţială: "suntem în 255") sau a interpretării false ("Regele" barbar cu numele de Ρηγας).[89] Concordanţa celor două mărturii pentru cel care cercetează discursul pe care autorul modern nu a uitat să îl transcrie, este frapantă[90] dar nu prezintă nici un interes: noi vom revenii la text fără să ne oprim mult prea mult asupra lui.

Unele manuscrise – cele mai vechi sunt din secolul al XV-lea – pe care noi am ajuns să le uităm[91] în mod nedrept, pot să îi inducă în eroare pe cercetătorii în căutare de inedit. La fel de bine noi trebuie să ne grăbim să spunem cu privire la viaţa lui Mercurie şi pentru a revenii, că mărturiile "edificatoare" încep cu Εν τοις χρονοις οπερ εμαρτυρησεν ο αγιος μεγαλομαρτυς Μερκουριος sau intitulate Μαρτυριος του αγιου μεγαλομαρτυρος Μερκουριου και διηγησις ωφελιμος και παραδοξος πρει ιερεως και περι ακοης şi care nu închid nimic din ceea ce promit: nu trebuie să ne mirăm că primul, numele lui Mercurie este amestecat incidental cu istoria sărăcăcioasă a unui preot adulter; în a doua acest nume nu este niciodată pronunţat.

Cel puţin noi cunoaştem prin BHG 1274 şi cele două versiuni care au derivat termenul tradiţiei care s-a creat, începând din secolul al VI-lea în Cezarea Capadociei în jurul numelui de Μερκουριος.[92] Legendele populare ajută şi aghiografii se miră de talentul lor de a face din Sfântul Mercurie egalul sfinţilor militari ca Teodor, Georges, Procopie şi Dumitru.

1. Acesta au avut loc sub împăraţii Deciu şi Valerian. Aceştia, prin ratificarea senatului, au publicat un edict general de persecuţie contra creştinismului.
2. În acelaşi timp, a început un război între romani şi barbari (sciţi pentru Metafrastul).[93] A fost dat ordinul de concentrare a trupelor: compania lui Martenses, care cantonat pentru prima dată în Armenia, sub ordinele tribunului Saturninus, a revenit la bază.
3. Deciu a dirijat expediţia. Un soldat dintre cei ai lui Martenses pe nume Mercurie, a avut o vedenie: un om foarte înalt, îmbrăcat în alb i-a poruncit să se arunce asupra duşmanului, i-a dat o sabie şi i-a spus să o reţină. Problematizat Mercurie s-a aruncat în bătălie, a ucis regele barbar...bătălia a fost câştigată.
4. Deciu, care a văzut aceste lucruri, l-a făcut pe soldatul Mercurie *stratopedah* şi general al armatelor romane şi i-a cerut să aducă jertfe zeilor. Nimeni nu s-a întors la casa lui încă. Plini de bucurie, împăratul şi suita lui – dintre care făcea parte şi Mercurie – au plecat spre Roma. Într-o noapte, un înger i-a apărut eroului nostru şi i-a spus de ultima lui datorie. Mercurie şi-a adus aminte de părintele său creştin Gordian, mai mare peste Martenses şi a început să îşi plângă greşelile lui.
5. Dar a fost chemat de Deciu. Mercurie s-a scuzat. A doua zi a fost din nou chemat. Mercurie s-a dus în faţa împăratului: acest lucru a fost din cauză fiindcă împăratul voia să se adune mai multă lume pentru a fi adusă o jertfă în templul lui Artemis. Mercurie a respins această propunere şi s-a întors în cortul lui. Catellus (sau Castellus sau Metellus) l-a denunţat împăratului.
6. Adus în faţa tribunalului imperial, Mercurie s-a declarat creştin şi a aruncat hlamida şi centura sa la picioarele lui Deciu. Acesta a simţit milă faţă de frumuseţea lui şi l-a aruncat în temniţă. Acolo, Mercurie a primit din nou vizita îngerului care l-a mângâiat.

---

[89] Εδραμεν εως εκει οπου ητο ο στρατηγος των βαρβαρων ονοματι Ρηγας (Ibid. P. 558). Să remarcăm la fel de bine în anumite ediţii substituirea lui Μαρτυριων cu Μαρτηριων (!).

[90] A se vedea *Documents grecs inédits*..., p. 171-174. Prima dintre aceste mărturii pe care o cunoaştem deja prin parafraza lui K. Ch. Doukakes, Ακολουθια ασματικη (Atena, 1879), p. 58-62 este prezentată pe scurt de Mrg. L. Petit, *Bibliographie des acolouthies grecques* (Bruxelles, 1926), p. 181 ca un episod al martirului Sfântului Mercurie. Nu ştim de ce Cod. Hierosol. (bibl. cenlr. du pair.) 118 (début xv»i« s.), fol. 79-100 asociază Μαρτυρια δυο των αγιων Μερξουριου και Βαρβαρας (A . Papadopoulos-Kérameus, .Ιεροσολυμιτικη Βιβλιοθηκη..., t. V [Saint-Pétersbourg, 1915], p. 398 n° 6K Sur Sainte Barbara, cf. B H G, n°8 213-8.

[91] A se vedea Documents grecs inédits..., p. 171-174. Prima dintre aceste mărturii pe care o cunoaştem este deja din parafraza lui K. Ch. Doukakes, Ακολουθια ασματικη (Atena, 1897) p. 58-62 ca un episod al martirului Sfântului Mercurie. Nu ştim de ce Cod. Hierosol. (bibl. cenlr. du pair.) 118 (début xv»i« s.), fol. 79-100 asociază Μαρτυρια δυο των αγιων Μερξουριου και Βαρβαρας (A . Papadopoulos-Kérameus, .Ιεροσολυμιτικη Βιβλιοθηκη..., t. V [Saint-Pétersbourg, 1915], p. 398 n° 6K Sur Sainte Barbara, cf. B H G, n°8 213-8.

[92] Este Cezareea Capadociei în cele din urmă care a avut onoarea de a poseda trupului celebrului soldat martir, ucigaşul lui Iulian: mărturie formală a diaconului Teodosie (cf. Infra. P. 85-86).

[93] "Scit" este un nume colectiv care desemnează "popoarele germanice sau non-germanice care locuiesc în graniţele Pontului Euxin şi Dunăre." T h. Mommsen , Mémoires sur les provinces romaines..., cu un appendice de C h . Mullenhoff , trad. franç. de E. P i c o t (Paris, 1867), p. 61. În epoca biuantină s-a desemnat ca "şciţi" la fel de ine bulgarii şi ruşii ca şi "barbarii" veninţi din Asia şi stabiliţi în frontierele septentrionale ale imperiului.

7. A doua zi Deciu a început din nou un interogatoriu; Mercurie i-a spus împăratului că părintele său Gordian este de origine scită şi că chiar el se numeşte în realitate Philopator – pe numele care i-a fost dat de tribunul legiunii. El şi-a mărturisit din nou profesiunea creştină.
8. Vizibil iritat, împăratul a dat ordin să fie legat de patru stâlpi (la cinci paşi deasupra solului) şi a dat ordin să fie lovit cu vergi (şi cu tendoane de vită). Sângele care a curs din martir a stins focul de sub el. A fost trimis din nou în închisoare. Noaptea a apărut din nou îngerul şi l-a vindecat.
9. A doua zi împăratul s-a mirat că l-a găsit vindecat şi l-a acuzat de magie. Mercurie s-a dat harului Doctorului Ceresc care l-a vindecat şi i-a spus judecătorului său de chinurile veşnice ale gheenei şi a făcut o nouă profesiune a credinţei.
10. I-au fost aplicate tingiri cu fier înroşit în foc: din răni a început să iese u miros suav. L-au suspendat cu capul în jos cu o piatră grea în jurul gâtului. Fără nici un rezultat. Văzând acest lucru împăratul a dat ordin să fie bătut cu vergi de alamă: a început să curgă sânge, dar Mercurie mulţimea lui Hristos care l-a găsit vrednic să sufere pentru numele Lui.
11. Deciu a devenit nemulţumit: "Mercurie să fie dus în patria sa Capadocia şi acolo să fie decapitat." Soldaţii au legat mucenicul de un animal de tracţiune. După mai multe zile a unui marş jenant, intercalat de opriri forţate – fiindcă Mercurie era cât se poate de slăbit – convoiul a ajuns la Cezarea. Hristos i-a apărut eroului nostru: "el avea să primească cununile care i-au fost pregătire în împărăţia cerurilor." Mercurie plin de speranţă a plecat capul în faţa toporul călăului.
12. Trupul lui a devenit alb ca zăpada şi a răspândit o bună mireasmă: mai mulţi care au privit acest lucru au devenit creştini. Minunile şi vindecările atestă şi azi eficacitatea mijlocirii sale.[94]

II. Critica documentelor

Acesta este ţesutul legendar care se leagă de numele de Mercurie. După cum ne putem aştepta, aghiograful a luat mărturia sa din jurul circumstanţelor istorice anume care ar putea să iluzioneze criticii neavizaţi printre care trebuie să în pulsăm şi pe Tillemont.[95] P. H. Delehaye[96] a denunţat anumite greşeli comise apropo de Le Blant[97]: menţiunea *martense,* la el ca şi multe *numerus matensium* au fost atestate în "notitia dignitatum"[98] şi într-un epitaf din anul 508, numele dublu a lui Philopator-Mercurie, în actele lui Tarachus[99] care mărturisesc aceiaşi folosinţă şi care nu ajung să "ataşeze legendei Sfântului Mercurie un document contemporan al evenimentelor." "Prezenţa unei trăsături conforme folosinţelor timpului nu ajunge să reabilităm o astfel de mărturie."

Este uimitor că după acelaşi principiu nu am menţionat în *Patima Sfântului Mercurie* prezenţa unui edict de persecuţie pe baze strict istorice.

---

[94] Mai găsim mărturia patimii şi a martiriului lui Mercurie în lucrarea citată de P. H. Delehaye , p. 93 et suiv. et dans Ab. P ro - fillet , *Les Saints Militaires. Martyrologe. Vies et Notices*, t. V I (Paris, 1891), p. 191-99. Sursa principală a stareţului Porfillet este traducerea publicată de Surius (BHG, 1274).

[95] În *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles,* 2e éd., t. III (Paris, 1701), p. 337, Lenain de Tillemont vorbeşte de Mercurie: "el spune că avem actele care conţin particularităţi pentru a crede că au fost luate dintr-o istorie antică." Dar ele sunt pline de atât de multe evenimente false sau vizibil fabuloase că noi nu îndrăzănim să susţinem nimic în acest sens." Cf. P. A l l a r d , Histoire des persécutions pendant la première moitié du IIIe s. (Seplime-Sévère, M axim in, Dèce) d'après les documents archéologiques (Paris, 1886), p. 410.

[96] *Les légendes grecques des Saints Militaires*, p. 95, n. 2.

[97] *Les Actes des Martyrs. Supplément aux Acta Sincera de Dom Ruinart*. Extrait des Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, t. X X X , 2e partie (Paris, 1882), p. 209-10. Despre metoda lui Le Blant şi a ereziilor în materie de aghiografie a se citii H. Delehaye, *Les Légendes hagiographiques*, 3e éd. (Bruxelles, 1927), p. 115-18.

[98] T h . Mommsenen a fixat redactarea definitivă în 425 după J.-C. Cf. Aetius, dans Hermès, t. X X X V I (1901), p. 547. La « Notitia » menţionează două legiuni cu acest nume: *Marlenses Seniores* care a provenit se poate spune dintr-o legiuni necunoscută sau al IV-a Martia dezmembrată (a se citii V . C h a p o t, La Frontière de VEuphrale, de Pompée à la conquête arabe, dans Bibl. des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, t. 99 (Paris, 1907), p. 90 et notes] — , parmi les « legiones comilatenses » [Or. V II, 5 et 40 : éd. O . Seeck , Noiilia dignitatiim accedunt nolilia urbis Conslanlinopolitanæ et Lalerculi provinciarum (Berlin, 1876), p. 19 et 21], et les « Marlenses » parmi les « psendocomitalenses » [Oc. V, 115 et 2 6 5 ; V il, 91 : éd. S e e c k , p. 120, 127 et 136]. Cf. aussi R . C a g n a t, à l'article « legio » dans Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines de Daremberget Saglïo , III, 2, p. 1091-2.

[99] Martirizat în Cicilia în 304 şi pomenit pe 12 octombrie. Cf. BHG 1574-5.

Scena are loc sub C. Traianus Decius (249-251).[100] P. Licinius Valerianus care a fost în special estimat şi care îi va urma la tron, a redat sub domnia lui funcţiile de cenzor date în cinstea lui.[101] El crede că acest detaliu ar putea să facă pe aghiografi să creadă că Valerian şi Deciu au fost co-împăraţi.[102]

Deciu pentru a face pe placul mulţimii nebune şi fanatice, a reînnoit legile lui Traian şi Septimiu Sever: la finele lui 249 şi începutul lui 250 (în orice caz înainte de 20 ianuarie 250),[103] a fost publicat un edict de persecuţie. Nu ni s-a păstrat o copie autentică a acestui edict şi la fel de bine se poate spune că sunt puţine texte aghiografice care ar putea reconstituii edictul – cele trei *Martirii ale Sfântului Mercurie* dau cu toate mărturie despre trei versiuni diferite ale edictului[104] – ideea care se degajă poate să fie inspirată din surse autentice indiferent care ar fi acestea.

Aceasta a fost persecuţia pe care Sfântul Grigorie de Nyssa a descris-o cu caractere pe care în ciuda suspiciunii din jurul autorului unui panegiric, merită să fie reţinută: "nu au fost numai ameninţările dar dimpreună cu ele, vederea instrumentelor de supliciu dintre cele mai variate care aduceau în suflet stupoare… Săbii, foc, fiare sălbatice, gropi, maşini de dezmembrat membre, scaune de fier înroşit, ţepi verticali pe care trupurile celor torturaţi erau jupuite cu cuţite crude şi o mie de alte chinuri imaginate de persecutori pentru a varia torturile."[105] Cu detalii analoage Eusebiu de Cezarea aminteşte martirul lui Origen.[106] Aghiografii sunt puşi în această nomenclatură terifiantă de a dota pe Sfântul Mercurie martirul lui Deciu cu suplicii şi mai impozante? Acest lucru este puţin probabil după cum vom arăta mai apoi. Totuşi, putem să găsim în tabloul Sfântului Grigorie de Nyssa, confirmarea naraţiei lor şi să dăm, fără nici o stânjeneală curs liber imaginaţiei noastre.

Deciu a dirijat personal persecuţia în primele trei luni ale lui 250. Dificultăţile externe au adus odată cu plecarea împăratului o anumită temperanţă în persecuţia creştinilor.[107] Germanii de la est, mai apoi goţii şi caprii aceştia sunt βαβαροι şi Σκυθαι despre care se vorbeşte în *Patimile lui Mercurie* – au ameninţat frontiera de la nord-est al imperiului: Dacia, Misia şi Tracia a ajuns să provoace cele mai mari nelinişti.

În aprilie 250 Deciu şi fiul lui Cezar au câştigat Dunărea cu trupe romane: succesul lor va încununa campania lor contra germanilor. Războiul care a fost întrerupt de iarnă, a început din nou la începutul lui 251 contra goţilor; după câteva victorii, Deciu a avut una după alta mai multe înfrângeri şi a pierit în acelaşi an în iulie-august al aceluiaşi an în acelaşi timp cu fiul său la Abrytus.[108] Dacă ar fi să credem autorii *Vieţilor* lui Mercurie, este tocmai 250 anul fericit pentru armatele romane când au avut loc chinurile şi moartea sfântului.[109] Noi gândim dimpreună cu Gregg, contrar la ceea ce a sugerat lectura *martiriilor* sfântului,[110] că Deciu nu a revenit din nou la Roma în timpul iernii anului 250: fiindcă preocupările ordinului militar au fost de a menţine frontiera în faţa provocărilor duşmanilor.

Ce se poate spune după această expunere a cunoştinţelor istorice ale aghiografiei care a conceput viaţa Sfântului Mercurie? Nimic mai mult decât menţiuni, dragi lui Le Blant, acele Μαρτησιοι şi de numele dublu a lui Mercurie Philopator, adică prezenţa unor trăsături conforme istoriei lui Deciu, care nu pot permite să fie autentificate nici chiar parţial, personalitatea sfântului.

---

[100] Lucrarea cea mai modernă despre persecuţia lui Deciu este cea a lui J. A. F. Gregg, *The Decian persecution* (Loondra, 1897). Trebuie să semnalăm la fel de bine articolul remarcabil al lui A. J. V. Becker, « Decia gens » : C . Messius Quintus 'Traianus Decius, în J . S. Erschet G. Gruber , Encyklopàdie der Wissenschaften und Künste (L eip zig , 1832), p. 275-8.

[101] Gregg , p. 6 şi Becker , p . 276.

[102] A se citii Tillemont . *Mémoires pour servir à V histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, p . 3 25-28 : article x: "martirii care au fost sub Deciu şi Valerian la un loc." Tillemont spune că: "este o difucltate celebră şi importantă pentru istorie."

[103] Gregg, p. 70.

[104] B U G 1274 şi 1276, § 2 : éd. II. Delehaye , *Les Légendes grecques des Saints militaires*, p. 234 et 243. B U G 1275, § 2 (éd. S t. Binon , p. 27-28). A se citii H. Delehaye , Les Passions des Martyrs et les genres littéraires (Bruxelles, 1921), p. 242-4.

[105] Loc. cit. (ibid., p. 944 C -945 A).

[106] H E, VI, 39 (P G, t. X X , p. 601 A).

[107] Gregg, p. 92.

[108] Ibid. P. 8-15.

[109] Şi nu cum crede L. S u r i u s , 4 e éd., p. 526 : « anno 254 : Capite punitur » ; 5e éd., p. 677 : « Pro Christi fide, Cæsareæ in Cappadocia, anno probab. 253 necatus. » Nicodim nu este mai fericit în a avansa data de 255 (Συναξαριστης.., t. 1, p. 250.) J. Zeiller a citat la fel de bine patima Sfântului Mercurie dar pentru a ruina interestul istoric, în *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain,* dans Bibl. des Écoles franç. d'Athènes et de Rome, t. 112 (Paris, 1918), p. 47-8.

[110] În cele din urmă este în cursul marşului lui Deciu şi a suitei sale spre Roma după victorie, când se situază episodul cu templul lui Artemis şi denunţarea lui Catellus-Metellus, ca punct de plecare a martiriului lui Mercurie.

Sub această spoială artificială de istoricitate că autorul *martiriului* a prins ţesutul comun al aghiografilor după metodele amplificate în folosinţa şcolilor. Martirul – a fost onorat de stima particulară a împăratului, fiind pe punctul de a fi numit general al armatei romane[111] – a ajuns în faţa împăratului în persoană. Unele dintre replicile sale seamănă Sfintei Scripturi, ferme şi demne. Vedeniile l-au întărit. La al doilea interogatoriu cerinţa obişnuită: "care este patria ta?" şi a provocat acest răspuns clasic: "patria mea este Ierusalimul ceresc." Acumularea de rafinament al supliciilor pe care le-a îndurat Mercurie nu trebuie să ne mire. Când a venit vindecarea miraculoasă, ea a devenit un eveniment mult prea banal,[112] la fel ca acuzaţia de practicarea magiei care i-a urmat.[113] Invulnerabilitatea sfântului la cele mai mari chinuri este un alt clişeu, la fel ca şi avertismentul ceresc care i-a precedat sfârşitul, a unor mari sentimente sau mari gânduri sfinte pe care în acest moment mucenicul le interpreta; decapitarea după o serie de chinuri[114] şi convertirile subite după moartea eroului nostru. Acesta este ţesutul de banalităţi la care a recurs aghiograful pentru a face din martiriul lui Mercurie un martiriu edificator. Nu putem merge mai departe fără să remarcăm că toate aceste mărturii se datorează legendelor Sfântului Teodor Stratilatul (prima invitaţie respinsă a împăratului, lovirea cu tendoane de taur, biciuirea cu plumb, arsurile) Sfântului Gheorghe şi a Sfântului Procopie (edictul schimbat şi consultarea senatului, mărturisirea de credinţă a senatului, suspendarea, vindecarea miraculoasă, acuzaţia de magie...) şi "în termenii în care redactorul se putea inspira din aceste legende."[115] Ucigaşul suspectat că l-a ucis pe Iulian a devenit egal cu cei mai iluştrii sfinţi militari.

Studiul surselor relative ale minunilor postume ale lui Mercurie arată că numele sfântului putea să îşi aibă originea dintr-o deformare fonetică a lui Κυριων în pământul grecesc sub influenţa vocabulei siriace. Am analizat a doua clasă de documente, *martiriile,* fără o idee preconcepută, după cum nu ştim nimic despre intruziunea suspectă a numelui Mercurie în legenda morţii lui Iulian. Cele două concluzii puse una lângă alta se iluminează reciproc: construcţia etimologică a lui Κυριων – Mar Quiros – Μερκουριος pun în absenţa documentelor istorice legate de sfânt, o nouă valoare; această absenţă a documentelor istorice la rândul ei, îşi găseşte raţiunea ei de a fi.

3. Răspândirea legendelor în occident

1. Viaţa şi martiriul Sfântului Mercurie

Patima Sfântului Mercurie a cunoscut prea de vreme cinstea traducerii: ducele de Benevent, Archis II (758-787) după cum am spus a pus-o în circulaţie deja în ţările latine. Ni s-au conservat două versiuni puţin mai asemănătoare ale acestei traduceri; ambele sunt editate: ele sunt în BHL nr. 5933[116] şi 5934[117]; şi se pare că ele au cunoscut – mai ales prima – o răspândire largă.[118] *Viaţa* grecească a lui Mercurie, pentru traducătorul latin, a pus cadrele unor lungi

---

111 Prin această metodă facilă, aghiografia a făcut din soldatul Mercurie un personaj important între alţi sfinţi militari Teodor, Gheorghe, Procopie (Neanias), Dumitru H. D e l e h a y e , op. cit., p. 27, 57, 83, 105. Les banalités qui vont suivre ont été analysées par le P. H. D e l e h a y e , dans Les Passions des martyrs et les genres littéraires (Bruxelles, 1921), p. 245-97. A se citii la fel de bine E. L e B l a n t , Les persécuteurs et les martyrs aux premiers siècles de notre ère (Paris, 1893), p. 73-97, et Les Actes des martyrs, p. 159.

112 Aghiograful nostru urmează pas cu pas martiriul lui Teodor şi Procopie H. Delehaye , *Les Légendes grecques des Saints militaires*, p. 2 8 , 80, 84.

113 Gheorghe şi Procopie au fost subiectul aceloraşi acuzaţii. Ibid. P. 58, 80.

114 După lungul său martiriul Sfântului Teodor la fel de bine i s-a tăiat capul; la fel de bine există această relaţie între martiriul Sfântului Gheorghe şi cel al lui Procopie Ibid. P. 29, 67, 81.

115 Ibid., p. 96.

116 V. Giovardi, *Acta passionis et translationis Sanclorum martyrum Mercurii ac I I fratrum* (Romæ, 1730), p. 9-31.

117 E. Marteneet U. Durand , *Veierum scriplorum et monumenloram historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*, t. \ I (Parisiis, 1729), p. 743-50.

118 Catalogul manuscrisului ne-a descoperit prezenţa a opt mărturii ale lui BHL 5933 à B r u x e l l e s (Bibl. Royale), le cod. 8955-56 (x m i ° s.), fol. 123- 127 v (= copie d 'un cod. mon. Bodec.) ; à N a p l e s (B ibl. nat.), les codd, \ III. B. 6 (x ie), fol. 156-161, et XV. AA. 14 (x m e), fol. 146-147 v, 149-152 (le fol. 148 est celui du Cod. X V . A A . 15- x m e s.) ; R o m e (Bibl. A lex.), cod. 96 — alias I .h . 4-6 — (XV IIe), fol. 194-203 v (25 nov.) ; Ibid. (Bibl. Vallicel.), tomus IX- -59-(xie), fol. 194-200 v (25 nov.) et cod. II. 8. 1 — Gallonii H. — (x v i'-x v u 'j, fol. 125-136 ; V a t ic a n (Archiv. Capit. S. Pétri), cod. A. 5 — alias D — (xi fol. 160-170 (25 nov.). Mănăstirea din Bodeken ăn dioceza de Paderborn în Westfalia, deţine un exemplar; nu a mai rămas decât o copie a Brux. 8955-56. Cunoaştem 3 reprezentări ale lui BHL 5934 la Paris (Bibl. N a t.), cod. 11753 (x n e), fol. 264 r-270 v ; R o m e (Bibl. Casanal.), cod. 457 — alias B. I. 12 — (x iv c), fol. 163 v-168 v ; W ü r z b u r g (Bibl. U niv.),
cod. MP. TH, F. M. 10 — olim C L X X < X > , 111 v-1111 — fol. 176-178. Nous
n 'avons pu identifier le cod. Bibl. privalæ Cæsaris auslriaci 9397 a (xv1),

dezvoltări teologice ca un fel de prefeţe ale oratorilor:[119] este legea acestui gen. Cuprinde cât de neplăcut a fost voiajul de câteva zile pe care Mercurie şi călăul lui l-a făcut pe jos mai înainte de a ajunge la Cezarea. La fel de bine Martirul a fost condus la Cezarea « mari terraque ... longo itinere confecto »,[120] urând să fie decapitat, VII Kal. Dec. (pe 25 noiembrie).

Aici se opreşte zelul aghiografilor latini. La începutul secolului al XII-lea Landufle, episcop de Benevet, a pus *patima* sfântului într-un poem de 499 de versuri (BHL 5935).[121] Un autor, al cărui nume nu ne este cunoscut, a voit să scurteze mărturia dar a avut o latină foarte proastă.[122]

III. Mutarea la Benevent

O serie de documente latine ne vor atrage atenţia mai mult timp: *istoria mutării trupului lui Mercurie de la Cezarea la Aeclanum, după Benevent*. Un text foarte scurt – compus de 39 de versete – dar foarte important, fiindcă el a venit de la un contemporan, cunoscutul Paul Diaconul, este mai puţin explicit: autorul, care a asistat la ultimele evenimente, îmi aduce aminte cu cuvinte indirecte de patima lui Mercurie sub Deciu la Cezarea, mutarea de către Constant, furtul moaştelor de către trei călugări, ultima traducere de Archis de la Aeclanum la Benevent.[123] Istoria este din fericire mai păstrată în mărturiile posterioare anonime. Sunt mai multe versiuni: BHL a cunoscut patru, cataloage sub numerele de 5936 (acefală, mai veche din câte se pare),[124] 5837,[125] 5938 (are 119 hexametri)[126] şi 5938 b. Ele nu diferă cu nimic între ele decât prin formă.

Împăratul grec Constantin, numit la fel de bine şi Constant (este vorba de Constant II: 641-68), dorind să plaseze Italia lombardă sub autoritatea bizantină s-a pus în mişcare spre Italia şi a adus pentru a asigura succesul expediţiei sale, trupul unui sfânt ilustru, din câte se pare pe Sfântul Mercurie al Cezareii. El a debarcat la Tarente şi a traversat Apulia pe care a devastat-o şi a cucerit Luceria şi mai apoi Quintodecimum (Aeclanum), oraşe pe care le-a distrus de sus până jos. A plecat apoi spre Benevent: rezistenţa feroce a apărătorului lui, tânărul Romuald şi sosirea neaşteptată a regelui lombard Grimoald, tatăl lui Romuald, l-au obligat să renunţe la asediul asupra oraşului. Autorul, pentru a ajunge la detaliile vieţii lui Barbatus, episcop de Benevent şi al istorilor lombarde în general, a ajuns la faptele care l-au interesat cel mai mult. Călugării care au fost puşi să îl păzească pe Mercurie, avertizaţi de o vedenie, au luat o boală, au părăsit armata şi au rămas în ruinele de la Quintodeciumun cu moaştele lor. Mercurie le-a apărut şi le-a spus să construiască o biserică unde să depună moaştele sale. Bazilica a fost ridicată şi în pronaos la intrare călugării, cu multă precauţie au pus rămăşiţele lui Mercurie.

Au trecut 95 de ani şi o lună. Ducele Archis (Archis II: 758-787) a venit la Benevent pentru a ridica o bazilică somptuoasă dedicată înţelepciunii lui Dumnezeu după modelul Sfintei Sofia de la Constantinopol şi el a căutat moaştele pentru a le pune acolo. După o poruncă cerească el a căutat şi a descoperit trupului lui Mercurie; după mai multe episoade picante prin naivitatea lor, moaştele au fost aduse cu mare pompă în Biserica Sfânta Sofia de la Benevent pe 26 august 758 – numai BHL 5938 a spus 7 august 738[127] – în an zecelea an al domniei lui Arechis. Analele beneventine menţionează la fel de bine mutarea în anul 768.

---

fol. 966 v-7 (VI Kal. Dec.) ni le cod. Palal. Lat. 852, fol. 34, pierdut din 1798.

[119] La fel de bine în BHL 5934, o lungă enumerare a atributelor divine din gura unui înger, spre a doua apariţie a lui în faţa lui Mercurie. .(éd. Martene et Durand , p. 746).

[120] Ibid., p. 750 C ; B H L 5933 : éd. V. Giovardi , p. 29.

[121] Éd. V. Giovardi , p . 33-45.

[122] Éd. P e t r u s d e N a t a l ib u s , Calalogus Sandorum et gestorum eorum ex diversis voluminibus colleclus (Venetiis, 1514), lib. X, chap. CV1. Le Cod. 96 (alias 1. h. 4-6, olim -j- i. 8) de la Bibliothèque Alexandrine, à Rome (x v n e s.), fol. 207-208 v este singura pe care am găsit-o.

[123] Pauli Diaconi, *Hymnus in Iranslalionem Benevenlum corporis beali Mercurii martyris*, dans P L, t. XCV, p. 1600.

[124] Editare de G. Waitz, dans M G H : Scriplores rerum langobardicarum et ilalicarum sæc. VI-IX (Hannoveræ, 1878), p. 576-8 (acefale).

[125] Editată de Martene et Durand , op. cit., p. 751-6 et dans Giovardi , op. cit., p. 55-62 (incomplet). Le Cod. 457 (alias B. I. 12) de la Bibl. Casanalensis, à Rome (x iv e s.), fol. 52 v-56 v, a păstrat un exemplar al acestei versiuni. După acesta s-a făcut manuscrisul după cum indică nota limnară a ediţiei lui Martene şi Durand duăpă care a fost publicat textul.

[126] Editat de Giovardi , op. cit., p. 63-5 şi în Waitz , op. cit., p. 578-80.

[127] Éd. G. Waitz , op. cit., p. 580, v. 113-116. Se pare că autorul a interpretat greşit VII Kal. Sept şi a tradus această dată prin VII august. Cu privire la anul 738 el este definitiv greşit din moment ce domnia lui Arechis a început numai în februarie 759.

Aceasta este istoria mutării Sfântului Mercurie, redusă la elementele ei esenţiale şi golită de episoade miraculoase care i-au conferit mai mult şarm. Dar să lăsăm la o parte toate detaliile minunate care au putut să intre în umilul nostru rezumat pentru a reţine cadrul istoric al mutării.

Prima parte a mărturiei vorbeşte de expediţia lui Constant II în vechile provincii bizantine din Italia meridională. Cronicarii bizantini reproducând invidia lui Teofan Mărturisitorul (la începutul secolului al IX-lea) dă drept cauză şi început al expediţiei, toate informaţiile necesare,[128] dar este cât se poate de avar cu privire la expediţia în sine. Dincolo de toate aflăm că împăratul s-a stabilit la Siracusa unde a rămas şase ani şi că a murit asasinat într-o baie.

Campania din Italia a ţinut din fericire locul în cronicile latine şi mai mult decât toate într-un document istoric de primă mână *Istoria lombarzilor* scris de Paul Diaconul, pe numele său adevărat Paul Warnefried, în a doua parte a secolului al VIII-lea.[129] Deşi el a fost posterior cu un secol faţă de evenimentele pe care ni le povesteşte, Paul ne-a lăsat o mărturie completă a expediţiei de unde şi îngrijorarea cronologiei şi abundenţa de informaţie, care ajungând la surse confirmă adevărul. Constant, după cum putem să citim, a petrecut iarna anului 662 la Atena şi a debarcat la Tarente la începutul lui 663. De aici, el a avansat pe teritoriul depus la Benevent luând toate oraşele pe care le-a întâlnit pe cale. El a distrus Luceria, a renunţat la Agerentia (Aceruntia) fără să o poată cucerii « propter munitissim am loci positionem » şi a asediat Beneventul: rezistenţa lui Romuald şi sosirea lui Grimoald l-au forţat să se retragă. El a cucerit Napoli şi după mai multe eşecuri reînnoite Roma. Papa Vitalian (30 iulie 657-27 ianuarie 672) l-a primit somptuos pe 5 iulie în acelaşi an.[130] După doisprezece zile petrecute la Roma unde a făcut mai multe daruri bisericilor, el a revenit la Napoli, a cucerit Sicilia şi Siracuza unde a murit, asasinat în al doisprezecelea indiction, deci după 1 septembrie 668. *Gesta Episcoporum Neapolitanorum* atribuie diaconului Ioan scrierile în orice caz de la finele secolului al VIII-lea şi la începutul secolului al IX-lea[131] a *Vieţii lui Barbatus,* episcop de Benevent, deşi autorul nu este anterior secolului al IX-lea,[132] cea a papei Vitalian, inserată în *Liber pontificalis*[133] şi care au inspirat vizibil *Istoria* lui Paul deşi nu au adus nici un nou detaliu.

Acestea sunt sursele *Traducerii.* BHL 59336 acefal, nu ne este de nici un ajutor. Din contră, BHL 5937 care ne-a parvenit în întregime şi a suplinit lacunele din modelul ei, ne furnizează mai multe puncte de comparaţie. Dacă autorul acestei versiuni nu ne-ar fi trimis chiar el la istoriile lombarde şi la viaţa lui Barbatus, nu am fi putut să găsim originea documentării sale: detaliile pe care le dă expediţia se găsesc în *Istoria* lui Paul şi în *Viaţa* episcopului de Benevent; urmând să deducem că el a împrumutat scrisoarea.[134] Prin urmare noi putem să concluzionăm că istoria mutării lui Mercurie, în forma în care a ajuns la noi este posterioară începutului secolului al IX-lea. Fără nici o îndoială, după cum am spus[135] munca lui Archis mort pe 26 august 787 ar fi putut să fie în mai puţin din 15 ani după evenimentul pe care l-a raportat şi a fost considerat ca un document contemporan cu traducerea.

---

128 Moartea fratelui său Teodosie, relele tratamente aplicate papei Martin, mutilările care l-au făcut pe Maxim să moară şi alte ortodoxii, au avut ca urmare, ne spun cronicarii bizantini, ura poporului. Găsind că sejurul la Constantinopol nu este sigur, el a găsit de cuviinţă să refacă din Roma antică capitala imperiului. Invazia arabă care a ameninţat Sicilia şi eşecul politicii sale orientale au făcut ca această rezoluţie să fie amânată. cf A . A. V a s i u e v , Histoire de l'empire byzantin, trad. franç. de Brodinet Bourguina , t. I [Paris, 1932], p. 292; Ch. Diehl et G. Marçais , Le Monde oriental de 395 à 1081, dans Hist. Gén. publiée sous la direction de G. G l o t z , Hist. du M oyen Age, t. III [Paris, 1936], p. 236-240).

129 Éd. L. Bethmann şi G. Waitz , în M G H : *Scriptores rerum langobardicarum et Halicarum sæc. V I - IX* (Hannoveræ, 1878). Paul s-a născut între 720 şi 725 şi a renunţat să mai scrie înainnte de 800 (Ibid. P. 13-22).

130 Cel mai recent istoric al lui Constant II, J. Karstner, a scis: o die Iulii mensis anni 663, qui Mercurii dies fait (De imperio ConstantiniIII, în Commenlaliones philologæienenses, t. V III, 1 [Lipsiæ, 1907J, p. 82). Ignorăm de unde ştie acest detaliu.

131 Pars I, 30 (XXXIII) (éd. G. Waitz , op. cil., p. 417-8). Cf. p. 398.

132 Éd. G. Waitz , ibid., p. 558. Cf. p. 555.

133 É d . T h . Mommsen , în M G H (Geslorum ponlificum romanorum), vol. I. Liber Poniificalis, p a r s prior (Berolini, 1898), §§ 2-4, p . 186-88.

134 Les phrases suivantes en convaincront. Hist. de Paul, V, §§ 6-7 : His diebus, Constantinus augustus, qui et Constans est appellatus, Italiam a L angobardorum m anu eruere cupiens... Beneventanorum fines invasit, omnesquepene per quas venerat Langobardorum civitates cepit. Vie de S. Barbatus, § 4 : Constantinus autem , qui et Constans est appellatus,... Qui a Langobardorum manibus Italiam eripere cupiens suæque reducere ditioni... Indeque profectus, pene omnes Apuliæ urbes depopulavit. Translation (B H L 5937), § 1 : ... Constantinus, qui et Constans est nom inatus, concipiens animo Italiam a Langobardis invasam sub sui ditione imperii revocare..., Apuliæ fines ingreditur,. atque cunctis fere civitatibus depopulatis...pare că traducerea a fost mai aproape de viaţa lui Barbatus decât istoria lui Paul.

135 J. Gay , *L'Italie méridionale et l'empire byzantin depuis l'avènement de Basile I jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867-1071),* în IlibL des Ecoles franç. d'Athènes et de Borne, t. 90 (Paris, 1904), p. 47.

Că împăratul a purtat trupul unui sfânt pentru a asigura succesul expediţiei sale, lucrul în sine, deşi este mai exagerat decât pare nu este improbabil: moaştele martirilor au fost dimpreună cu crucea şi câteva icoane făcătoare de minuni „filacteriile" puternice care puteau să fie folosite în situaţii asemănătoare. Că el l-a ales pe Sfântul Mercurie al Cezareii nu este un lucru fără nici un temei. Ştim de la Teofan Mărturisitorul că mai înainte de revolta Pasagnathes, "patricele armenienilor" împăratul a mers până la Cezarea Capadociei cu puţin timp înainte.[136] Dacă credem că în acest moment Cezarea era sub ameninţarea constantă a lui Maowia,[137] trebuie să admitem că Constant a fost îndemnat să sustragă necredincioşilor trupul sfântului după cum ne spun cronicile – după cum ne putem amintii de Ioan Malalas şi Cronica Pascală – care celebrează intervenţia miraculoasă şi că el le-a luat cu sine în Italia. Tăcerea istoricilor expediţiei pe de altă parte ni se pare ciudată. Dar se poate la fel de bine ca expediţia lui Constant să nu fi fost evocată aici pentru a ne da o traducere mai veche a cadrului istoric în care s-a pierdut amintirea.

Nu putem să nu remarcăm că într-o etapă a expediţiei lui Constant a apărut pentru prima dată în mărturia mutării: evenimentele din Aeclanum. *Istoria* lui Paul şi cronicile posterioare ne spun foarte bine că împăratul a cucerit toate oraşele lombarde pe care le-a întâlnit şi că el s-a împotmolit puţin la Aceruntia şi Benevent care nu erau de tipul lui Luceria; dar vom căuta în van în povestirea lor numele de Aeclanum sau Quintodecimum. Documentul pe care l-am citat noi ne spune că ruinele pe care Constant le-a acumulat pentru trecerea lui şi distrugerea Luceriei, dar totuşi el a omis să vorbească de Averuntia pentru a se dedica mai mult asediului de la Aeclanum. Ruina acestui oraş este un mare un fapt istoric pe care cronicarii au neglijat să îl menţioneze şi pe care autorul *Mutării* îl cunoştea din surse pe care noi le ignorăm? Se pare că numele de Aeclanum substituit celui de Aceruntia nu a fost introdus în expediţia lui Constantin după cum putem să citim în cronici anterioare fiindcă pentru nevoile istoriei, pentru a permite călugărilor să păzească trupul lui Mercurie pentru a nu se comite un mare furt şi a ascunde moaştele în ruinele oraşului.

La fel de bine sunt mai multe îndoieli cu privire la prima mutare a lui Mercurie de la Cezarea la Aeclanum sub Constant II, în 663. Despre menţiunea acestui oraş în mărturisirea mutării, până la excluderea textelor care au slujit ca sursă de manifestare, se poate presupune că au pus această traducere sub contul lui Constant, cu scopul exact de a îi oferii un cadru istoric.

Ce puţin faptul mutării la Benevent sub Archis II pe 26 august 768 în ciuda unei greşeli de cronologie[138] şi a episoadelor minunilor care însoţesc mărturia, nu pot să fie puse la îndoială: pentru a cita numai una, mărturia lui Paul Diaconul, autor contemporan bine informat este una formală. La fel de bine ştim că Archis a forţat bisericile ajunse în ruină de pe teritoriul lor să cedeze trupurile sfinţilor pe care le posedau: la fel de bine moaştele celor 12 fraţi, păstrate la Potentia, Venusia, Velinianum şi Senetianum, au ajuns în casa de la Benevent din ordinul ducelui pe 15 mai 760.[139] Sfântul Elian unul dintre cei 40 a fost mutat din Orient la Benevent pe vremea lui Archis în 763.[140] Când pe data de 26 august se menţionează într-un document liturgic de o mare importanţă; este vorba de *calendarul* Bisericii Sfânta Sofia din Benevent unde sărbătorea în această zi «translatio S. Mercurii m artyris in S. Sophia.»[141] azi putem să recunoaştem după dizertaţiile savante ale lui J. B. Rossi şi Mgr. Duchesne şi controversele pe care le-au creat[142] că dacă manuscrisele care au ajuns la noi au derivat dintr-o compilaţie constituită la Auxerre spre anul 600, recenzia italiană – de care aparţine menţiunea de care ne ocupăm – datează din mijlocul secolului al V-lea. Vorbeşte de martiriul de Mercurie al Cezareii? Trebuie să recunoaştem că în secolul al V-lea, mutarea moaştelor de la Cezarea la Aeclanum a fost un fapt împlinit. Ipoteza este denunţată în fond fiindcă chiar la Cezarea, patria lui de adopţie, Sfântul Mercurie, după cum vom arăta mai apoi, a avut parte de un cult personal cel mai de vreme în ultima parte a secolului al V-lea. Această constatare este destul pentru a nega identitatea celor doi sfinţi. Între altele sunt cât se poate de convingătoare.

---

136 Théophane , Chronog. A G 643 (éd. J . Classen , C S H B, t. I [Bonn, 18391 p. 527 = P G, t. CVITI, p. 701 C). Acest eveniment datează din 651 şi se bazează pe un studiu al lui P. P. Peeters, Πασαγναθης-Περσογενης în Byzantion t. VIII (1933) p. 417-8 şi Πασαγναθης trebuie să fie identificat cu generalul armean Teodr Rstouni.

137 Id . , A G 6 4 6 (é d . Classenn , p. 528 = PG, p. 704C.

138 Fiindcă moaştele nu au stat "95 de ani şi o lună" la Aeclanum ci 105 ani, din 663 până în 768.

139 Cf. B H L 2300-2302, şi în particular Acta SS., Sept. I, p. 155 D.

140 Éd. G. Waitz , op. cit., p. 581-2.

141 É d. Giovardt , op. cit., p. 146 (12).

142 Marlyrologium hieronymianum , éd. I.-B . d e Rossi şi L. Duchesne , dans Acta S S ., Nov. II, pars prior, p. [1 10]-[111]. « E t Apolia civitate Eclano Mercori m artyris », dans H. Delehaye , Commenlarius perpeluus in martyrologium hieronymianum ad recensionem H. Q u e n t i n , ibid., pars post., p. 4t>7. Les « m artyrologia R hinoviense » et « R ichenoviense », publiés par le P . J.-B . L) Sollier, mărturisesc despre un hieronimen cu aceiaşi folosinţă [Acta S S ., Iun. VII, p. 780 şi 789).

Ne miră că amintirea mutării la Aeclanum nu ne-a fost păstrată de documente mult mai vechi, greceşti sau latine şi că mărturia care a ajuns până la noi şi care trebuie să fie privită cu grijă este posterioară cu cel puţin 115 ani evenimentelor. La fel de bine faptul că bizantinii au continuat să creadă că moaştele nu au părăsit Cezarea[143] nu ne surprinde. Dar se poate spune că în Orient, unde fragmentarea era tolerată întotdeauna "se obişnuia să se spună că sfântul se odihnea în biserica în care erau chiar moaştele sale."[144] Se poate considera atunci că data de 26 august comemora în martirologiul hieronimian *dies natalis* a lui Mercurie în locul lui 25 noiembrie care se speră să fie găsită în documenentele greceşti? Nu a fost ea inserată în calendarul din Aeclanum într-un fel arbitrar pentru a cădea într-un vid de exemplu? În acest caz nu înţelegem de ce aghiografii latini care în secolul al VIII-lea au tradus viaţa greacă a lui Mercurie – şi între ele trebuie să îl punem chiar pe Arechis – citează aproape de decapitarea lui data de 25 noiembrie; aceasta a fost la fel de bine *dies natalis* care a marcat intrarea lui Mercurie în viaţa veşnică şi dacă ei se pun în contradicţie cu martirologiul ei bine mai mult decât alţii, ei au ajuns să cunoască că în gândirea lor ceea ce au publicat nu a spus nimic despre sfântul de la Aeclanum.

În realitate, Sfântul Mercurie cinstit în acest oraş în mediul din secolul al V-lea este un martir local care trebuie să fie distins net de homonimul lui grecesc. În secolul al VIII-lea se pare că s-a pierdut orice amintire despre viaţa şi martiriul lui fiindcă deşi ducele Arechis a mutat rămăşiţele lui, ziua sărbătorii lui în 768 în bazilica din Benevent i-a atribuit fără nici un fel de ezitare legendele împrumutate recent despre eroul capadocian. Din ele se pare că data sărbătorii Sfântului Mercurie al Cezareii cădea pe 25 noiembrie; fără nici cea mai mică scrupulă, aceasta fost data la care în calendarul din Benevent s-a raportat *dies natalis* a mucenicului din Aeclanum; sărbătoarea de pe 26 august pomenea numai amintirea mutării sale.[145] Totuşi o întrebare rămâne fără răspuns: cum se face că sfântul din Cezarea nu şi-a găsit casa la Apulia? Ei bine un aghiograf ale cărui intenţii le cunoaştem ca fiind pure sunt totuşi subiectul imaginaţiei şi el totuşi ar putea să ne răspundă. Au trecut 115 ani de când expediţia lui Constant a răvăşit Apulia; fărădelegile grecilor erau încă vii în memoria tuturor şi probabil că memoria cea mai rea era distrugerea Aeclanumului. În orice caz, trebuie să explicăm sosirea moaştelor în acest oraş. Vom ajunge în acest sens să sondăm în toate bucăţile de istorie ale mutării lui de către Constant. *Viaţa lui Barbatus* şi a altor documente legate de expediţie după *Istoria* lui Paul aveau loc în ruinele lui Aeclanum: vom intra în mărturie. Vom spune de ce moaştele sfântului nu au urmat pe Constant în Sicilia: ne imaginăm că a fost din cauza dezertării călugărilor după porunca Cerului descoperită într-o vedenie. La fel de bine din porunca lui Mercurie călugării au ridicat bazilica la Aeclanum – trebuie să ţinem cont de biserica lui Mercurie pe care o vedem la Aeclanum în secolul al IX-lea[146] şi printr-o revelaţie Arechis mult timp după a fost împiedicat să caute trupul sfântului. "Un recurs continuu la minuni a amânat principalele evenimente şi a compensat inexactităţile mărturiei. Aghiograful s-a preocupat mai puţin de a aduna faptele la un loc pentru a stabilii o teză."[147] I s-a dat ca datorie de a identifica homonimele din Aeclanum şi Cezarea şi el a avut gustul preciziei lucrului bine făcut pentru a disipa orice îndoială şi a menţine convingerea contemporanilor lui.

Aceasta a fost teza pe care P. H. Delehaye a apărat-o mai înainte.[148] Această opinie i se pare azi "mai puţin de încredere savantului bollandist."[149] În ciuda absenţei unui document anterior, "este cât se poate de posibil, scrie Mgr. L. Duchesne, că avem de a face aici cu o mutare foarte veche de moaşte."[150] Acest lucru schimbă pentru avantajul

---

[143] În cele din urmă aceste lucruri ne fac să ne gândim la tăcerea aghiografilor că interpretarea frazei finale a primelor două *Vieţi* a lui Mercurie (BHG 1274: καθεντο δε το αγιον σωμα εν ω τοπω ετελειωθη ενθα και ιασεις επιτελπθνται [éd. H. Delehaye, p. 242] ; B H G 1275, ibid. [éd. St. B inon, p. 39]), din Menologiul vasilian: οπυ και ετεθη το λειψανον αθτου ιαματα πασι τοις πιστοις παρεχον μεχρι της σημερον (P G , t. CXVII, p. 180 A) şi chiar un autor latin: Sepultus est autem a Christianis in Cesarea civitate : basilicaque supra tum ulum eius in ipsius nomine edificata est : ubi et arma eius reposita præ reliquiis conservantur (éd. Petrus de Natalibus, loc. cit.). Prin urmare ştim din fragmentul de sinaxar publicat în *Documentele* noastre p. 94 că armatele au fost ţinute la cezarea într-o epocă relativ recentă; nu au urmat ele oare trupul lui Mercurie în mutarea lui?

[144] Cf. H. Delehaye , Sandus. *Essai sur le culte des Saints dans l'antiquité* (Bruxelles, 1927), p. 196.

[145] É d. V. Giovardi , p. 146 (12 şi 14).

[146] Am păstrat actu prin care Arechis după câţiva ani de la mutarea lui Mercurie în noiembrie 774 in anno septimo decimo, m ensenoembrio, per indictionem tertiam decimam – a conferit mănăstirii şi bazilicii Sfintei Sofia din Benvent, multe privilegii şi donaţii. Biserica Sfântului Mercurie la Fecline (=Heclanum) apare în toate scrisorile. S. Borgia , Memorie istoriche délia pontificia ciltà di Benevento dal seçolo VIII al secolo XVIII, t. I (Roraæ, 1763), p. 279 et surtout 305-6.

[147] Op. cit., p. 17-24.

[148] *Les Origines du Culte des Martyrs* (Subsidia Hagiographica, 20) 2 e éd. (Bruxelles,. 1933), p. 309.

[149] Commentanus perpeluus in Marlyrologium hieronumianum..., loc. cit., p. 468 (17 : Eclano).

[150] După Mrg. L. Duchesne.

unei ipoteze discutabile aducând un fascicol de indicii concordante care dovedesc prin unanimitate lipsa de autenticitate a lui Mercurie (a se vedea capitolul nostru despre cultul adus sfântului); fiindcă acolo credem noi este mai puţin credit pentru mutarea lui Mercurie.

Nu spunem nimic despre o predică a călugărului *Stefanus* care spre sfârşitul secolului al XI-lea şi-a manifestat devoţia lui faţă de Mercurie lăudând unele dintre apariţiile sale din 1084 (BHL 5939)[151] pentru a aborda studiul versiunii mercuriene a morţii apostatului în limba latină.

IV. LEGENDA MERCURIANĂ A MORŢII LUI IULIAN

Dacă este să credem numărul de versiuni care ne-au fost transmise, *legenda morţii lui Iulian* trebuie să spunem că se bucură de mare încredere. Pontificatul lui Nicolas I (858-67) a făcut o traducere celebră a lui Anastasie Bibliotecarul (BHL 1022) care a promovat în mediile latine *Viaţa Sfântului Vasile* scrisă de pseudo-Amfilohie.[152] După aceasta la oarecare timp Eufemius înainte de 868 (BHL 1023) şi Ursus la începutul secolului al X-lea (BHL 1024) au dat alte versiuni. Nu este nimic uimitor dacă mărturia lui pseudo-amfilohie mai mult decât orice a slujit de trambulină spre compoziţiile edificatoare şi oratoriile aghiografilor latini. « Sed o antiqua prodigia ! » a scris autorul despre o *Viaţă a lui Guidon* (secolul al XI-lea) « o v irtu tu m insignia ! o m iracula, priorum patrum gestis per omnia similia ! Oratio Basilii Iulianum apostatam perpetualiter interfecit. Oratio Guidonis Heribertum , in superbiæ cornibus m aie stantem , bene quandoque surrecturum cadere fecit. Oratio Basilii perem it Iulianum apostatam . Oratio H eribertum hum iliat elatum . Ille a Mercurio perem ptus est corpore ; iste a Christo consternatus est m ente. Ilium stranuerunt arma Mercurii ; istum hum iliarunt arma ieiunii..»[153] Când autorul de la BHL 5938 din nou inedit,[154] a fondat legenda morţii lui Iulian pe mărturiile lui Sozomen, Socrate şi Teodoret: este tot ceea ce putem spune despre acest subiect.

Cele doisprezece versiuni legate de Iulian catalogate de P. A. Poncelet, în *Reportoriul minunilor Fecioarei* cu numerele de 318, 506, 563, 803, 889, 918, 919, 921, 922, 1012, 1140 şi 1205,[155] cel mai mari nume sunt mai puţin importante şi nu merită să fie menţionate; dintre cele mai interesante (nr. 563,[156] 1012,[157] 1140[158] şi 1205[159]) noi ne vom rezuma numai la prima cu privire la autorul ei *Jaques de Voragine:* cu el miracolul postum al lui Mercurie avea să fie cunoscut în ţările latine având o vogă egală cu cea a *Vieţii* metafrastice a sfântului la greci. În secolul al XIII-lea,

---

151 Ediţia Govardi, op. cit., p. 1 -3 . Le Cod. Alexand. 9 6 citat deja, fol. 205 care este după noi o mărturie unică.

152 Cf. R . F o e r s t e r , Kaiser Julian in der Dichlung aller und neuer Zeil, dans Sludiën zur vergleichende Literalurgeschichte, t. Y (1905), p. 7-9. Această traducere publicată de Rosweyde , Vilæ patrum (Anvers, 1616), par Migne , P L , t. LX X III, p. 294-319 (după Cod. 139 du Monl-Cassin, du x ie siècle) a fost folosită de Ursus A. Pentru a judeca după numărul copiilor care au ajuns până la noi şi a jucat în Evul Mediu un rol mare. Cf. G. d e J e r - p h a n i o n , *Histoires de S. Basile dans les peintures cappadociennes et dans les peintures romaines au M A* , dans Byzanlion, t. VI (1931), p. 551-5.

153 Acta SS., Mart. III, p. 912 F.

154 Menţionat în B H L 2, p. 230. Le Cod. H. 8. 1 (Gallonii H), 6, de la Bibl. Vallicellane à Rome (xvie-xvne), fol. 136-136 v et 177-179, singurul reprezentant cunoscut al acestei versiuni a permis să fie identificată: Inc. : In illo tempore, Iulianus nequissimus imperator pergens contra Persas pervenit in partes Cæsareæ civitati6. Beatus Basilius interea episcopus una cum illis qui cum ipso erant obviavit ei... Des. abrupte : ...Nam et ipsam eius interfectionem ad conflrmanda huius nostri operis testimonia describendam digne esse censemus. Denique sic de eo in vita et actibus beati Basilii legimus.

155 Index miraculorum B. V. M ariæ quæ saec. V I-X V latine conscripta sunl, dans A B, t. X X I (1902), p. 265 (318), 277 (506), 281 (563), 296 (803), 302 (889), 304 (918-22), 310 (1012), 318 (1140), 321 (1205). Cea mai mare parte de acestor ediţii sunt redactale în A. Mussafia , Studiën zu den Miltelallerlichen Marienlegenden, 5 vol. (Vienne, 1887-98) ou Silzungsberichle des Kaiserl. Akademie der Wissenschafien in Wien, Philos.-Hist. Classe, t. C X III (1887), p. 917-994; t. CXV (1888), p. 5-92; t. C X IX (1889), pars I X ; t. C X X III (1891), pars V III ; t. G X X X IX (1898), pars V III. Cel mai mult indentificare de H. L. D. W a r d , Catalogue of romances in the département of manuscripts in the British Muséum, 2 vol. (Londres, 1883-93).

156 Éd. T h. Graesse , Iacobi a Voragine Legenda Aurea (Dresde-Leipzig, 1846), p. 143-5 ; trad. de T. de Wyzewa , La Légende dorée traduite du latin d'après les meilleurs mss (Paris, 1902), p. 118-20. Cf. Mussafia , op. cit., t. II (1888), p. 65 (67), n " 30.

157 Éd. F . F i t a , Cincuenta leyendas por Gil de Zamora, dans Boletin de la Real Academia de la Hisloria, t. V II (Madrid, 1885), p. 141-2, Cant. XV ; id . dans Esludioshistôricos, Colleccion de articulos, t. III (Madrid, 1885), p. 260-1. Să remarcăm această biografie a sumarului sfântului: « ... afiuit quidam miles, nomine Mercurius, qui ob zelum christianæ fldei m ultos in vita interfecerat Sarracenos et nunquam victus, sed ex titerat semper Victor. »

158 Éd. C. Neuhaus , Die Ouellen zu Adgars Marienlegenden (Aschersleben, 1882), p. 55-6, et Die lateinischen Vorlagen zu den altfranzôsischen Adgar'schen Marienlegenden (Aschersleben, 1887), p. 23-5 ; M u s s a f i a , op. cit., t. II (1888), p. 17 (19), n° 4 ; W a r d , op. cit., t. II (1893), p. 602-3, n" 4.

159 Compus din 104 versete Éd. Mussafia , t. III (1889), p. 4, n» 3 ; Ward , ibid., p. 693, n» 3.

autorul *Legendei doriene* "o compilaţie din făcută în mare din alte compilaţii anterioare,"[160] va găsii în versiunea pseudo-amfiloniană, materie de edificare şi de dezvoltare oratorică. Din ignoranţă sau originalitate, se face din sfânt un martir al lui Iulian: « Erat autem Mercurius miles quidam, qui ab ipso Iuliano pro fide Christi fuerat interfectus.»[161] Pentru restul, traducerea greacă este respectată cu mare scrupulozitate.

Din literatura arheografică în general versiunea pseudo-amfiloniană a trecut la literatura istorică sau ea a devenit contrară din nou unei răspândiri şi mai mari.[162] Noi vom cita numai prezenţa ei în secolul al XIII-lea şi al XIV-lea în *Cronica Mariniană*[163] fiindcă influenţa asupra cronicilor posterioare va fi de mare interes:[164] Vasile aflat în rugăciune o vede pe Fecioară cum îi porunceşte lui Mercurie: « militi dudumante in quodam monasterio sepulto» ca el să îi debareseze pe ea şi pe Fiul ei de infamul Iulian...

La fel de bine popularizată, versiunea pseudo-amfiloniană va găsii în Franţa, poeţi care o vor lustruii într-o adevărată epopee.[165] Ea nu va înceta să inspire poeme până în Renaştere şi în vremurile moderne în toate ţările *Deutsche Kaiserchronik* compusă în secolul al XII-lea la Regensburg[166] şi dramele lui Hrotsvith, ale lui Lorenzo Medicis, ale lui Ibsen[167] care sunt cele mai cunoscute şi având în vedere că prin amintirile lăsate în urmă,[168] ea lasă impresia unui vechi clişeu şi a unui simplu pretext al declamaţiilor fără rost.

Fără să mai tărăgănăm mai mult această pagină de istorie literară, vom revenii la operele speciale care i-au fost consacrate.[169] Nu putem să terminăm acest capitol fără să citărm în originalitatea lui savuroasă această scolie recent publicată de *Paraclitus* de Garnider de Bale (Warnerius Basiliensis) care a trăit în secolul al XI-lea. Dacă am fost convinşi de alte exemple, ea a suferit câteva deformaţii groteşti prin a lua în considerare legende mult mai bine stabilite. Dar să dăm cuvântul eruditului comentator Garnier: « Hic au torponit aliud exem plum de Iuliano apostata qui adiutorio Sathan a effectus fuit papa Katholicus et occulte de struebat ecclesiam et a cardinalibus fu it repulsus de papatu; qui iterum vigore dyabolico fuit in cesarem electus et ultore M ercurio cardinali gladio est interfectus... »[170]

4. RĂSPÂNDIREA LEGENDEI ÎN ŢĂRILE ORIENTALE

Adevărul este că îl lipsim pe Sfântul Mercurie de una dintre cele mai frumoase flori din cununa lui dacă nu prezentăm aici tabloul dezvoltării legendelor sale în lumea orientală. Dependenţa versiunilor orientale legate de Mercurie se va soluţiona prin prezenţa cronologică dată examenului lor.

Am dat siriacilor locul care le revenea lor: legenda Sfântului Mercurie, originară din Siria, se pare că a înflorit pe pământ siriac mai înainte de a fi transplantată în pământul vecin. Totuşi nu este cazul. Au fost copţii cei care au

---

160 P. Monceaux , La vraie Légende dorée. Relatări ale martiriului cu note şi comentarii (Paris, 1928), p. 7.

161 Th. Graesse , op. cil., p. 145; T. de Wyzewa , op. cit., p. 119.

162 Pentru dezvoltarea legedeni în literatura medievală în mare am revăzut opera capitală a lui P. R. Nostitz-Rieneck, Vom Toie des Kaisers Julian (Feldkirch, 1937), p. 22-7.

163 Martini Oppaviensis chronicon Ponlificum et Imperalorum, éd. L . W eil a n d , dans M G H : Scriplorum, t. X X II (Hannover, 1872), p. 452, ad. ann. 363.

164 Citărm între altele documentele din care s-a inspirat: l'Hisloria translatio n s reliquiarum C. Joannis baplislæ ad ciuilalem Januæ, de Nicolas de Porta (1410), dans les Recueils des Historiens des Croisades... Historiens occidentaux, t. V (Paris, 1895), pars III, 3, p. 242 D E.

165 A se citii C. N e u h a u s , Die Ouellen zu Adgàrs Marienlegenden, p. 54-5.
şi R. F o e r s t e r , Kaiser Julian in der Dichtung aller und neuer Zeil, dans Studiën zur vergleichenden Literaturgeschichte, t. V (1905), p. 17. M. .1. B id e z i-a consacrat o parte în « Histoire et Légende » de La Vie de l'empereur Julien (Paris, 1930), p. 339.

166 Vers 10634-11137, dans E. S c h r o e d e r , Die Kaiserchronik eines Regensburger Geilslichen, dans M G H... : Scriplorum qui vernacula lingua usi sunl t. I (H annoveræ, 1892), p. 276-85. Cf. Kâte Philip , Julianus Aposlala in der deulschen Lileralur, dans Sloff- und Motivgeschichle der deutschen Literalur, t. III (Berlin-Leipzig, 1929), p. 7-8.

167 R. Foerster , Das Erbe der A ntike (Breslau, 1911), p. 67 et 74 : « Kaiser und Galilâer» care este obiectul unui întreg capitol.

168 Scena se complică puţin: Hristos este aşezat, glorios, Fecioara se apropie de El în rugăciune... Hristos îl trimite pe Mercurie să ducă la îndepinire misiunea fatală.

169 Alte compilaţii ale lui Neuhaus şi Forester, deja citate le menţionăm printre cele mai importante muncă, operele lui R . F . Arnold şi K. K i p k a , Nachtrâge zur Geschichte der Julian-Dichtungen, dans Studiën zur vergleichenden Lileralurgeschichle, t. V (1905), p. 330-6 ; H . G u n t e r , Legenden-Studiên (Cologne, 1906), p. 146 ; A . Haggerty - Krappe , La vision de S. Basile et la légende de la mort de l'empereur Julien, dans R B P H , t. V II (1928), p. 1029-34; Kâte Philip , Julianus A postata in der deulschen Literalur, toc. cit. (voir surtout p. 19-74).

170 É d . P. H o o g t e r p , dans les Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age (Paris, 1933) ; passage cité d 'après P. T h o m a s , La P apauté de Julien l'apostat, dans les M élanges Bidez, t. II (Bruxelles, 1934), p. 953 (= Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientale de l'U niv. De Bruxelles).

abordat sfântul şi au făcut din el o figură egipteană turnată într-un model grec. Dominarea musulmană a răspândit literatura arabă, compozită, impersonală şi amorfă. Au fost traduse mai multe scrieri dintre care nu mai posedăm decât o versiune arabă. În absenţa unei cronologii sigure am reunit în acelaşi paragraf literaturile copte şi arabe. Versiunile mercuriene în ghes, armeniană şi georgiană nu au făcut decât să confirme filiaţa bine-cunoscută a acestor limbi, arabă sau greacă.

I. Literatura siriacă

După cum am putut să vedem în versiunile siriace a apărut pentru prima dată numele de Mercurie: *Romanul siriac al lui Iulian Apostatul* compus la Edesa la începutul secolului al VI-lea, este prima mărturie a unei confesiuni a unei tradiţii care a făcut din Κυριων Cezarian (unul dintre cei 40), un Marqur autentic, ucigaş al lui Iulian. După cum a urmat, această legendă a cunoscut succesul în literatura siriacă, ipoteză care nu este lipsită de fundament: printre istoricii care ne-au transmis-o în limba greacă, cel puţin două sunt siriace elenizate de o dată proaspătă: Ioan Malalas şi Ioan Damaschinul.[171] Încă din secolul VI şi până în secolul IX cronicile siriene raportează moartea lui Iulian fără să facă nici cea mai mică aluzie la ucigaşul celebru de „romancierul" Edesei.[172]

Mai mult, pentru ca cercetările să fie complete noi nu am găsit în catalogul manuscrisului nici o versiune siriacă a *Vieţii* lui Mercurie. Este posibil ca aceste versiuni să ne fie transmise în traducere arabă; absenţa oricărui text siriac nu este deloc mai ciudată. După alte indicii, prin urmare, putem să credem că sirienii au fost dezinteresaţi cu privire la Mercurie; alte cronici siriace despre care vom vorbii, nici unul dintre cele doisprezece menologii iacobite editate şi traduse de F. Nau în PO, nu menţionează numele de Mercurie.[173]

II. Literatura coptă-arabă

"Aghiografii copţi, atunci când au voit să creeze figuri egiptene, nu au putut decât să le fixeze în vechiul model bizantin. Nici alţii şi nici publicul nu are nici o idee despre un gen diferit de cel care a dominat din totdeauna."[174] Legendele mercuriene se supun acestei reguli fiind o confirmare în plus.

M. Wallis Budge a publicat trei versiuni copte legate de Sfântul Mercurie.[175]

A). Mărturia anonimă a *vieţii martirului* şi a miracolului postum după manuscrisul 6801 nedatat. Colofonul (fol. 30 v) ne-a păstrat numele copistului manuscrisului: este Aurelius Victor, diacon la biserica Sfântului Mercurie în oraşul Esneh (Egiptul de sus).[176] Această mărturie ne-a permis să situăm manuscrisul în jurul anului 1000.

---

171 "Credulul şi evlaviosul cronicar Ioan din Antiohia este un copil al marii metropole siriene şi nu este fără de nici un motiv că el şi-a păstrat numele său grec de "malala", "cel care spune bine"… Ioan Damaschinul, una dintre gloriile teologiei bizantine a provenit dintr-o familie de sirieni arabizaţi ataşaţi în serviciul califilor din Damasc." P . Peeters , *Traductions el traducteurs dans l'hagiographie orientale à l'époque byzantine*, în AB , t. X L (1922), p. 294. Noi trebuie să afirmăm că "panegiricul Sfântului Vasile" al lui Amfilohie, păstrat în manuscrisul Muzeului BritAdd. 12174 , fo. 125 a (datat cu 1197) şi edicat de P. Bedjan în *Acta Martyrum et Sanctorum* , t. V I (Paris-L eipzig, 1896), p. 297-335 şi care a fost traducerea siriacă a vieţii noastre pseudo-amfilohiană. Acest fapt trebuie să fie menţionat aici.

172 Chronicon Edessenum (fin vi'; s.) : Anno 6 7 4 mense hazïràn (iunio), Iulianus perrexit ad bellum c u ra Persis gerendum, ibique interiit (J . G u id i, Chronica minora, pars prior, dans C S C O, Scriptores Syri, Versio, Sériés III, t . IV [1903], p. 5) . Chronicon Miscella neuma dannum Domini 724 perti - nens : E t anno 6 7 4 , descendit Iulianus impurus in terram Chaldæorum, in Regionem Bêt Aramayë dictam, ubi eius ruina accidit per m anus Rom anorum ... et die 2 7 huius mensis (Iyâr), oecisus est Iulianus (E . W . Brooks et J. B. Chabot , ibid., p. 104). Chronicon ad A. D . 8 4 6 pertinens : Imperator autem Iulianus in Persidem ivit ; volebat enim Persidem sub iugo suæ potestatis redigere ; et ibi m ortuus est. D icitur autem senem Iulianum cum oravisset ob impietatem Iuliani, habuisse revelationem de eius cæde in Perside [ibid., p. 154). Această viziune este evident cea a călugărului Iulian Sabas despre care vorbeşte Teodoret H E , III, 23-24 (éd. P a r m entier , p. 202-3 = P G, t . L X X X II, p. 1116-1117 A) et Hist. relig. (P G, ibid., p. 1316-17 A) et le Roman syriaque (supra, p. 2 2 , n . 2) .

173 T. X, p . 27-133.

174 P. Peeters, op. cit., p. 243.

175 *Miscellaneous Coplic Texts in the Dialeclt of Upper Egypt* (London, 1915).

176 Budge , op. cit., p. 827. Cf. A. Van Lantschoot , Recueil des colophons des mss chrétiens d'Égyple (Bibliothèque du Museon), t. I, Les Colophons copies des mss sahidiques, fasc. 1 (Louvain, 1929), p. 205 et 207, n os CXV II et CXVII a. Aurelius Victor este la fel de bine copistul manuscriselor nr. 7021, 6783, 7027 şi 7026, datate respectiv iulie 987, august 1003, decembrie 1004 et septembrie 1005 (ibid., p. 194, 208, 211 et 214, n°s CX II, C X V III, C X IX et CXX).

B). *Minunile* obţinute de mijlocirea sa, după manuscrisul nr. 6802 fără colofon dar probabil din secolul al XI-lea.[177]

C) *Elogiul* sfântului, atribuit episcopului Cezareii Acachie, după acelaşi manuscris.

Aceste versiuni nu sunt singurele şi nici cele mai vechi. Biblioteca lui Pierpont Morgan conţine două manuscrise din secolul al IX-lea: codd. 588 şi 589 – primul datat din martie 842 – care raportează prima şi a treia mărturie din cele publicate.[178] Cod 588 atestă o alta, existenţa unui al doilea *Elogiu Sfântului Mercurie* atribuit Sfântului Vasile, episcop de Cezarea.[179]

A). *Mărturia anonimă a vieţii, martiriului şi minunii postume a lui Mercurie* este o compilaţie de trei istorii dispersate.

1. Viaţa Martirului Mercurie.[180]

2. Incidentele diverse amestecate în viaţa şi persecuţia lui Iulian Apostatul, constituie într-o istorie a Sfântului Mercurie, veritabile introduceri.[181]

3. Vedeniile lui Iulian şi a lui Vasile.[182]

Doar părţile prima şi a treia parte ne interesează în acest studiu.

Viaţa şi martiriul lui Mercurie sunt traducerea – mult prea literară – a versiunii greceşti. Câteva diferenţe de detaliu ne dovedesc că originalul este grec: în comparaţie cu "omul bătrân," copt, ca o anumită versiune greacă a celui de al doilea *martiriu* al lui Mercurie (A), în care se recunosc cuvintele Sfântului apostol Pavel;[183] un alt detaliu dat de traducătorul egiptean, este că poporul admira frumuseţea lui Mercurie şi atitudinea lui bărbătească în faţa împăratului;[184] mai departe, plagiatorul simte nevoie să ne dea etimologia primului nume a sfântului: "filopator," spune el că înseamnă "cel care îşi iubeşte părinţii."[185]

Cu privire la vedeniile lui Iulian şi a lui Vasile, nu sunt nimic mai mult decât o traducere coptă a versiunii care poate să fie recunoscătoare. Iată aici rezumatul. Iulian a avut o vedenie, o armată se pogoară din ceruri şi se aproprie de el; unul dintre soldaţi l-a împuns cu sabia. Iulian îl recunoaşte în trupa cerească pe *Sfântul Mercurie şi însoţitorii săi* şi el moare cu blesteme în gură la adresa lui Hristos. Cu trei zile înainte, Vasile – împăratul l-a trimis la închisoare – s-a trezit şi le-a spus celor doi însoţitori ai săi în captivitate: "l-am văzut în această noapte pe martirul Mercurie care a intrat în Biserica lui şi a luat o lăncii şi a spus: nu îi mai suport pe cei care Îl blasfemiază pe Dumnezeul meu." Aceştia au avut aceiaşi vedenie. Cu Vasile au mers la biserica Sfântului Mercurie: lancia a dispărut... această mărturie minunată a ieşit din împreunarea cu vedenia lui Iulian care – mai mult sau mai puţin – putem să citim, după Eutihianos, în *Romanul siriac* şi vedenia Sfântului Vasile în redactarea lui pseudo-amfilohie. Prin urmare, versiunea coptă nu putea să apară mai repede mai înainte de începutul secolului al IX-lea şi codd. Pierpont-Morgan 588 şi 589 cu puţin înainte data de martie 842 sunt contemporane cu elaborarea lui.

Nu putem să ne îndoim că în duhul agrografiei copte, "Sfântul Mercurie şi însoţitorii săi" nu sunt alţi decât cei 40 de mucenici din Sebastia menţionaţi de Mihail Sirianul în *Viaţa siriacă a Sfântului Eusebiu de Samosata* şi *Romanul siriac al lui Iulian Apostatul.* Acest detaliu este important să fie menţionat: el confirmă că coloniile siriace din Egipt, ne fiind mulţumiţi să transmită legendele lor naţionale ţării lor adoptive, totuşi au putut să le impună atenţiei aghiografilor egipteni.

---

177 Budge, p . xivii.

178 În a treia mărturie, Acacius este dat drept episcop de Neo-Cezarea în Capadocia. H . H y v e r n a t , A Check List of Coptic M manuscripts in the Pierpont-Morgan Library (New-York, 1919), p. 10-1, n os X X 1V-XXV, 1 et 2. l.es Cod. M. 588 et 589 constitue t. XX IX et XXX de [H . Hyvernat] , Bijbliothecæ Pierponl-Morgan, Codices Coplici photographiée exprssi (Rome, 1922).

179 Ibid., p. 10, n° X X IV , 3. Cf. Van Lantschoot , op. cit., p. 6 et 55, n°8 III şi XXXII.

180 Budge , Préface, p. viii - ix ; Sommaire, p. c x i i i - c x v i ; Trad. anglaise, p. 809-20.

181 Id. Sumar p. CXVI, trad., p. 821-5. După cum am putea să ne imaginăm, veracitatea acestor incidente nu este departe de a fi întotdeauna bine fondată.

182 Id . , Préface, p. x-xi ; Sommaire, p. cxvii -cxviii ; Trad., p. 826-7.

183 B H G. 1274 et 1276, § 7 (é d . Delehaye , Les Légendes grecques cles Saints militaires, p. 238 e t 251); B H G. 1275, § 7 (é d . S t . Binon , p. 3 2 ; cf. app . crit.). Text copte, p. 815.

184 Ibid.

185 B H G. 1274 et 1276, § 8 (é d . Delehaye , p. 239 e t 253) ; B H G. 1275, S 8 (é d . S t . Binon , p. 34). Text copt, p. 816.

B). *Minunile* atribuite Sfântului Mercurie şi care au fost publicate de M . Budge sunt în număr de 8.[186] Mijlocirea atotputernică a sfântului a obţinut vindecarea unui orb,[187] a unui bou de plug,[188]a unui arhonte rănit,[189] toate în cadrul "martirium-lui" din Cezarea. Acelaşi lucru se poate spune despre alte minuni, ale căror mărturii frizează naivitatea: aducerea minunată a trupului lui Mercurie în interiorul oraşului,[190] restituirea de cherestele furate de pe şantierul unei capele,[191] înflorirea unei grinzi în absidă,[192] încheierea unei căsătorii prin medierea sfântului,[193] toate acestea sunt ornate cu detalii care, pentru cititorul modern, îl fac să zâmbească mai mult decât să aibă reflecţii sfinte. Aceste minuni, care au avut loc în sanctuarul de la Cezarea, şi sunt o traducere coptă a minunilor greceşti, sunt oare pierdute pentru noi? Ni se pare cât se poate de natural că răspândirea cultului lui Mercurie în Egipt, a favorizat incubaţia acestor poveşti fantastice în chiar pământul egiptean.

S-au publicat recent alte două minuni ale lui Mercurie după un manuscris copt de la biblioteca naţională din Viena.[194] În primul, din nefericire acefal, dar care în context permite să ne dăm seama de sensul lui, un om devenit orb ca urmare a unui furt, se pocăieşte şi promite o ofrandă la templul martirului; după şapte zile Dumnezeu are milă şi îl vindecă; fidel promisiunii sale el restituie furtul lui. Al doilea miracol pune în scenă un biet paralitic care auzind că se vorbeşte despre minuni la "martirium-ul" lui Mercurie, îşi roagă soţia şi copilul lui să îl ducă acolo; el a rămas acolo câtva timp şi a început să dispere dacă se va mai vindeca dar Mercurie îi apare într-o vedenie: "ridică-te" îi spune sfântul; omul se ridică vindecat. Din nou, aici avem de a face cu minuni de inspiraţia cezariană, dar nu este singur că ele derivă dintr-un prototip grec.

C) Restul este *Elogiul* atribuit lui Acachie. Iată aici rezumatul. Mercurie, arcaş păgân în armată, primeşte vizita unui înger care îi dă o sabie pentru a combate pe barbari. La puţin timp după acest lucru Deciu declanşează persecuţia generală a creştinilor şi aghiografia ne oferă un tablou sumbru. Mercurie, devenit ofiţer, aceasta datorită cunoaşterii sale teoretice şi practice a războiului şi datorită marii sale amabilităţi, este admis în anturajul împăratului care iubea să se consulte cu privire la problemele guvernamentale. O incursiune a barbarilor în Armenia îi dă ocazia să îşi arate valoarea. Deciu se mobilizează. Arhanghelul Mihail îi apare lui Mercurie, îi promite martiriul şi îl ajută să câştige o victorie strălucită care îl face un erou, primind titlul de căpitan al amartusienilor. Dar Deciu decide că vrea să jertfească lui Apolo; Mercurie refuză să i-a parte la ceremonie. Denunţat de soldaţii din regimentul lui, el este adus în faţa împăratului şi descoperă că el se numeşte în realitate Filopater (cel care îşi iubeşte părinţii). Cei patru stâlpi şi focul pe care curgerea sângelui au reuşit să îl stângă, vindecarea miraculoasă în închisoare, acuzaţia de magie, fierul înroşit şi mireasma suavă care a ieşit din cartea lui prăjită, suspendarea şi piatra legată de gât, biciul, nimic nu a iesit din tabloul sumbru şi edificator al suplicilor şi minunilor din versiunea greacă. Aghiograful copt face să se prevadă dureri cu nimic mai mult mai terifiante ale vergilor şi a tragerii pe roată; aceste încercări au dat Arhanghelului Mihail ocazia să îşi arate puterea; un singur semn al crucii pe roată şi aceasta se rupe în bucăţi, lanţurile se rup... în cele din urmă sentinţa imperială este dată şi Mercurie este decapitat la Cezarea pe 20 hatour.[195]

Mai multe detalii constituie la fel de mult adăugiri din mărturia greacă. Mercurie ne este prezentat înainte de persecuţia lui Deciu: este un arcaş păgân. Intrând în contact cu barbarii, cunoştinţele sale strategice în ridică la gradul de ofiţer şi îl face prieten al împăratului. Aghiografia coptă dă numele arhanghelului care a venit să îl mângâie: Sfântul Mihail. Tocmai soldaţi din regimentul lui şi nu numai o singură persoană care denunţă împăratului marea lui lipsă de evlavie faţă de zei. Cititorul copt se pare că a avut nevoie de clarificări cu privire la semnificaţia lui Filopater; se traduce

---

186 Budge , Préface, p. ix-x. Prima şi a doua parte lipsesc în manuscrisul orient nr. 6802.

187 II : I d ., Sommaire, p. cx v iii-cx ix ; Trad., p. 829-30.

188 IV : Sommaire, p. cxx ; Trad., p. 831-4.

189 V ; Sommaire, p. cxxi ; Trad., p. 835-8.

190 III : Sommaire, p. cxix ; Trad., p. 830-1.

191 V I : Sommaire, p. cxxii ; Trad., p. 838-40.

192 V H : Sommaire, p. c x x n -c x x in ; Trad., p. 840-4. Anumite vieţi greceti ale Sfântului Gheorghe nu sunt lipsite de minuni: după prima lui înviere, sfântul a adus fructe la douăzeci şi două de scaune din lemn; apoi a doua când a făcut să înflorească o grindă a unei case (Cf. H. Delehaye , Les Legendes grecques des Sainls militaires, p. 53). Un detaliu la care vom revenii: un evreu, Gaipios, nu a voit să creadă în minune şi fără să ia aminte la ceea ce i-a spus un gardian, a intrat cu măgarul său în biserica în construcţie. În momentul în care el a pus piciorul în absidă, şi măgăruşul a devenit neliniştit. Sfântul Mercurie a apărut şi l-a împuns cu sabia lui. Gaipios a promis că se va boteza şi va face o stelă ce-l va înfăţişa întins şi străpuns de sabia martirului.

193 V III : Sommaire, p. cxxiv ; Trad., p. 844-54.

194 Ed. W. Till, *Koptische Heiligen und Martyreriegenden, dans Orientalia Christiana Analecta*, t. 102 (1935), p. 40-41. Trad. allem., p. 41.

195 Budge , Sommaire, p. cxxviii - cxxx ; Trad., p. 855-70.

"cel care îşi iubeşte părinţii." Supliciul vergilor şi a tragerii pe roată şi miracolul care a urmat ajută să facem o imagine terifiantă şi moralizatoare dar totuşi câteva detalii încă ne frapează.

Nu se înţelege de ce aghiograful grec care a tradus această versiune coptă, lasă deoparte adăugiri atât de interesante. A avut loc contrariul: originalul acestui *Elogiu* este *martirul* Mercurie în redactarea greacă; aghiograful copt, mai puţin scrupulos faţă de toate aparenţele, a depus destul de mult efort în traducere. Episcopul Cezareii Acachie, care pentru M. Budge a ajuns pe tronul episcopal spre 340[196] şi culmea este că el nu este considerat autorului unui *Elogiu* al Sfântului Mercurie.

Legenda mercuriană a avut prin urmare în Egiptul copt, mare credit. Această mare vogă nu a slăbit sub dominaţia arabă: mărturie sunt versiunile alexandrine şi arabe a formei sau fondului care vor supravieţuii.

D). *Istoria patriarhilor după Biserica Coptă a Alexandriei,* o compilaţie vastă arabă – după documentele greceşti copte – din care primul este opera lui Sever Ibn-al Moqaffa, episcop de Aschimounain (Egiptul de sus) în secolul al X-lea, raportat într-un capitol dedicat celui de al douăzecilea patriarh, Atanasie I,[197] cuprinde vedeniile lui Iulian şi Vasile pe care aghiograful copt le-a unit în mărturia vieţii sfântului. (A 3). După cum am putut deduce din traducerile engleze pe care le-a consultat şi care sunt fidele, am putut remarca că una dintre cele două versiuni a stat ca model pentru cealaltă. Că versiunea coptă revendică această cinste, faptul este deplin conform cu legile care dominau mai apoi în genealogia textelor orientale. Prin urmare, o literatură artificială a încercat că prelungească sau mai mult să resuscitase idiomul copt bazat pe surse esenţial arabe:[198] acesta ar putea să fie cazul aici fiindcă am văzut că versiunea coptă a fost posterioară începutului secolului al IX-lea. Dar analiza documentelor ajută să demonstrăm că ultima ipoteză nu merită să fie păstrată: atâta vreme cât versiunea coptă s-a adaptat foarte bine la viaţa lui Mercurie, mărturia constituie în istoria Sfântului Atanasie, o digresiune fără sens, rău legată de context şi care are efectul unei interpolări clare. Datorăm această interpolare lui Sever sau a unui copist posterior? Nu putem să răspundem la această întrebare.

E) Aceasta fiindcă legendele siriace şi pseudo-amfiloniene ale *Vieţii* lui Mercurie şi a *Istoriei* lui Sever, episodul icoanei Fecioarei spuse de Sfântul Ioan Damaschinul pe credinţa unei istorii a lui Vasile atribuite lui Helladius, ce nu a fost necunoscută în Egipt; dacă primele au atras atenţia campionului Bisericii copte-iacobite, din aceiaşi epocă, noi vom găsii a doua, cuvânt cu cuvânt din papa patriarhului Eutihie – Said Ibn al Batriq – (933-940) fără să putem spune dacă el a tradus pe falsul Helladius sau Sfântul Ioan Damaschinul.[199]

F) Prin urmare, geniul egiptean avea să călească figura lui Mercurie – la fel ca cele ale mai multor sfinţi din alte părţi[200] - într-o formă naţională. *Sinaxarul alexandrin* care după avizul editorului săi M. J. Forget,[201] a prezentat mari caractere de omogenitate, a transmis pe data de 25 Hatour următoarea legendă: ea dă mărturie despre imaginaţia sau credulitatea aghiografilor care au conceput-o sau raportat-o.

La o vânătoare, bunicul şi tatăl lui Mercurie s-au întâlnit cu doi cinocefali mâncători de oameni – legenda lui Mercurie nu este singura care povesteşte această monstruozitate.[202] Bunicul a fost devorat într-o clipită şi tatăl lui Mercurie a fost salvat prin protecţia unui înger; cinocefalii, îmblânziţi de puterea divină, au devenit creştini şi mai apoi l-au părăsit.

---

196 Ibid. P. 855. Probleme a autenticităţii se complică prin urmare din cauza divergenţei manuscriselor în sine. Pentru manuscrisul Perpont-Morgan 588 şi 589, Acachie este după cum am spus, episcop al Neo-Cezareii în Capadocia. Dar am căutat în van numele acesta în lista episcopilor din Cezarea şi Neo-Cezarea date de M. Le Quien , Oriens Christianus..., t. I (Parisiis, 1740), p. 367-90 et 499-508.

197 Pars I, ch. V I I I (Athanase I) : éd. et trad. anglaise de B. E y e t t s , în P 0, t. I, p. 420 ; éd. C.-F. Seybold , C S C O, Scriplores arabici, Textus, sériés III, t. IX en 2 fasc. (Beryti, 1904-1910). Trad. allem. de ce passage, dans F. Haase , Allchrislliche Kirchengeschichle nach orienlalischen Quellen (Leipzig, 1925), p. 165, n. 2.

198 A se vedea P . Peeters , Compte Rendu de De Lacy O 'Leary , The D ifnar (Anliphonarium) of the Coplie Chureh (London , 1926), da n s A B, t. XLVII (1929), p. 119.

199 Annales : Trad. latine de E. Pocock (Oxford, 1658), inserată în P G, t. CXI, p. 1016 C D ; éd. L. Cheikho , CSCO, Script, arabici, Textus, Séries III, t. V I-V İI (Beryti, 1906-1909).

200 *H. Delehaye, Les Martyrs d'Égypte* (Bruxelles, 1923), p. 40: "mai mulţi martiri sărbătoriţi aparent în Bisericile din Asia au fost adoptaţi şi au câştigat la egipteni o mare popularitate. Ne referim la Sfântul Teodor, Sfântul Gheorghe, Sfântul Mercurie, Sfântul Sergiu, Sfântul Leontie, cei 40 de mucenici , cei 7 adormiţi. În acest sens istoria au legenda acestor sfinţi a suferit modificări cu scopul de a le adapta la noul mediu în care ai intrat..."

201 J. Forget, Synaxarium Alexandrinum, 2 vol.. dans CSCO, Scriptores Arabici, Sériés tertia, t. X V III (Home, 1922) et X IX (Louvain 1926).

202 Cf. H . Delehaye , au sujet de *S. C hristophe : Les Caractéristiques des Saints dans l'art, dans le Correspondant*, t. 313, nouv. série 277 (1928), p. 498.

Totuşi Filopator s-a născut. Când a fost mare s-a făcut soldat şi cinocefalii, care l-au însoţit în toate expediţiile sale, au reprimit prima natură după ce au ajuns să simtă nevoia de a se face simţiţi. În această perioadă Filipator a adoptat numele de Mercurie.

Dar situaţia era critică: barbarii ameninţau imperiul. Mercurie i-a spus împăratului: "nu te teme de nimic... Dumnezeu va distruge pe duşmanii noştri..." A urmat mai apoi cursul bine-cunoscut al victoriei, denunţării, interogatoriul sfântului... În cele din urmă, iritat de răspunsurile lui Mercurie, împăratul a dat ordin să fie bătut cu nuiele verzi şi biciul; mai apoi fiindcă i-a fost frică de o răscoală a populaţiei l-a trimis legat în fier la Cezarea pentru a fi decapitat.[203]

Sinaxarul alexandrin la fel de bine cunoaşte minunea postumă a lui Mercurie. Dincolo de simpla aluzie făcută la 2 Bawunah[204] şi în alt manuscris după mărturia fantastică pe care o citim,[205] minunea care a însoţit moartea Apostatului este raportată pe datele de 9 Babah şi 10 Hatour, cu cele mai contradictorii detalii: prima versiune este identică în substanţă cu cea a *Istoriei patriarhilor;*[206] în a doua, legenda spusă ca un episod al persecuţiei conduse de Iulian în expediţia lui în Persia contra unui mănăstiri.[207]

Dacă credem anumite manuscrise cu data de 18 Tut (15 septembrie) vom vedea în Mercurie al Cezareii un mim, martirizat sub Iulian în circumstanţe obişnuite ale acestei profesii.[208] Este Sfântul Porfirie, un alt martir din Cezarea, care a fost citit în locul Sfântului Mercurie. În cele din urmă, "Porfirie este menţionat de două ori în sinaxarul (grec), pe 15 septembrie şi 4 noiembrie; în prima mărturisire, scena are loc sub Iulian în a doua sub Diocleţian."[209] Substituţia numelui cu date de 15 septembrie este manifestată şi mărturisită de voga de care a avut parte în Egipt, Mercurie de Cezarea.

G) Ne este permis aici să situăm legendele mercuriene într-un cadru geografic bine delimitat: Egipt. Dacă, după cum promite literatura coptă propriu zisă, dacă renunţăm la legendele alexandrine arabe pentru a aborda *alte versiuni* fără ataşamente aparente, de această dată cu o regiune determinată – fiindcă literatura arabă tributară literaturii indigene (coptă sau siriacă) pe care o acoperă, "nu a avut niciodată un caracter naţional sau etnic"[210] - noi vedem că această vogă nu a slăbit deloc în cursul dominaţiei musulmane. Dintre aceste versiuni mercuriene ni s-au păstrat un număr mare: omiliile lui Archelidos, patriarhul Romei[211] şi a lui Acachie,[212] istoria vieţii şi a martiriului sfântului,[213] minunile,[214] panegiricul anonim;[215] nici una dintre aceste versiuni nu a fost publicată şi cataloagele manuscriselor în concizia lor nu ne-au permis nici o identificare. Este cât se poate de posibil ca *omilia* atribuită lui Acachie, *Viaţa* şi *Minunile* sunt traduceri arabe ale textelor copte ce le corespund.

---

[203] Forget , t. I, p . 152-3 et F i. Basset , Le Synaxaire arabe-jacobile (rédaction copie). Text arab publicat, tradus şi adnotat în PG, t. III, p. 337-9. Cf. E . Amélineau , Les Actes des martyrs de l'Église Copte, Élude critique (Paris, 1890), p. 16-17 et A. J. Butler , The ancient coptic Churches of Egipt, t. II (Oxford, 1884), p. 357-8.

[204] Forget , t. II, p. 147.

[205] PO, t. III, p. 339. Butler , op. cit., p. 359.

[206] Forget , t. I, p. 60 et Basset , P O , t. I, p. 325 ; B . Evetts , ibid., p. 420.

[207] Forget , t. I, p. 111 şi 33, n. 3. Trebuie să legăm acest episod curos de BHL 5938. P. Poncelet a publicat un rezumat succint al acestei versiuni inendite în *Calalogus codicum hagiographicorum latinonim bibliolhecarum romanarum prœler quarn Valicanæ* (Bruxelles, 1909), p. 418. Aici putem citii: « Pereussisse enira dicitur S. Mercurius Adelmundum quendam, qui a Capuanis principibus in hac civitate Cæsarea constitutus erat m agister Palatii et monasterium monatium vexabat... » această comunitate de idei dintre aghiografii latini şi cei copto-arabi ne duce cât se poate de clar spre o sursă greacă.

[208] Forget, t. I, p. 33 et Basset , P 0, t. I, p. 279-80. Vom consulta cu titlu documetar, J. S. Assemanus , Bibliothecse Mediceæ Laurentianx et Palatinæ codicum mss orientalium catalogus, V II (Florence, 1747), n° CXV, p. 165, die X V III.

[209] C. Van de Vorst , Une Passion inédite de S. Porphyre le M ime, dans A B, t. X X IX (1910), p. 264. Prima versiune publicată în Acta S.S., Nov. II, p. 230-2; a doua de P . C. Van de Vorst , ibid., p. 2/0-5. greşeală semnalizată de P . P . Peeters în Compte Rendu de Bass şi în A B, t. XXIV (1905), p. 385-6.

[210] P . Peeters , *Traductions et traducteurs dans l'hagiographie orientale à l'époque byzantine*, p. 265.

[211] G. R i e u , Supplément to the Catalogue of the Arabie Manuscnpts in trie Brilish M uséum (Londres, 1894), p. 820, n° 1262 (Or. 4723), \ III, fol. 11 1 a. E . B l o c h e t , Bibliothèque Nationale : Catalogue dus mss arabes des nouvelles acquisitions, 1884-1924 (Paris, 1925), p. 16, n° 4781 (xix* s.), fol. 74 v.

[212] Blochet , op. cit., p. 16, n° 4782 (xix e s.), fol. 18 r.

[213] M . G . de Slane , Catalogue des mss arabes de la bibliothèque nationale, t. I (Paris, 1883), p. 72, n° 263 (xve s.), fol. 33 v. Blochet , op. cit., p. 16 n° 4781 (X IX e s.), fol. 108 v ; ibid., n ' 4782 (x ix e s.), fol. 1 v ; p. 18, n° 4790 (x ix e s .), fol. 61 r ; p. 33, n° 4880, fol. 113 r. R i e u , op. cit., p. 820, n° 1262 (Or. 4728), IX , fol. 133 b : scrisă despre martiriul sfântului?.

[214] Blochet , op. cit., p. 16, n° 4781 (x ix e s.), fol. 118 r.

[215] Ibicl., p. 19, n° 4793 (xvi°-xixe s.}, fol. 49 v.

Printre textele publicate legate de moartea lui Iulian, noi am reţinut *Istoria universală* scrisă în secolul al X-lea de Agape de Menbidj, primul istoric arabo-creştin[216] şi *Istoria nestoriană* (Cronica lui Seert) compusă după secolul al IX-lea.[217]

Pentru Agapie, moartea lui Iulian se datorează hazardului războiului.[218] *Istoria nestoriană* este mai puţin îngrijorată de adevărul istoric; prin urmare "autorul are meritul de a rezuma autori diferiţi sau chiar aceleaşi contradicţii fără să caute cu ajutorul lor să dea o redactare nouă."[219] La fel de bine la capitolul XXXIII, Iulian "a căzut spune el, lovit lateral, de o săgeată venită din cer. El a recunoscut prin urmare ceea ce a avut loc. Dar în expiere el a spus aceste cuvinte: ai învins Galieene! (se referea la Domnul nostru)" şi împărăţia pământului a fost unită cu cea a Cerului."[220] Dar capitolul XXXIV conţine o altă versiune a morţii lui Iulian cel Blestemat" care nu este un alt lucru decât o traducere arabă a ultimelor două părţi ale *romanului sirian a lui Iulian Apostatul*.[221] Istoria se opreşte prin urmare după intrarea lui Iulian în Seleucia-Ctesifon.

Ne vom limita aici incursiunea noastră în domeniul copto-arab pentru a aborda un studiu al versiunilor mercuriene într-o literatură aproape în întregime tributară arabei, literatura etiopiană.

III. LITERATURA ETIOPIANĂ

A)*Sinaxarul etiopian* la data de 25 Khedar, constituie principala noastră sursă a materiei.[222] Vom lua în considerare că acest sinaxar care nu este anterior primei părţi a secolului al XV-lea,[223] "nu este decât o traducere îmbunătăţită a vieţilor câtorva sfinţi particulari din Abisinia."[224]

De fapt, în ceea ce se referă la versiunile mercuriene pe care le menţionează, este evident că originalul este sinaxarul alexandrin în redactarea lui arabă. Traducerea este departe de a fi servilă şi prin urmare, după cum am putut vedea, istoria lui Mercurie este îmbogăţită (!) de noi detalii care o fac să dispară în încurcăturile episoadelor cele mai de necrezut. Aşa vrea legea acestui gen.

Episodul cinocefalilor este prin urmare, pentru traducătorul etiopian, ocazia unor dezvoltări insipide. Tatăl lui Mercurie, Noe, îşi are şi el propria lui istorie (şi ce istorie!): fiind primul magistrat al oraşului în care trăia, a luat parte la război şi a fost luat prizonier de mult prea creştinul rege al Romei, care l-a numit guvernator în Mardosaweya n (?). Într-un dintre bisericile acestui oraş l-a găsit soţia lui Tabot într-o zi... Mercurie a moştenit demnitatea paternă. Cinocefalul care i-a rămas lui a fost fidel a speriat duşmanii în luptă... Dar la putere a ajuns Deciu. Cu el a început persecuţia şi patima sfântului, acestea – mai mult sau mai puţin – au fost spuse şi în versiunea arabă.[225]

Omiţând, miracolul morţii Apostatului – el a urmat la fel de bine în anumite manuscrise sinaxarul arab; toate celelalte au consacrat o frază simplă – aghiografia l-a privat pe Sfântul Mercurie de un titlu luminos cu recunoaşterea şi venerarea universale. Nu a avut vâna să o facă. După el, Sfântul Vasile avertizat de o vedenie în închisoarea sa despre moartea minunată a lui Iulian şi mergând la locul unde se odihnea trupului lui Mercurie: lancia şi sabia sfântului au revenit la locul lor însângerate. "L-ai ucis tu pe Iulian?" a întrebat Vasile icoana lui Mercurie. Aceasta a dat aprobator din cap[226]… Vom revenii la această versiune inedită.

Aghiografia etiopiană a terminat această mărturie printr-o istorie mai puţin faimoasă în care un păgân convertit este eroul de la Misr, în biserica lui Mercurie.[227]

---

216 Ediţie şi traducerea franceză de A . Vassiliev , în P 0, t. V , p. 559-691 şi t. V II, p. 457-91.
217 Ediţia de Mrg. A. Scher, în P 0, t. IV, p. 213-313, et t. V, p. 217-342.
218 P 0, t. V II, p. 581-2.
219 T. V, p. 219.
220 Ibid., p. 229.
221 Ibid., p. 232-46.
222 E . A. W a ll i s B u d g e , The Book o / the Saints o/ the Eihiopian church. A translation of the Ethiopie Synaxarium made from the mss oriental 660 and 661 in the British M uséum, 4. vol. (Cambridge, 1928). Ediţion parţială de J. G u i d i , cu colaborarea lui L . Desnoyers , A. Singlas şi S . G ré baut , dans P O, t. I, p. 523-705 (sanê) ; t. V II, p. 205-455 (Hamlê) ; t. IX, p. 239-477 (nahasê şi pâguem ên).
223 Budge, t. 1, p. XVIII. Cel m ai vechi manuscris cunoscut sinaxarului etiopian datează prin urmare sfârşitului secolului al XV-lea (man. Lui Abbadie, nr. 66): PO t. 1, p. 523.
224 P O, t. I, p. 219. Cf. Budge , ibid., p. Xiii.
225 Budge , p. 278-81.
226 Ibid., p. 282.
227 Ibid., p. 282-8.

Alta menţionează că este făcută pe 2 sane (=*Syn. Alex*, 2 Bawunah)[228] minunea care a însoţit moartea apostatului a fost raportată din nou pe data de 9 Tekemt (=Sin. Alex. 9 Babah)[229] şi pe 10 Khadar (=Sin. Alex , 10 Hatour)[230] fără să schimbe cu nimic textul sinaxarului arab. La fel de bine pe data de 18 Maskaram (=Sin. Alex. 18 Tut) substituirea numelui care, în anumite manuscrise arabe i-a dar numelui lui Mercurie valoarea de mim şi martir al lui Iulian, va trece fără de probleme în sinaxarul etiopian.[231]

Această analiză rapidă dezvăluie că legendele mercuriene inserate în sinaxarul etiopian, derivă direct din sinaxarul alexandrin în redacţia lui arabă fără să îl copie servil: istoria lui Mercurie care în aceste transmisiuni succesive a slujit ca temă oratorică şi edificatoare s-a îmbogăţit în detalii dintre cele mai fanteziste care fac din poveste mai mult un roman arheografic.

B) Când *literatura etiopiană propriu zisă* va accepta cu aceiaşi lipsă de critică istoria vieţii şi a martirului sfânt – căreia el i-a lăsat trei redactări[232] – şi mărturia minunilor care îi sunt atribuite. Ele nu ignoră deloc omilia arabă a lui Archelios.[233] Să remarcăm la fel de bine, pentru memorie, că versiunea mercuriană a hronogrrafului grec Ioan Nikiou, nu ne-a fost transmisă decât într-o versiune etiopiană. Această cronică, pune de o parte singură prima versiune a *Vieţii şi martiriului Sfântului Mercurie* şi a avut până acum cinstea publicării.[234] Carierea lui Noe, tinereţea lui Mercurie, sunt dezvoltare cu elucubraţii puternice; mama sfântului, Tabot şi cinocefalii convertiţi sunt eroii unor poveşti absurde... La moartea tatălui său, Mercurie a moştenit titlul de general în armatele romane. Un mesager a regelui Aram a venit să aducă vestea războiului împăratului Deciu. Mercurie i-a parte la campanie şi a primit vizita Arhanghelului Gavriil. Faptele de vitejie care au urmat şi care au adus armatei romane o victorie strălucitoare şi lui Mercurie favorurile imperiale pe care le merita. Chemat de trei ori la palat, de trei ori a refuzat să dea curs invitaţiei. În cele din urmă a recunoscut că este creştin. I s-au dat opt zile de reflecţie... închisoarea, flagelarea, apariţia îngerului, miracolul lanţurilor, decapitarea au urmat imediat în ordinea pe care o cunoaştem.

Prin urmare vom vedea în rândurile care urmează minunea postumă a lui Mercurie. În închisoarea Sfântului Vasile şi a fratelui său Grigorie, era o biserică şi în biserică o icoană a lui Mercurie agăţată de un stâlp. Sfântul i-a apărut în vedenie lui Vasile şi i-a spus: "l-am ucis pe Iulian Apostatul." Vasile atunci a intrat în biserică: spada sfântului era plină de sânge. "Chiar l-ai ucis pe Iulian?" a întrebat episcopal neîncrezător. Mercurie a răspuns printr-un semn afirmativ al capului. Aceasta este istoria păgânului convertit şi câteva alte detalii luate de aici din mărturia sinaxarului din data de 25 khedar.

---

228 P O, t. I, p. 534 = Buixje , t. IV, p. 958-9.

229 Budge , t. I , p. 125 -6.

230 Ibid., p. 228-9.

231 Ibid., p. 66.

232 I. Inc., "În timul lui Deciu, regele Romei, s-a născut copilul Filipater, care înseamnă Mercurie (?). Numele tatălui său era Aros şi a mamei sale Ibew Sedros..." În 3 capitole. Alt manuscris B Britannique n° CCLVIII, 23, fol. 109 a, du xiii s. [W . Wright , Catalogue of the Ethiopie M anuscripls in the Brit. M us. (Londres, 1877), p. 169], colecţia lui Abbadia a păstrat două mărturii înscrise în s M. C. C o n t i R o s s i n i , Notice s u r les mss éthiopiens de la collection d'Abbadie, dans Journal Asiatique, 11e série, t. II (1913), p. 12, X III et 38, XX V, sous les numéros 129 [= n° 92 dans M. C h a î n e , Collection des mss éthiopiens de la collection Antoine d'Abbadie (Paris, 1912), p. 60], fol. 152v, des x v e-x v ie siècles, et 164 [= n° 110 dans C h a î n e , p. 71], fol. 182v, al anului 1669 din era noastră.

II. Inc. : « Au tem ps de Décius et de Halâniqos, rois de la grande ville de Rome, ils tom bèrent d 'accord... » Mss d 'Abbadie n os 129 (n° 92 dans C h a î n e , p. 60), fol. 145 r, des x v e-x v ie siècles, et 164 (n° 110 dans C h a î n e , p. 71),
fol. 186 r, de 1669. M. C. C o n t i R o s s i n i , op. cit., p. 12, X II et 38, X X V I.

III. Inc. : « Au tem ps de Décius, roi tyran, qui vénérait les idoles, il y avait un homme appelé Bistos... » Mss d 'Abbadie n° 129 (n° 92 dans C h a î n e , p. 60), fol. 160 r, des x v e-x v ie s., et 164 (n° 110 dans C h a î n e , p. 71), fol. 190 v, de 1669. M. C. C o n t i R o s s i n i , op. cit., p. 12, X IV et 38, X X V II. Nous n 'avons pu identifier les mss CCLIII (21, fol. 96 v, du x v e s.), CCLV (14, fol. 199 v,
du x v e s.) et CCLVII (21, fol. 73 a, de 1755-69) du B ritish Muséum. W r ig h t , op. cit., p. 160-3-7.
Inc.: "Regele Decius a rămas câteva zile şi s-a îmbol năvut de o maladie care aproape că la ucis..." Ms. d'Abbadie n° 164 (n° 110 dans C h a î n e , p. 71), fol. 192 v, de 1669. M. C. C o n t i R o s s i n i , op. cit. p. 38, X X V III

233 Citim în cele din urmă în H. Z o t e n b e r g , Catalogue des mss éthiopiens (ghéez et amharique) de la Bibliothèque nationale (Paris, 1877), p. 199 după n" 133-4 (fol. 113) : du x v ie s., Martirul Sfântului Mercurie (începutul lipseşte): "ultima partea a mărturiei s-a acordă cu viaţa Sfântului Mercurie care se găseşte în manuscrisul arab din biblioteca naţională, fonduri antice" n° 153, fol. 33 v et suiv., şi care este atrobuită lui Archelides, patriarch al Romei » (= M. G. d e S l a n e , Catalogue des mss arabes de la bibl. nat., t. I, p. 72, n» 263, fol. 33 v-52 v, du xv° s.).

234 Editţia şi traducere în engleză în E. A . Wallis Budge , Miscellaneous coptic Texts in the Dialect of Upper Egypt (Londres, 1915), p. 1161-87, d 'après ms. Orient. 687-688 (Wright , p. 169, n° CCLVIII, 23, fol. 109 a-I12 a, du x v m e s.). Cf. A. J. Butler , The ancient Coptic Churches of Egypt, t. II (Oxford, 1884), p. 357-60.

Se pare că versiunea independentă trebuie să fie luată în considerare ca primul eşalon din tradiţia etiopiană şi să înţelegem foarte bine să istoria lui Mercurie a fost mult mai dezvoltată decât în sinaxar, ecou al versiunilor în curs.

În ceea ce priveşte ciudata icoană animată, se pare că ea a fost creată din toate bucăţile din aghiografia etiopiană; ea a derivat din contaminarea legendelor anterioare. Literatura copto-arabă a fost departe de a ignora vedenia lui Vasile, pus în închisoare şi dispariţia armelor martirului; patriarhul Eutihie, după Helladius sau Damaschinul, a popularizat imaginea în care Mercurie dispare un moment. Aşa că traducătorii posteriori, care erau interpolatori buni să mai îşi mai imagineze pe această temă cele mai neaşteptate episoade.

Nu se poate să nu menţionăm legat de seria de legături copto-arabe, legenda destul de curioasă după G. Legrain,[235] în care Mercurie este erou în Egiptul de sus. În faţa asalturilor barbarilor, Deciu "era plin de frică şi laşitate dar Filopator-Mercurie l-a asigurat şi i-a promis că Dumnezeu va venii în ajutorul lor. În cele din urmă le-a apărut un înger luminos. El era îmbrăcat în alb şi ţinea în mâna dreaptă o mare sabie cu două tăişuri. El i-a dat-o împăratului şi i-a spus că atunci când va triumfa, el trebuie să nu uite că numai Dumnezeu i-a dat victoria şi să se convertească la creştinism. Dagios (Deciu) a învins şi atunci îngerul în alb i s-a arătat din nou şi i-a spus că el trebuie să renunţe la idoli şi să adore crucea. Mercurie s-a supus cerinţelor mesagerului ceresc, dar trupele s-au revoltat de îndată ce au cunoscut proiectele de convertire a împăratului şi Dagios a rămas păgân. Prin urmare el a început o mare persecuţie contra creştinilor şi i-a persecutat fără remuşcări. Mercurie a fost una dintre primele victime fiindcă atunci când a văzut că Dagios s-a reîntors la păgânism, el s-a prezentat în faţa lui şi şi-a aruncat armele la pământ şi a spus că nu mai este loial armatei romane. Împăratul l-a arestat, l-a bătut cu bârne verzi de palmier şi cu biciuiri din piele de hipopotam şi mai apoi în închisoare i-a fost tăiat capul." De unde vin aceste detalii inedite? Absenţa referinţelor din cartea lui Legrain nu este de natură să elucideze această problemă.

Mărturia morţii lui Iulian nu este deloc nouă pentru noi. "Şi iată, spune autorul, că trimisul lui Dumnezeu a apărut dintr-o dată suit pe un mare cal, îmbrăcat în paladin şi învârtind două săbii strălucitoare deasupra capului său. Şi, în prezenţa îngerilor, Sfântul Vasile şi toată armata şi care şi-a suspendat zborul câteva momente pentru a contempla un miracol aşa de mare, Sfântul Mercurie arucându-se pe Iulian imperatorul..."[236] Din ceea ce ştim nici un alt autor antic sau modern, nu a raportat sub această formă legenda morţii Apostatului. Este ea un fel de ecou al unor versiuni copto-arabe sau etiopiene dispărute? Legrain nu îşi citează sursele şi noi nu putem decât să remarcăm o mărturie destul de ciudată.

Trebuie să ştim că după tot ceea ce am expus, că ediţiile succesive ale legendelor mercuriene au dar aghiografilor copi, arabi şi etiopieni, o constituire a ultimului lor stadiu de evoluţie, un temei al unor inepţii dezamăgitoare. În timpul a zece secole, s-a ajuns ca să se facă din "soldatul şi martirul" Mercurie, eroul unei epopee aghiografice cu o temă întotdeauna întinerită şi îmbogăţită.

IV. Literatura armeniană

Legendele mercuriene nu deroghează deloc de la regulile generale a dependenţei de texte armeniene. Ele transcriu versiunile greceşti şi mai mult, cu o fidelitate pe care alte limbi orientale nu o au ca obişnuinţă; nici un intermediar nu a alterat transmiterea lor.

A)Avem intervenţia amabilă a lui R. P. Peeters, de a putea să identifice pe BHO 753, singura versiune independentă publicată care nu şi-a găsit aici traducătorul, ce constituie unica sursă de informare în acest sens.[237] Este vorba de traducerea literală a *Patimii* greceşti. Reprezintă această versiune unica mărturie armeniană a *muceniciei* sfântului? Lipsa de "incipit" în cataloagele manuscriselor nu ne-au permis să oferim la această problemă o soluţie mulţumitoare. Trebuie să spunem că mai bine în secolul al XII-lea mai mulţi *matriri* Mercurie circulau în traducere armeniană.[238]

---

[235] *Louqsor sans les Pharaons : Légendes et Chansons Je la Haule-Égijpte* (Bruxelles, 1914), p. 29.

[236] Ibid. p. 31.

[237] BHO, p. 164. Ediţie în *Vilæ el Passiones Sanclorum selectæ ex Eclogariis*, t. II (Venise, 1874), p. 47-56.

[238] F. Macler , Catalogue des mss arméniens el géorgiens de la bibliothèque nationale (Paris, 1908), p. 54, n° 111 (x n ' s.), loi. 27-30 ; p. 99, n» 178 (x n ' s.), fol. 458-60. On l'appelle « Mercurius the Scylhian » dans Or. 4787 (A. D. 1701). F . C . Conybeare , A catalogue of the armenian manuscripls in the Brilish M uséum (Londres, 1913), p. 173.

B) Informaţia noastră este mai completă în ceea ce priveşte *sinaxarul armenian*. Autorul lui, Ter Israel, care a înflorit la începutul secolului al XIII-lea, s-a mulţumit să rezume vieţile sfinţilor pe care le-a popularizat cu două secole înainte, *Tcharntirs* sau amintiri ale "discursului ales?" În ciuda la tot interesul cu privire la această problemă, discutată,[239] putem să prezentăm pentru noi, totuşi noi le vom limita să cunoaştem legendele mercuriene în ultimul stadiu al transmiterii lor. Aici nici un cinocefal, nici o icoană animată; versiunile greceşti ale martirului şi a miracolului postum, juxtapuse sunt reproduse cu o fidelitate remarcabilă. Iată mărturia raportată pe data de 18 Tre (28 noiembrie):

1. "El (Sfântul Mercurie) a fost din Orient, din naţiunea schiţelor, fiul evlaviosului Gordian, soldat din corpul martesianilor, din zilele împăraţilor Deciu şi Valerian.

În această epocă a existat un război dintre romani şi barbari. Mercurie a primit vedenia îngerului Domnului îmbrăcat în alb cu o sabie în mâna dreaptă şi i-a spus lui Mercurie: nu îţi fie frică şi nu te descuraja. I-a dat sabia şi i-a spus: cu aceasta îi vei urma în zborul lor. El i-a urmărit pe duşmani şi după cuvântul îngerului a învins. Pentru curajul lui împăratul l-a numit stratilat. Avea 25 de ani şi a fost bine făcut la talie şi frumos la faţă, cu părul blond şi obrajii rozalii."

Invidioşii l-au denunţat împăratului Deciu şi i-au spus: nu jertfeşte zeilor noştri. Acesta a dat ordin să fie aruncat în închisoare. După câteva zile a fost adus din nou şi i s-a cerut: ai împlinit voia împăratului? Mercurie a răspuns negativ. Atunci l-au legat de patru stâlpi şi i-au tăiat trupul cu sabia; au pus peste el jar aprins, dar focul a fost oprit de curgerea sângelui.

L-au aruncat din nou în închisoare. Îngerul Domnului s-a pogorât peste el, l-a salutat şi i-a vindecat toate rănile. L-au scos din nou din închisoare şi l-au suspendat cu capul în jos; i-au atârnat o piatră de gât dar nu a păţit nimic. Atunci legat în fier l-au trimis la Cezarea Capadociei şi i-au tăiat capul sfântului pe 26 noiembrie.

Trupul lui a devenit alb şi o mireasmă a ieşit din el. Mulţi dintre idolatrii au crezut în Hristos. L-au înmormântat pe Sfântul Mercurie într-un loc cunoscut unde s-au făcut mai multe vindecări şi mai multe mari minuni.

2.Marele Vasile a avut o vedenie în care Prea Sfânta Maică a Domnului pe muntele Jumeau (=Ddidimes) i-a spus: "aduceţi-mi-l pe Mercurie pentru ca să îl ucidă pe Iulian fiindcă L-a renegat şi l-a blasfemiat pe Fiul meu." După ce s-a trezit, Vasile s-a dus la mormânt şi nu a găsit nici trupul şi nici armele. Două trei ore a revenit; trupul şi armele erau acolo acum. Mai apoi a auzit de moartea lui Iulian în Persia. Chiar Iulian l-a văzut pe Sfântul Mercurie fiindcă el şi-a impus lancia s-a în coapsele lui."[240]

Dacă facem excepţie de câteva detalii accesorii – partea care îi revine lui Deciu în patimă, dispariţia de moment al trupului sfântului şi ultima fază, legată de vedenia lui Iulian şi inspirată de mărturia lui Eutihianos-Malalas – vom găsii că versiunile premetafrastice şi pseudo-amfilohiene sunt rezumate aici cu o exactitate din care versiunile copte, arabe şi etiopiene au putut să se inspire.

Nu trebuie să uităm să spunem că înainte de a părăsii literatura armeniană, a cărei versiuni o datorăm lui Faust al Bizanţului, ecoul unei *Vieţi* greceşti a Sfântului Vasile, în care am văzut "prototipul la toate mărturiile minunate care roiau în jurul cadavrului lui Iulian Apostatul."[241]

V. Literatura georgiană

Sfântul Gheorghe Aghioritul, unul dintre creatorii literaturii religioase a Iberiei, care a tradus sinaxarul grec, "după o redactarea care nu exista, spune el, decât la biserica Sfânta Sofia şi la mănăstirea Studion."[242] Acestea au fost genul de legende mercuriene în această traducere, dar lipsa de informaţii nu pe permite de să le legăm prea mult de ele.

Se pare că a Sfântul Mercurie nu a reţinut atenţia aghiografilor georgieni: traducerea în versiunea metafraşti fără nici o îndoială a vieţii lui Mercurie, ne este cunoscută datorită a doi copişti moderni, păstraţi de la Tiflis.[243]

---

[239] J. BA.YAN, P O, t. V , p. 350. P . Peeters , Pentru istoria sinaxarului armenian, dans A B, t. X X X (1911), P- 7. Lire P . Peeters , Traductions et traducteurs dans l'hagiographie orientale à l'époque byzantine, dans A B , t. XL (1922), p. 270.

[240] Ediţie şi traducere franceză de Bayan cu participarea lui SAR prinţul Max de Saxe în PO, t. XVI, p. 117-9.

[241] P . Peeters , *Un Miracle des S S . Serge et Théodore el la vie de S. Basile dans Fausle de Byzance*, p. 87.

[242] Id ., *Traductions et traducteurs dans l'hagiographie orientale*, p. 283-4.

[243] K. Kekelidse , Monumenla hagiographica georgica (Tiflis, 1918), p. 24 : musée d 'ant. de Tiflis, cod. 878, fol. 90-107 (1800) et 128 (fol. non indiqués). Cataloagele de la Paris, din Londra şi Athos nu ne-au revelat nici o versiune a *Vieţii* lui Mercurie.

5. Privire generală cu privire la difuziunea legendelor mercuriene

După mărturia unanimă a creştinilor şi păgânilor, moartea misterioasă a lui Iulian poartă marca unei intervenţii de sus. Un personaj misterios (în Eutichianos), doi membrii anonimi al unui sfat ceresc (în Sozomon) au părăsit pământul infamului împărat. Este unul dintre cei 30 de mucenici după cum spune Mihail Sirianul; cel mai bine, autorul *Vieţii siriace a Sfântului Eusebiu* îi poate spune numele: Qurios; "romancierul" din Edesa în numeşte Marqur. Ioan Damaschinul şi Ioan Malalas în citează pe Μερκουριος şi amintesc minunea sub forma unui episod din viaţa Sfântului Vasile. În secolele VIII-IX, pseudo-Amfilohie, prin contaminarea legendelor greceşti anterioare şi audierea noilor detalii, i-a dat vedeniei Sfântului Vasile, forma definitivă în pământul grecesc. Răspândirea acestei legende mercuriene se limitează la aceea a *Vieţii Sfântului Vasile* de pseudo-Amfilohie: la întâlnirea a ceea ce prezintă limbile latină şi cele orientale, ea nu poate intra ca parte din *Patima* greacă a lui Mercurie şi a aşteptat secolul al XIV-lea cu Nichifor Gregoras pentru a fi izolată de viaţa Sfântului Vasile. Constatăm acest fapt fără să înţelegem: Sfântul Mercurie a cunoscut în Bizanţ un mic credit.

Aceasta nu este felul de versiune pseudo-amfilohiene în ţara din care făcea parte. Respectată în literatura latină pe care luat-o ca fiind a sa, de la apariţia lui şi mai târziu, prin voga care a valorizat compilaţia lui Jaques de Voragine, ea avea să cunoască în limbile occidentale, mai multe destine: pusă în vers francez şi german, ea nu a încetat să inspire, până în vremurile moderne, autorii de mistere şi drame religioase, nu în sensul de a se complica şi a se altera cât de puţin.

Cu privire la răspândirea ei în Orient, ea a părut limitată la cadrul dublu al versiunilor copto-arabe-etiopiene şi armeniene. Dar imaginaţia debordantă a aghiografiilor orientali a ajuns să îi aducă retuşări numeroase.

Cu vedenia lui Iulian, spusă de Eutichianos şi *romanul siriac* ea s-a retras ca să figureze în *Istoria patriarhilor Bisericii copte din Alexandria* şi în *Sinaxarul alexandrin* pe data de 9 Babah. Traducătorul etiopian a respectat această menţiune, dar uimit fără de îndoială de a se putea întâlni pe 25 Khedar, ziua sărbătorii sfântului, el a găsit bine să alunece pe o formă nouă – episodul minunat al icoanei animate – trasă după o versiune independentă a *vieţii* şi *muceniciei* lui Mercurie. Odată cu lunga sa evoluţie, mărturia lui pseudo-Amfilohie a devenit aproape de nerecunoscut. Aghiografii armenieni au datorat originalitatea informaţiilor lor, de a menţiona legenda dacă nu în toată integritatea ei – fiindcă influenţa vedeniei lui Iulian s-a manifestat – cu atât mai mult prospeţimea ei.

Aceasta este, arătată pe scurt, soarta legendei mercuriene legate de moartea lui Iulian. Nu mai puţin abandonată a fost literatura care a popularizat *Patima Sfântului Mercurie.* Mărturia imaginată de aghiograful grec şi transcrisă cu mai mult sau mai puţină scrupulă de primii aghiografi copţi (unul dintre ei simţea deja nevoia de a pune traducerea sub autoritatea episcopului de Cezarea Acachie), a slujit la fel de bine ca trambulină pentru poveşti şi mai monstruoase. Cinocefalii din Sinaxarul alexandrin şi după el al literaturii etiopiene au caracterul neveridic al unei mărturii deja fanteziste. Singur literatura armeniană raportează cu fidelitate versiunea greacă.

Dar aghiografii orientali nu s-au mulţumit numai cu relaţiile deja romanţate dintre cele mai diverse tradiţii oferite imaginaţiei sale. Minunile copto-arabe, istoria arabo-etiopiană a mimului Mercurie, omilia arabo-etiopiană a lui Archelidos, episodul etiopian al icoanei animate, versiunile rezumate de Legrain, nu ne lasă ne să lămurim cu privire la gustul pentru miraculos. Pe de altă parte – deşi este mai puţin credibil – unele dintre aceste versiuni străine sunt ecoul legendelor greceşti care nu ne-au parvenit.

În termenii acestui capitol, ne este permis să concludem fără nici o îndoială de popularitatea lui Mercurie în literatură. Un studiu al curentului liturgic inspiră prin devoţia martirilor este singur capabil să autentifice ceea ce sub numele şi legendele lui a devenit suspect în ochii noştri.

CAPITOLUL 2

TRADIŢIA LITURGICĂ

1. Primele atestări ale cultului. Procesul Sfântului Mercurie

Dacă este să credem literatura aghiografică, Sfântul Mercurie a suferit martiriu la Crezarea Capodociei sub împăratul Deciu (248-251). Istoricii acestei persoane par că îl ignoră; tăcerea unuia dintre ei, Eusebiu, este chiar de

neînţeles; au uitat ei de Mercurie, ei care fără să fie mulţumit doar să noteze cu scrupulozitate detaliile persecuţiei lui Deciu,[244] părea bine informat despre lucrurile de la Cezarea Capadociei?[245]

Tăcerea marilor oratori capadocieni este cu atât mai puţin ciudată;[246] se poate remarca faptul că martirii pe care îi sărbătoresc sunt în primă linie cei din ţara lor: Sfântul Gordie, Sfânta Julieta, Sfântul Mamas, cei 40 de mucenici din Sebastia.[247] Despre Mercurie nu există nici o menţiune în lucrare.

Nu mai puţin uimitoare este tăcerea martirologiului grec al secolului al IV-lea – manuscrisul care ne-a fost transmis în formă prescurtată a traducerii sale siriace în manuscrisul Muzeului Brit. Add. 12150 care este datat pe noiembrie 411 – primul document ca importanţă care ne informează mai apoi despre obiceiurile liturgice ale Bisericii din Cezarea.[248]

Să începem să tragem această concluzii de absenţă a documentelor contemporane a indicilor care tind să arunce suspiciune asupra istoricităţii lui Mercurie, ar putea puţin logic. La fel şi să constatăm acest lucru.

Primele atestări ale cultului lui Mercurie sunt relativ puţin numeroase şi – ceea ce este şi mai rău – nu avem datarea vechimii la cele mai multe dintre ele. Acesta este cazul cu bazilica sfântului din Cezarea (după cum vom vedea mai apoi) a câtorva reprezentări arhaice păstrate în capelele din Guereme,[249] a inscripţilor revelate la Soghanlii Dere.[250] Aceste documente indiscutabile au poate o importanţă excepţională pentru istoria lui Mercurie, dacă ele au fost recunoscute anterioare primei manifestări ale sfântului în literatură. Dar nimic nu indică această anterioritate.

Un document ar putea să ne ilumineze cu privire la una dintre primele manifestări ale cultului Sfântului Mercurie, *Viaţa Sfântului David al Tesalonicului* scrisă în jurul anului 720;[251] el este subiectul precauţiei. Se spune că David a trăit la Tesalonic "în mănăstirea Sfinţilor mucenici Teodor şi Mercurie, numită şi Κουκουλλωτων) şi care s-a situat în partea septentrională a oraşului, mai aproape de pieretele incintei acolo unde se găseşte postena των απροιτων."[252] Acolo, dimpreună cu alte câteva indicaţii, mult mai imprecise, răspândite prin *Viaţă,* este tot ceea ce ştim despre această mănăstire; numai *Viaţa Sfântului David*[253] a păstrat un suvenir al poternei septentrionale care i-a dat numele.[254]

Nu ne putem îndoii că Mercurie despre care face el referinţă nu este altul de cât sfântul de care ne ocupăm. Evlavia cu totul particulară pe care tesalonicenii o aveau pentru Sfântul Dumitru a introdus în oraş cultul sfinţilor

---

244 Cf. H E , VI, 39 (P G, t. X X , p. 600-616).

245 Noi nu citäm alte dovadă decât HE VII; 13 (ibid., p. 676 B).

246 Afirmaţia lui A.M. Lebides în αι εν μανολιθοις μονα δε ποσον ετιμα ο μεγαλας Βασιλειος του υεοδωρητου (Εκκ. Ιστ. Γ. 23-28) και εη οσων λεγει ο μεγας Αμαφιλοχιος εν τω Βιω τοθ Δασιλειου este denunţată în mod fundamental. După cifrele citate, Sozomen povesteşte războiul persic, moartea lui Iulian şi vedeniile familiare împăratului şi a filosofului Didim pe care le-am raportat. Găsim în Teodoret predicţiile şi mărturia morţii Apostatului. Ambele ajung până la numele lui Vasile. Cu privire la mărturia lui Amfilohie, am spus ceea ce am gândit.

247 H. Delehaye, *Les Passions des martyrs et les genres littéraires* (Bruxelles, 1921), p. 184-5. Sfântul Vasile în particular i-a lăudat pe mucenicii naţionali: cg BHG 703 (Gordie), 972 (Julieta), 1020 (Mamas) 1205 (40 de mucenici).

248 Breviarium Syriacum de W . W r i g h t , réédité et trad. en grec par J . B. de Rossi et L . Duchesne, în Acla S S ., Nov. t. II, pars prior, p. [Liv], [L VII] , [LViii] ;i [LXiii] pe data de 2 martie (Gordian), 28 mai (Chiril), 11-12 iubie (Dius= 14 noiembrie (Veronicus) (reeditat de F. Nau în PO t. X). Ieronimul la care este tributar observat în aceiaşi tăcere, doar că el menţionează folosinţa liturgică a Bisericii din Cerazea în peste 20 de locuri.

249 G. de Jerphanion , Une Nouvelle. Province de l'art byzantin. Les églises rupestres de Cappadoee, Texte, t. I, prima parte (Paris, 1925), dans Bibliothèque archéologique et historique du Haut-Commissariat de la République française en Syrie et au Liban, t. V, p . 124 et 181. C f. H. Delehaye , în , t . X LIV (1926), p. 392 şi a captolului consacrat "reprezentaţiilor figurate."

250 J. R . Sitlington Sterrett , A n Epigraphical Journey in Asta dans Papers of the American School of Classical Studies at Athens, t. Il (1883-84), p. 232, n° 201 : 'A (ytou) Mepxoupîoo = F. Cumont , Les inscriptions chrétiennes de l'Asie M ineure, dans les Mélanges d'Archéologie et d'Histoire, t. XV (Rome, 1895), p. 287, n°» 447-8.

251 B H G 493 ; éd. V. R o s e , Leben des heiligen David von Thessalonike... (Berlin, 1887), p. 3-15. Citiäm în biografie (p. 9-10) că episcopul Aristide a delegat pe sfânt la Iustinian (mort pe 548) pentru a invita a transporta de la Sirmium la Tesalonic, scaunul prefecturii din Ilyricum. Tesalonicul a pierdut rangul de capitală în 535 (a se vedea P e t i t , Les Évêques de Thessalonique, dans Échos d'Orient, t. IV [1900-1901], p. 1 4); David a murit pe corabie care a rămas la Bizanţ, eşuat la Tesalonic biograful scrie aproape cu 180 de ani după moartea sfântului (a se vedea mai departe), şi nu a putut vedea ziua decât în jurul lui 720 (± 540 + 180). Cf. c. r. de C. Van de Vorst , în A B, t. X X X II (1913), p. 320-1.

252 Éd. Rose , § 2, p. 3. Cu P . N. Papageorgiou , Zum Leben des heiligen David von Thessalonike, dans Byzantinische Zeitschrift, t. II (1893), p. 288, am adoptat forma de Κουκουλλωτων (capucin) preferând lecţia lui κουκουλλεωτων restituită de editor. (Vom distinge μικρον σχημα purtată de cel care încetează să mai fie novice şi de μεγα σχημα veşmânt furnizat de *capucea monahală*.)

253 Editat. Rose , §§ 20 - 21 , p . 14 – 15.

254 A se citii ceea ce spune de un bun cunoscător în aceste probleme, O . Tafrali , în Topographie de Thessalonique (Paris, 1912), p. 101-2 et 200.

militari – Sfântul Gheorghe îşi avea biserica lui în partea orientală a oraşului – şi este natural că el visa să o pună sub invocaţia altor doi sfinţi militari, Teodor şi Mercurie, o mănăstire aproape de porţile septentrionale, cele mai ameninţate.

Dacă noi nu ştim nimic despre originile acestei mănăstiri, noi cunoaştem mai puţin la fel de bine despre personalitatea sfântului care a trăit şi cea a biografului său. După mărturia *Vieţii* Sfântul David, el a trăit la Tesalonic în timpul episcopilor Dorotei şi Aristide, sub domnia lui Iustinian şi Teodora, după ce chiar el a fost trimis în misiune; şi după ce el a murit la întoarcere din misiune, episcopul Aristide l-a înmormântat în mănăstirea των Απροιτων pe care probabil că a întemeiat-o sau mai mult el a petrecut cea mai mare parte din viaţa lui. Aceste sunt indicaţii cronologice precise şi concordante[255] care ne permit să afirmăm existenţa mănăstirii Sfinţilor Teodor şi Mercurie în prima parte a secolului al IV-lea dacă autorul biografiei şi a surselor sale trebuie să le considerate veridice; ceea ce este important să ştim.

Biografia ne spune că *Viaţa* sfântului s-a transmis oral în mănăstire şi că "până şi un om evlavios s-ar fi grăbit să fixeze în scris viaţa Sfintei Maria Egipteanca pe care Zosima a neglijat să o scrie, aceasta fiindcă a fost mult de muncă să ne aducem aminte pe scurt ce a înţeles el din gura călugărilor venerabili ai mănăstirii των Απροιτων fiindcă actele Sfântului David nu riscau să se piardă. Fiindcă spune el, cine ar fi putut să dea o mărutie completă a virtuţilor acum că au trecut 180 de ani (de la moartea sa)?"[256] Se pare că putem să avem încredere în acest biograf conştiinţios al cărui scop ultim este să fixeze o viaţă care risca să cadă în uitare şi mai mult într-o limbă simplă şi fără pretenţii şi care nu ne descoperă nici o preocupare stilistică sau retorică. Evident, că nu ajută cu nimic să ştim ce au făcut călugării din mănăstire şi el a scris că Sfântul David a vieţuit *în mănăstirea Sfântului Teodor şi Mercurie* în epoca lui Iustinian, după cum ne-a informat tradiţia orală. Dar oare putem să avem o încredere egală într-o tradiţie orală veche de 180 de ani? Iată ce ştim că putem să afirmăm. Se poate foarte bine ca mănăstirea situată aproape de partea septentrională a oraşului, nu a fost dedicată Sfinţilor Teodor şi Mercurie, decât după mulţi ani după Iustinian. Θεοδωροθ και Μερκουριου Κοκουλλωντων των Απροιτων iată foarte bine desemnările pentru această mănăstire şi nimic nu se spune că prima a fost relativ recentă şi că ea nu a fost înlocuită de o altă dedicare decât după mult timp după moartea Sfântului David în încercarea de a pune oraşul sub protecţia marilor stratilaţi. Totuşi trebuie să fim conştienţi că denominaţia originală s-ar fi putut pierde după 180 de ani după cum se admite cu uşurinţă. În ciuda bunei credinţe a biografului, nu se poate afirma că mănăstirea care a găzduit cea mai mare parte a vieţii Sfântului David a fost cu hramul Sfinţilor Teodor şi Mercurie în prima parte a secolului al VI-lea.

Totuşi, trebuie să admitem un lucru: nu este concludent că Sfântul Mercurie, după cum vom arăta mai departe a fost obiectul unui cult la Cezarea Capadociei probabil în ultima parte a secolului al V-lea ca unul care a avut hramul său al mănăstirii din Tesalonic la începutul secolului al VI-lea. Ceea ce noi căutăm aici este o atestare a cultului aproape de timpurile noastre sau a mormântului care s-a deschis cu trupul sfântului sau cel puţin net anterioară apariţiei numelui martirului în documentele ordinii literare. *Viaţa Sfântului David* ne-a rămas singură în 527 data venirii lui Iustinian şi prin urmare, două secole şi jumătate după mucenicie şi probabil după prima apariţie a primei legende mercuriene. La fel de bine se poate spune că mărturia acestei *Vieţi* oricât de interesantă ar fi nu dovedeşte nimic. La fel de bine, primele atestări pe care le cunoaştem a cultului Sfântului Mercurie, nici una nu se raportează mai înainte de 275 de ani de la moartea sfântului; tot ceea ce se poate spune – şi cu multe rezerve – este că una dintre ele este contemporană cu apariţia numelui lui Mercurie în documentul literar.

Este sigur în *Romanul sirian al lui Iulian Apostatul* scris la Edesa la începutul secolului al VI-lea că Sfântul Mercurie ne este prezentat *şi atâta ca fiind mucenicul din Sebastia* într-un document ce nu poate să fie constatat; el suplineşte după cum am văzut pe Sfântul Κυριων unul dintre cei 40, cinstit la Cezarea în legenda legată de moartea lui Iulian: vocabula Mar Qurios a fost evocată în gândirea cezarienilor echivalentă cu grecescul Μερκουριος.

"Fiindcă în acelaşi timp când romancierul din Edesa este pus în scenă, Mercurie apare pentru prima dată sub numele greco-latin, în itinerarul diaconului Teodosie, dar aici este net distins de grupul de 40 de mucenici"[257]: «Cæsarea Cappadociæ, y est-il dit, ibi est sanctus Mammes... et sanctus Mercurius, martyr. In ipsa provincia est civitas Sebastea, ubi sunt numéro XL martyres, quæ est in provincia Cappadociæ».[258]

---

[255] Se poate găsii lista de episcopi ai Tesaloniculu în articolul de Mgr. L. Petit.

[256] Ed. Rose, p. 15.

[257] P . Peeters , *Un Miracle des S S . Serge et Théodore*..., p . 86.

[258] P . Geyer , Iiinera H ierosolym itana sæculi IV-VIII, în CSEL, t. XXXIX (1898), p. 144, 15.

Se ridică imediat două întrebări. Atribuirea lui Mar Qurios devenit Μερκουριος a morţii lui Iulian a fost provocată de Cezarea sau a produs substituţia unui cult nou al sfântului? Sau mai bine spus, un Sfânt Mercurie autentic, taumaturg local, ar fi beneficiat de un echivoc al pronunţării care a făcut din el, ucigaşul împăratului? A doua ipoteză nu stă pe nici un fundament după cum am demonstrat.

Că un sfânt local a ajuns dintr-o dată să îl ucidă pe Apostat, acest lucru se înţelege foarte bine: legenda găseşte un teren propice unei răspândiri largi şi rapide. Dar prin faptul în sine, ea a pierdut orice legătură cu cei 40 de mucenici şi Mercurie apărat de noua lui calitate, rămâne un mucenic al lui Deciu. Sau cum spune *romanul siriac:* "unul dintre acei fericiţi 40 care, sub ghiaţă a suferit mucenicia în timpul împăratului Maximin: numele lui era Mercurie. În alte cuvinte Mercurie şi-a pierdut propria lui individualitate ca să ajungă unul dintre cei 40 de mucenici şi chiar la Cezarea unde este cinstit de multă vreme, concurent cu cel 40 însişi, ei bine faptul s-a produs: că Mar Qurios a fost identificat cu Μερκουριος fiind cunoscut în Siria cu numele de Marqur. Eroarea nu este lungă şi se poate obiecta că chiar diaconul Teodosie imediat mai apoi îi separă de cei 40. Admitem cu nelinişte că în propriul lui sanctuar, un sfânt putea pierde ceea ce a fost numai un moment, o personalitatea stabilită destul de solid.

Greşeala a fost comisă şi a fost destul să ne convingă: dacă un Mercurie putea să treacă un moment, la cezarieni ca fiind un martir din Sebastia, aceasta fiindcă numele nu mai avea cu sine nici o amintire. După credinţa într-o analogie de pronunţare care avea în sine chipul numelui greco-latin care le era familiar, ei au atribuit minunea morţii lu Iulian unui sfânt nou. Această legendă plasată sub autoritatea "celui Mare" cea mai ilustră dintre ei, Sfântul Vasile – este în cele din urmă sub forma unui episod din viaţa Sfântului Vasile, care este amintită pentru prima data în pământul grec, puţin timp după, de Ioan Malalas – ei bine această legendă trebuie să fie acceptată cu cel mai mare entuziasm. Tocmai în acest moment ea se va reîntoarce în Siria.

Dar istoria celor 40 de mucenici era cunoscută la Cezarea mai mult decât în alte părţi: Sebastia era un resort administrativ din punct de vedere administrativ şi religios. Această circumstanţă a provocat excluderea rapidă a lui Mercurie fără aura eroică şi prin urmare, lucru natural, noul sfânt a renunţat la sanctuarul eminentului său protector Vasile pentru a fi obiectul unui cult propriu ca având titlul de erou naţional.

Prin urmare putem să înţelegem tăcerea ciudată a istoricilor lui Deciu, marii oratori capadocieni şi a martiriului greco-sirian cu privire la acest subiect. Şi ceea ce am găsit în mărturia vieţii şi a muceniciei sale, fără un fundament istoric se clarifică. În mare ştim puţine lucruri despre Mecurie. « Ante etiam quam ad martyrium pervenit, virtutis erat studiosissimus et idololatrarum sectæ infensissimus, adversus quos ira et indignatione percitus erat»[259] care spune despre el că este "romancierul" din Edesa. Această mărturie nu are nimic compromiţător fiindcă aghiografia a făcut din epitete "virtuoase" şi din "persecutor al idolilor", topici incolore în aplicarea lor la toate mărturiile lui Hristos. Se pare că nu a fost aşa. "S-a voit să se răspundă dorinţei publicului care se aduna în mari mulţimi la sanctuarul mucenicului şi care a voit să ia sub o formă aridă şi sumară, dar cu o mărturie ce vorbea de imaginaţie, că el era protectorul puternic căruia i se putea cere mijlocirea."[260] Imaginaţia populară şi zelul aghiografilor au coordonat eforturile lor: exclus din cel 40 ar păstrându-şi titlul de martir şi soldat, Mercurie a devenit printr-o legendă legată de banalităţi agrografice egalul celor mai iluştrii sfinţi militari. "Vom găsii în mare, chiar lângă elementul edificator, tot ceea ce ar fi putut să atragă recunoaşterea mulţimilor, culorile vii şi mişcarea. El nu a luat nici un avantaj pentru a îşi asigura succesul."[261]

Este îngăduit să întrebăm de ce aghiografii nu au acordat mărturia lor vieţii lui Mercurie cu detaliile date despre un martir cu numele lui, *Viaţa Sfântului Meletie* (BHG. 1249). Acest lucru a avut loc spre 220 sub Antonin Elagable (pe care un calomniator etimologic l-a numit Heliogable). Meletie este adus pentru judecată în faţa lui Maxim şi a îndurat pentru credinţa lui supliciile cele mai crude. Sunt mulţi cei care au fost convertiţi prin rezistenţa lor extraordinară şi printre ei 12 personaje foarte importante fiindcă ei poartă titlul de conte, tribun sau prinţ. Mercurie – istoria nu menţionează care a fost demnitatea lui – este printre ei: el a fost aruncat dimpreună cu însoţitorii lui într-un foc arzând... Pomenirea lui Meletie şi a altor martiri este sărbătorită în Constantinopol în "martyrium-ul" Sfântului

[259] Trad. de P. Peeters , op. cit., p. 79. Traducere în engleză de H. G o ll a n c z , Julia n the Apostate noœ iranslated for the first time from the Syriac original (Oxford, 1928), p. 153.
[260] H . Delehaye, *Les Légendes grecques des Saints militaires*, p. 118.
[261] Ibid., p. 119.

Platon situat în cartierul Domninos.[262] Nu au putut ei să identifice pe cei doi soldaţi, ucigaşul lui Iulian şi martiriul lui Maxim? Dar tradiţia cezariană nu a făcut acest reproş: moaştele cinstite la Cezarea pe 25 noiembrie nu au avut nimic comun cu mucenicul sărbătorit la Constantinopol pe 24 mai. De această tradiţia aghiografică a trebuit să ţină cont şi chiar dacă ar fi voit nu ar fi putut să facă din mucenicia lui Mercurie un decalaj faţă de cea a lui Metelie.

Este superflu să cercetăm de ce nu s-a făcut din Mercurie un martir al lui Deciu mai mult decât al lui Licinius şi Diocleţian: un capriciu liber al imaginaţiei poporului sau aghiografiilor în sensul pe care l-am văzut deja. La fel de bine să ataşăm o importanţă pe care nu o merită ipotezei următoare. O similitudine de nume nu ar fi putut să îi facă pe aghiografi să considere Μερκουριος ca dublul masculin al lui σεμνοπρεπεστατη πρες βυτις Μερκουρια martirizat sub Deciu la Alexandria?[263] Se pare că acest fenomen nu era rar în mitologie; la fel este cazul şi în aghiografie?

La fel de bine este oare interzis să ne gândim că numele tatălui mult creştinului Mercurie, Gordianul, s-a inspirat din cel al unui alt mucenic din Cezarea Capadociei la care Sfântul Vasile retrasează patima, Sfântul Gordius (BHG 7039? Dacă Gordius este ριμικηριος του αθτοθ αριυμου (των Μαρτησιων),[264] Gordius fost acelaşi κομης την ταξιν στρατιωτων ηγουμενος εκατον.[265] Prin urmare, se poate concepe destul de dificil că aghiografii cezarieni au denaţionalizat una dintre gloriile lor locale – fiindcă Gordius după mărturia Sfântului Vasile εφυ απο της πολεως ταυτης (Cezarea)[266] având în vedere că Gordianus era de origine Schit[267] - şi i-au atribuit sub numele puţin modificat, paternitatea unui alt erou naţional. Ascendenţa barbară a lui Mercurie pare de altfel incompatibilă cu titlul său de cezarian: istoria martiriului ne oferă alte detalii mai puţin proviziile.

Ceea ce se ştie, din studiul tradiţii lor literare şi liturgice care au suscitat evlavia faţă de Mercurie şi fără să invoce cu Gelzer în sprijinul tezei noastre, contra existenţei sfântului, numele lui mitologic,[268] şi trebuie să recunoaştem că minunea morţii lui Iulian de către Mar Qurios a fost punctul de plecare al cultului adus la Cezarea, a unui ipotetic Μερκουριος. "În antichitate, după cum spune el nu se găseşte nici o părere bine pusă la punct: disciplina care era atunci în vigoare a făcut dificil pasajul unei simple mărturii stabilite de o evlavie a unor consecinţe liturgice. În vremurile mai apropiate de noi, dar a epocii care marchează controlul ce a deschis facil poarta abuzului, faptul s-a produs. Biserica bizantină ne oferă un exemplu curios în *Viaţa sfintei Teoctista din Lesbos.*[269]" Sfântul Mercurie dintr-o epocă mai retrasă, este un altul.

Această epocă poate să fie determinată cu mai multă sau mai puţină precizie. "În timpul a mai puţin de o generaţie, pomenirea cinstită a Sfântului Vasile a fost mai puţin apărată contra zelului indiscret al aghiografilor."[270] Prin urmare au trecut mai puţin de 100 de ani – din primul sfert ale secolului al V-lea la primul sfert al secolului al VI-lea – pentru o temă greşită moştenită din antichitatea clasică, care se aplică lui Valens, mai apoi lui Iulian, înainte să se fixeze cu numele de Mercurie şi a provoca cultul său. Această constatare ne inclină să credem că comunitatea creştină din Cezarea îl cinstea pe Mercurie cel mai mult în ultimul sfert al secolului al V-lea.

---

262 Acta SS., Maii V, p. 436-67 ; 3» éd., p. 430-58. Cf. M. I. G édéon βυζαντινον εορτολογιου (Constantinople, 1899), p. 108. Mărturia lui Nicodème l 'Hagiorite ,Συναξαριστης .. ., t. II (Athènes, 1868), p. 168-9 (24 mai) este parafraza modernă a vechiului sinaxar de la Constantinopol éd. H . Delehaye , Propylaeum ad Acta SS . Nov., p. 705-6.

263 Eusèbe de Césarée , H E , VI, 41 (P G, t. X X , p. 609 G). J. A. F . Gregg , The Decian persécution (Londres, 1897), p. 217. Cinstit pe 12 decembrie.

264 BH G. 1274, § 5, ed. H . Delehaye , p. 236 ; B H G. 1275, § 5, ed. S t. B in o n , p. 30, 1. 14.

265 Synax. grec, 3 janv. (éd. H. Delehaye , p. 367, 1) ; S. B a s i l e , In Gordium Marlyrem, § 2: εγκατειλεγμενος δε στρατεια επιφανει ως εκατον στρατιωτω ν αρχην πιστευθξναι t (éd. I . G a r n i e r , S. Basilii opéra omnia, t . I I [Paris, 1839], p. 201 ; Acla SS., janv. t. I, p. 131 = P G, t. X X X I, p. 493 B C).

266 Ed. Garnier, p. 200.

267 BHG. 1274, § 8, éd. H . Delehaye , p. 23 9 : B H G. 1275, § 8, éd. S t. B in o n , p. 34, 1. 5.

268 Vom arăta că "poporul grec de pe continet, în insule şi în Asia Mică, aveau mare ardoare faţă de vechii zei ai ele nilor, cărora au voit să le dea nume noi, fiind cât se poate de transparenţi... Mercurie." H. G e l z e r , Die Genesis der Byzantinischen Themenuerjassung, dans Abhandlungen der Philologisch-hisîorischen Classe der Kônigl. Sàchsischert Gesellschafl der Wissenschaften, Bd X V III, n° 5 (Leipzig, 1899), p. 54. Trad. de H. D e l e h a y e , Les légendes hagiographiques, 2e éd. (Bruxelles, 1906), p . 234. Lire 3« éd. (1927), p. 196. Cf. I d ., Les légendes grecques des Saints militaires, p. 101, n. 1. Este uimitor că E. Lucius în capitolul consacrat sfinţilor militeri al cărţii sale *Die Anfange des Heiligenkulls in der Chrisilichen Kirche,* lirgb. von C. A n r i c h (Tübingen, 1904), p. 199-251 nu a aplicat metoda sa lui Mercurie. Sunt mulţi cei care poartă numele sfinţilor şi a zeilor ((cf. Dict. d'Arch. chrét. Et de liturgie de d o m F . Cabrol şi H. Leclercq , t. X II, col. 1496) fără ca el să suspecteze *a priori* autenticitatea acestor sfinţi.

269 II. Delehaye , Sanclus (Bruxelles, 1927), p. 221. A se citii de acelaşi autor, *La vie de Sainte Théocliste de Lesbos*, dans Byzanlion, t. I (1924), p. 191-200.

270 P . Peeters , op. cit., p . 88.

2. DEZVOLTAREA CULTULUI SFÂNTULUI MERCURIE

1. În ţara grecilor

Am adunat sub acest titlul toate documentele de care am ştiut care se leagă de sanctuarele şi mănăstirile, moaştele şi oficiul Sfântului Mercurie în pământul grecesc.

A). Cezarienii au făcut din Mercurie un erou naţional, aghiografii au pivotat pe legendele lor – viaţa, minunile – în jurul unui nou sanctuar. Această constatare luată din examenul singur al unor documente literare, este deplin confirmată de vestigiile anticei metropole din Capadocia, mărturii seculare a venerării al cărei obiect a fost Mercurie în primul centru – în dată şi în importanţă – al cultului său.

Pe vârfurile muntelui Sfântul Vasile (numit şi ορος Διδυμον) situat de o jumate de oră de vechiul oraş, la o oră de noul,[271] se găsesc ruinele impozante ale unei mănăstiri închinate Maicii Domnului. "Acolo, urmând tradiţiei locale, iubea să se retragă Sfântul Vasile şi acolo a aflat de moartea miraculoasă a lui Iulian Apostatul, în cursul expediţiei sale contra perşilor. Din totdeauna acest loc a rămas în mare cinste la creştinii din Capadocia. Din vremuri vechi, grecii şi armenii slujeau odată pe an Sfintele Taine. Azi grecii se aducă acolo odată pe an pentru a sărbătorii Rusaliile."[272]

Între altele, la trei kilometrii este de oraşul antic, nu de parte de suburbia actuală a Cezareii,[273] unde a fost plasat martiriul tradiţional al Sfântului Mercurie. Un anumit număr de pietre mari şi câteva blocuri de mortar bizantin, toate sunt parte dintr-un câmp de muncă: iată tot ceea ce a mai rămas. În câmp vom găsii mai multe resturi de cărămizi. De ziua sărbătorii Sfântului Mercurie, creştinii au păstrat obiceiul de a venii în pelerinaj.[274] Deşi nici trupul şi armele lui Mercurie nu au fost păstrate în Cezarea, "se aprind lumânări, se tămâiază, se pomeneşte de tradiţia ce îl are ca subiect pe martir şi minunile obţinute prin mijlocirea lui."[275] Acest martyrium a fost plasat într-o mănăstire din câte se pare cu hramul Sfântului Mercurie.[276]

Popularitatea sfântului la Cezarea este prin urmare un fapt ce nu poate fi negat. De acolo, gloria mucenicului s-a revărsat peste toată Capadocia. Picturile care se găsesc pe bisericile capadociene, un loc de invidiat al artei bizantine, "sunt întotdeauna împrumutate din ciclul biblic şi aghiografic şi reprezentările sfinţilor nu lipsesc în general ca fiind tipuri tradiţionale. Numele descoperite pe picturi conţin cele mai populare nume: Sfântul Mamas, Sfântul Mercurie..."[277]

Mănăstirile care au luat hramul Sfântului Mercurie nu par să fie prea multe. Am amintit aici de o mănăstire din Tesalonic care a fost dedicată Sfântului Teodor şi Sfântului Mercurie, probabil în prima jumătate a secolului al VI-lea. La fel de bine ştim, din inventarul bibliotecii din Patmos, că o mănăstire cu hramul Sfântului Mercurie se găsea la Palatia (pe locul anticului Milet) în 1201.[278]

---

[271] A. M. Lebides, Αι εν μονολιθος μοναι της Καππαδοκιας και Λυκαονιας (Constantinopol, 1899) p. 55.

[272] P . G . Bernardakês , Notes sur la topographie de Césarée de Cappadoce, dans Échos d'Orienl, t. X I (1908), p. 22. Cf. L é b i d ê s , op. cit., p. 54-5.

[273] A se vedea planul Cezareii în Bernardakês , op. cit., p. 2 3 . Cf. Lébidês , p. 37.

[274] Bernardakês , p. 24, n° 21. Lire J . Compernass , A d a S. Carterii Cappadocis, t. II (Bonn, 1905), p. 84-5.

[275] Lebides, ibid. Toate acestea au fost schimbate fără de nici o îndoială de Tratatul de la Lausanne şi exodul grecilor din Asia.

[276] Martyrium lui Mercurie a cunoscut o mare devastaţie; la fel de bine în a doua parte a secolului al XI-lea, o invazie sălbatică a turcilor seleucizi, după ce au devastat Capadoci şi au dat foc la toată regiunea şi au vărsat mult sânge, au distrus Cezarea, faimosul sanctuar al Sfântului Vasile (Scylitzês , H ist., éd. E. Bekker , C S H B, t. II [Bonn, 1839], p. 661 = P G, t. C X X IIj p. 389 C).

[277] H. Delehaye , în A B, t. X LIV (1926), p. 392. Cf. G. de Jerphanion , Une Nouvelle Province de l'art byzantin. Les églises rupeslres de Cappadoce, Texte, t. I, Première partie (Paris, 1925): capela arhaică a Guereme p. 124, capela El Natar p. 181. A se vedea capitolul nostru consacrat reprezentării icoanelor.

[278] "În această epocă biblioteca din Patmos a fost pentru toată regiunea un focar veritabil de cultură intelectuală... Mănăstirea Sfântului Mercurie de la Palatia a avut mare contribuţie." C. D i e h l , Le Trésor el la bibliothèque de Patmos au commencement du XIIIe siècle, dans Byzantinische Zeilschrift, t. I (1892), p. 510. La fel de bine inventarul menţionează două cărţi împrumutate de la mănăstirea din Palatia: o parte dintr-un παραδεισος (o colecţie edificatoare a aceluiaşi gen a *Limonariului* lui Ioan Moschos) şi un mine pe octombrie (Éd. C. D i e h l , p. 517 et 523). Împrumutul a fost numit pe versoul catalogului (ibid. p. 524). Nu am găsit F. Miklosichet J. Müller , Acta et diplomata græca medii ævi sacra et profana, t. IV-VI : Acta el diplomata monasteriorum et ecclesiarum Orientis (Vindobonæ, 1871-90), un document intersant al unei mănăstiri dedicate Sfântului Mercurie.

Studiul acestor aşa zise locuri poate împrumuta istoricului lumini neaşteptate: aceasta fiindcă la fel de bine toponimul Ciprului ne-a păstrat numele de Αις Μαρκουρις.[279] Pe de altă parte P. H. Delehaye cunoaşte două biserici cipriote cu hramul Sfântului Mercurie.[280]

Grecia de azi are locul ei numit Αγιος Μερκουριος pe tura dintre Tatoi şi Scala Oropos, la picioarele muntelui Liopesi (Atica). Dar acest lucru nu este un indiciu al marii popularităţi a lui Mercurie: în jurul oratoriului de câţiva metrii păstraţi care îi sunt consacraţi este grupul la zece case; o capelă foarte săracă şi aproape contemporană[281] dedicată sfântului se găseşte la zece minute de acolo pe fundul unei râpe sau care este vizitată frecvent de păstori cu oile lor.

Numele de Mercurie se putea deforma pe parcursul secolelor. La fel de bine în Macedonia actuală trebuie să recunoaştem αγιος Μερκουριος sub forma lui Αμιουργιος.[282]

B). Prin urmare dacă astfel de biserici şi mânăstiri care îi sunt dedicate nu sunt prea cunoscute, *moaştele* sfântului trebuie să fie cunoscute: la ele va merge fervoarea credincioşilor şi prin ele după cum ştim vom ajunge la alte indicii ca fiind centre ale cultului şi ele ne vor spune unde s-au născut şi mai apoi se vor naşte alte legende populare.

După un ansamblu de mărturii concordante (Itinerariul diaconului Teodosie, Vieţile, Menologiul lui Vasile II, Completarea sinaxarului fără să ţină cont de traducerile diverse şi de aceste documente) se poate remarca pe paginile care au precedat că armele şi trupul lui Mercurie au fost păstrate în secolul al IV-lea la Cezarea Capadociei. La fel de bine cunoaştem rolul pe care le-au jucat în legenda pseudo-amfilohiană. Astăzi, trupul şi moaştele au dispărut din metropola capadociană.[283] Ce s-a ales de ele? A cunoscut trupul lui Mercurie fărămiţarea după obiceiurile bizantine? Este un lucru greu de spus. Dacă, după cum vom vedea în paragrafele care vor urma, vom găsii moaşte ale sfântului în Italia şi Egipt, acest lucru este temerar cu siguranţă de a recunoaşte fără altă dovadă a fragmentelor venite din Capadocia.

Cea mai mare circumspecţie trebuie să fie pusă apropo de multele moaşte păstrată până în zilele noastre la Sfântul Munte Athos. Aceasta fiindcă mai toate mănăstirile atonite se laudă că au în tezaurul lor fie capul (Lavra),[284] Caracallou,[285] Vatopedi[286] sau un fragment din cap (Dionisiu),[287] că parte din trupul nostru (Iviron),[288] Schitul Prodromu dependent de Iviron,[289] Schitul Sfântului Pantelimon dependent de Kutlumuş,[290] Pantocrator,[291] Xeropotamou,[292] Zografu,[293] Dochiaru,[294] Xenofont,[295] Grigoriu.[296] Călugării de la Vatopedu de mai multe ori au căutat moaştele; canonul "de cerere" pe care l-am publicat mărturiseşte de fervoarea cu care conducătorul Mercurie a fost primit peste tot: au fost foarte multe vindecările obţinute, la fel de bine trebuie să fi fost şi plăţile primite pentru medierea lui.

---

279 S. Menardos, Τοποωνυμικον της Κυπρου în Αθηνα t. XVIII (1906) p. 384. Lista este departe de a fi completă.

280 H. Delehaye, Saints de Chypre, în A B, t. X X V I (1907), p. 267. Nu găsim nici o menţiune în C . Delaval Cobham , The Churches and Saints of Cyprus (London, 1910).

281 Nimic din contruţie nu ne permite să precizăm data. Restaurarea – destul de relativă – a capelei în 1911 are ca mărturie a inscripţie uncială gravată pe iconostasul de lemn: Ανεκαινισθηι παρα του στρατιωτου Θωμα Μαυρογενη Νεστωρ (ος) Μακρυγιαννη υπενωμ (οταρχου) Σπυρ (ιδωνος(Δαυρη 26 Μαρτιου 1911. Numele de Tomas şi Nestor şi a brigadierului Spiridion nu au fost imitatoare fiindcă această capelă albă de căldură este azi foarte dărăpănată.

282 Cf. Ph. Kouzkoules, Αγιων επιυετα în Ημερολογιος της μεγαλης Ελλαδος (1931) p. 387-402.

283 A. M. Lebides, Αι εν μονολιθος μοναι της Καππαδοκια και Λυκαονιας (Constantinopol, 1899), p. 37.

284 G. Smzrnakes, Το αγιον ορος (Atena, 1903) p. 393.

285 După le cod. Caracallou 187, datat din 23 ianuarie 1843; editar de Sp. P. Lampros Τα Πατρια του Αγιου Ορους Νεος Ελληνομνημων τ. IX, (1912) p. 243 Smyrnakes op. Cit. P. 580 spune numai: Μερκουριου.

286 Relicva nu este me nţionată de Smyrnakes dar un canon de mijlocire păstrat în cod. Vatopedunus 702 (XVII s) fol. 3r 14v pe care îl publicăm în Documente greceşti inedite p. 163-170 nu ne lasă nici un dubiu.

287 Smyrnakês , op. cit., p. 512.

288 Ibid. Iviron avea această relicvă în 1700 fiindcă ea este menţionată âîn Proskynitiarul lui Ioan Coamneanul: ed. Urmată de B. De Montfaucon, Palaeografia greaca (Parisiis, 1708(p. 474: reeditată de venise 1864, p. 47. Urme bibliografice ale acestui Prokinitiar în P. Lemerle, A propos de la fondation du monastère de Koutloumous... în Bulletin de Correspondance Hellénique, t. 58 (1934), p. 232, n. 1.

289 Smyrnakês, p. 482.

290 Ibid., p. 526.

291 Ibid., p. 534.

292 Ibid., p. 552.

293 Ibid., p. 561.

294 Ibid., p. 572.

295 Ibid., p. 624.

296 Varlaam Angelakou, Η. Εν αγιω ορει Αθ ιερα μονη του αγιου Γριγοριου (Tesalonic, 1921) p. 31.

Capul Sfântului Mercurie s-a găsit oare el printre moaştele pe care toată mănăstirile bizantine îl posedau? Am avut surpriza să îl găsim din nou în trezoreria mănăstirii lui Varlaam (la Meteora în Tesalia).

Cât despre armele lui Mercurie, acestea au obţinut cumva controlul asupra republicii monastice Athos. Coiful a fost regăsit pe 26 ianuarie 1842 la Caracallou de ieromonahul Neofit.[297] Mai ştim că pe la 1700, o parte din scutul său a fost conservat la Pantocrator.[298] Iată aici descrierea după Smyrnakes:[299] "cu forma unui sector în care razele sunt 0 . 18 şi 0 m. 13; este făcut din bronz de culoare purpurie;" Fecioara a fost reprezentată pe un tron, cu Pruncul Dumnezeiesc în braţe şi ţinând o floarea în formă de cruce; magii se închină cu respect; în josul compoziţiei sunt scutecele (τα σπαργανα). La fel de bine sunt reprezentaţi trei evanghelişti, jos în dreapta David, la stânga Moise în timp ce Ioan Teologul deschide un sul pe care se pot citii cuvintele Evangheliei: Εν αρχη ο Λογος; în josul fragmentului se poate vedea scris în latină *Omnes reges, omnes gentes.* Fără de nici o îndoială trebuie să înţelegem aici σπαργανα în sensul geeral de "scenă a scutecelor" (=din baie); la fel de bine am reprezentat o combinaţie de scene ale Naşterii şi Adorării Magilor fiindcă cunoaştem şi alte exemple.[300]

Acestea sunt mărturiile venerabile ale evlaviei Bisericii Greceşti faţă de Sfântul Mercurie a Cezareii.

C) *Slujba sfântului* este la fel de bine un indiciu incontestabil al cultului său care a fost dar şi a popularităţii sale. Nu ar fi prea indicat să căutăm în sinaxarul grec şi în literatura imnografică, detalii inedite despre viaţa şi patima lui Mercurie. Informaţiile din sinaxar rezumate fidel şi fără pretenţie în legendele cunoscute este în ochii noştri de o valoarea pur documentară.

În acest sens imnele dedicate lui Mercurie nu sunt de mare interes: mai mult decât unul ţin loc de un text pierdut. Acestea sunt, între alte multe poezii cântate Εις τον εσπερινον mai bine spus 6 canoane dintre care două sunt opera a doi autori cunoscuţi: Iosif Imnograful (+883) şi Anastasie Chestorul (din secolul al X-lea).[301] Singur, numai primul dintre aceste canoane a fost publicat în Mineiele folosite în Biserica Greacă. După cum am arătat în notele la această ediţie, canonul lui Iosif a slujit ca o sursă principală pentru Anastasie care, dacă le-a copiat imediat după literă, i-a alterat în orice caz prospeţimea. Cu privire la canoanele anonime, de o valoare foarte inegală, nu merită să reţinem decât o menţiune. Nu acolo se opreşte activitatea imnografiilor greci: fără nici o îndoială că numărătoarea sistematică a toate imnele păstrată, nu alungat lista de poezii şi canoane consacrate lui Mercurie. Totuşi am putea prin cele 160 de versuri pe care le publicăm, să cunoaştem una dintre cele mai caracteristice forme ale difuziunii legendelor mercuriene, printre oamenii adunaţi de ziua sărbătorii sfântului.

Numelui martirului îi sunt date pitele dintre cele mai flanate şi demne de marii sfinţi militari – cum ar fi: γενναιος αθλοφορος, στρατιωτης αηττητος θεοφορων καρτεροψυχος αθλητης. Iosif (Canonul 1, 286-93) invocă ca o "meterează puternică a Bisericii lui Hristos, ca o mare rezistenţă şi ca un zid ce nu poate fi dărâmat…" Laudele abundă: este comparat cu tinerii din cuptorul aprins (Canonul III; 144-8; IV, 200-205) şi îi sunt aplicate şi alte teme familiare. Este legea genului. Aluziile la legende sunt unele care predică aceste generalităţi. Vizita îngerului (Stig. 71, 109, 171; Canonul IV; 6) amintirea tatălui său creştin (Canonul IV, 5); atitudinea curajoasă a eroului în faţa barbarilor (Stih. 73.5; Canonul III, 52-3, VII; 184) şi în mijlocul supliciilor persecutorul lui este covârşit (Stih 44-9, 59-67, 85-8, 112-3, 125-8, 149-56, 174-80; Canon I, 50-4, 124-31, 156-8, 205-9, 296-300; II, 30-6, 56-60, 76-84; I\ 104-6; VI, 164-71; VII, 195-8), frumuseţea trupului său (Canon II, 98; III, 35-6) , vindecarea lui miraculoasă (Stih 55-8; Canon I, 58-9; III, 90) şi îndemnurile îngerului în închisoare (Canon II; 130-4) albirea ca zăpada a cadavrului său (Canon 1, 257-9), minunile la care mormântul lui a fost martor (Canon I, 282-3; II, 21-5, 155-8; IV, 172-3) şi gloria cerească ca o aureolă... toate aceste detalii trădează evidenţa influenţei *vieţilor* sfântului. Şi mai curioase sunt aluziile la minunile postume pe care monografii cu autorul sinaxarului inedit,[302] nu au găsit de cuviinţă să le insereze în slujba lui Mercurie. Suvenirul singur este păstrat în câteva mărturii (Stih. 207; Canon IV, 224-5). Prin urmare, se recunoaşte că el a fost trimis de Hristos (Canon 1, 335-336) şi la fel de bine rugăciunile Sfântului Vasile au provocat intervenţia lui (Stih 191-4). Aceasta repară o omitere enervantă a aghiografilor şi laudă după cum se cuvine pe eroul din Cezarea.

---

297 Smyrnakês , op. cit., p. 512.

298 Cf. Proskynitaire de Jean Comneanul , éd. Montfaucon , p. 481 ; rééd. de Venise, 1864, p. 63.

299 Op. cit., p. 535.

300 Cf. G . Millet , Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux X I V e, X V e el X V I e siècles... dans Bibl. des Écoles franç. d'Athènes et de Rome, t. 109 (Paris, 1916), fig. 103. Am fotografiat această insignă a relicvelor; în pofida acestor lucruri nu ne-a fost permis să o vedem.

301 Éd. S t . Binon , Documents grecs inédits, p. 106-170. C f. Introduction, p. 17-18.

302 A se vedea *Documentele greceşti* p. 94.

Totuşi, se pare că Mercurie nu a avut niciodată un credit la fel de mare cu alţi sfinţi militari. Cinci manuscrise singure ne-au transmis prima redactare a *Vieţii* sale; totuşi cel puţin trei manuscrise ne-au fost păstrate; şi dacă al treilea este reprezentat din mai multe mărturii, este fiindcă a fost inserat în cunoscutul Menologiul al lui Simeon Metafrastul şi transmis cu el. În ceea ce priveşe minunea postumă, este bine totuşi că ea s-a impus în atenţia istoricilor şi a aghiografilor şi a trebuie să vină Nichifor Gregoras în secolul al XIV-lea pentru a face subiectul unei opere separate: fiindcă difuziunea este limitată la aceste opere pe care le raportează. Cea mai mare parte a manuscriselor sinaxarului atestă sărbătoarea sfântului doar prin singurul cuvânt Μερκουριου;[303] şi sunt multe Minee care la data de 24, 25 şi 26 noiembrie nu îi consacră lui Mercurie decât o simplă menţiune sau tac chiar cu privire la numele lui. Şi din bisericile nenumărate ale Constantinopolului nici un nu este dedicată ucigaşului lui Iulian: o mărturie mult mai probatorie decât alţi sfinţi militari, Gheorghe, Teodor, Dimitrie, Procopie şi Eustatie care cu toţi îşi aveau biserici cu hramul lor în capitala imperiului din Orient.[304]

Aceste constatări ne fac să concludem că renumele eroului capadocian nu a depăşit prea mult, în pământul grec, limitele ţării sale adoptive. Este prezenţa lui în falanga ilustră a sfinţilor militari că Mercurie a strălucit mai puţin în lumea bizantină;[305] şi nici odată nu a apărut ca cei mai mari.

II. În ţările latine

Mercurie şi legenda lui, a cunoscut foarte devreme în Italia meridională o vogă comparabilă cu cea de care s-a bucurat în Capadocia. Am arătat cum Mercurie al Cezareii popularizat în secolul al VIII-lea prin traduceri latine a *Vieţii* sale greceşti a fost substituit în evlavia beneventinilor de un martir homonim din Aeclanum cinstit pe 26 august. Se pare că la Benevent, sărbătoarea sfântului a primit un caracter de o splendoare execpţională: calendarul bisericii Sfintei Sofia nu menţionează decât cinci sărbători în cinstea lui Mercurie: 17 august; dedicată altarului; 26 august: mutarea, 24 noiembrie: priveghere sărbătorii; 25 noiembrie: sărbătoarea; în decembrie: odovania praznicului.[306] Prin urmare, este ca „patronus Beneventi" şi la fel de bine Auctaria şi Martirologiu lui Usuard din care s-a tăiat uciderea lui Iulian în Biserica latină şi care a ajuns să deţină un loc de invidiat.[307] Corbie sau Corvey în Westfalia la rândul lui a revendicat patronajul lui puternic.[308]

Abstracţia făcută uzului liturgic, a multiplicităţii versiunilor mercuriene în limba latină este un indiciu care probează popularitatea cultului pe care l-a avut sfântul. *Imnele* de tot felul care i-au fost consacrate şi mănăstirile cu hramul său[309] sunt o alta.

---

303 É d . H . Delehaye , p. 255.

304 Cf. D u C a n g e , Constantinopolis chrisliana, d an s H isto n a byzanhna duplici commentario illustraiti (Parisiis, 1680) e t R . J a n in . Les É glises byzantines des Saints Militaires (Conslantinople et banlieue), dan s Echos d Orient t t. XXXIII (1934) şi XXXIV (1935).

305 Am dat mai multe exemple apropo de reprezentările figurate. Vom cita aici documentele literare în care Mercurie apare în compania altor sfinţi militari iluştrii. Pe pereţii din Antiohia, apariţia miraculoasă Sfinţilor Gheorghe, Dumitru şi Mercurie – istoria călugărului Robert zis şi Mauriciu – provoacă derută în tabăra araşi şi victoria creştinilor Tandem utrique cognoverunt duces agminis Sanctum Georgium et Sanctum Demetrium et Sanctum Mercurium, sua signa ferentes præcedere... » dans 1' « Hierosolymitana historia » de l'archevêque Baldéric (?) (A da SS., Oct. t. IV, p. 203 B C) ; aceşlaşi miracol în Histoire de Guibert (Ibid., p. 203 D) ;legate de texte, la Chronique de Matthieu de Paris (xiii® s,), à l'année 1098 (éd. H. R. Luard , Matthæi Parisiensis, monachi Sancli Albani, Chronica maiora, t. II [Londres, 1874], p. 88). La fel de bine în a doua parte a secolului al X-lea, autorul anonim a unor minuni atribuite Sfântului Mercurie, cu epitele de „foarte credincios" şi „liberator." (Acta SS., April III p. 142 D).

306 V. Giovardi , Acta passionis et Iranslalionis Sandorum Martyrum Mercurii ac X I I fralrum (Rome. 1730), p. 146 (12-14).

307 Martirologul lui Usuard din secolul al IX-lea taie numele lui Mercurie. Printre *Suctaria* publicate de P. J. B. Du Sollier şi readunate în Acta SS., VII; Vatic. 5949, s-au inspirat direct din calendarul de la Benevent după cum putem să deducem din legendele de pe 26 august (Apud Beneventum , translatio Sancti Mercurii m artyris a Quinto decimo in Sanctam Sophiam) et du 25 novembre (Beneventi, natale beati Mercurii m artyris, qui tem pore Decii, post plurima supplicia, forti animo tolerata, capite cæsus m artyrium consummavit) (loc. cit., p. 449 et 636). Alte ediţii nu vor să reamintească *natalis* a sfântului 24 (p. 634), 25 (p. '635) sau 26 noimbrie (p. 638).

308 O scrisoare data din 1686 ne spune: se poate citii la fel de bine: ob reliquias notabiles, quas dé prædictis quatuor Sanctis (printre care se găseşte Mercurie) habent... (Acla SS., Iun. I, p. 229 B). L 'Ab. P e t i n , Dictionnaire hagiographique..., t. II (= t. X L I de l'Encyclopédie théologique de Migne , 1850), p. 494, care au remarcat deja că Sfântul Mercurie a fost "a fost unul dintre principalii patroni ai vechiiabaţii de Corvey din Saxa."

309 Les n«' 52, 70, 71, 73, 82, 83, 148, 171, 176, 181 bis de F. N i t t i d i Vi t t o , Codice diplomatice Barese : vol. VIII, Le pergamene di Barlelta. Archivio Capilolare, 897-1285 (Bari, 1914), fac menţiune a unui Mănăstiri a Sfântului Mercurie à Cannes (en Apulie), de 1146 à 1200 (p. 82, 102-3-6-18-20-93, 218-23-33).

Numele locurilor sunt o mărturie a difuziunii cultului său. Două arhive de la Cannes (la nord est de Canosa în Apulia) menţionază un loc numit *Sanctul Mercurius*.[310] Din *Viaţa Sfântului Nil cel Tânăr* (născut Rossa mai spre 910 mort la 26 septembrie 1005) aflăm de existenţa în Calabria a lui Μερκουριακα μερη.[311] S-a făcut mult caz cu privire la această menţiune pe care am văzut-o cu Lenorman a unei mănăstiri a Sfântului Mercurie.[312] Indicii diferite ca *civitas Mercuria* (la est de Castrovillari) de care vorbeşte traducerea latină a *Vieţii* lui Leon-Luc ,[313] localitatea numită *San Giovanni di Mercurio* (lângă Osromarzo)[314] şi chiar a numelui de "Mercurie" al unui afluent a lui Lao, la nord de Momanno, au permis lui Gay să situeze regiunea numită "Mercourion" "pe pantele meridionale şi occidentale ale masivului al cărui punct culminat este Monto Pollino,"[315] la graniţa Calabriei şi a Lucaniei. Schlumberger vorbeşte de această regiune apropo de Sfântul Nil, plasând locul mai spre sud, spre Pamli sau la sud este de Calabria şi susţinând că reprezentată azi acest loc lângă satul San Mercurio, "îşi datora numele lui în mod sigur unui templu antic al mesagerilor zeilor."[316] Identificarea propusă de Gay pare mult mai adevărată. Cu privire la a doua opinie a lui Schlumberger, ea este cu totul gratuită şi cu atât mai puţin fondată: aceasta fiindcă ştim că congregaţiile vasiliene de origine bizantină care populau sudul Italiei şi de difuziunea prin ele a artei, limbii şi literaturii greceşti, creditul înseşi al legendelor mercuriene în pământul latin, ne incită să credem că ele se găseau la fel de bine ca o manifestare a cultului dat, în sudul peninsulei sfântului Cezareii şi Beneventului.

Să remarcăm, că printre *moaştele* care erau la biserica din Archi, în Abruzzes, se consideră ca fiind un depozit fericit al trupului unui Sfânt Mercurie.[317] La fel de bine, fără ca lucrul să fie dovedit, o parte din moaştele lui Mercurie se poate să fie găsite în casa de la Casinum (lângă Mont Cassin) cu puţin înainte de 1086.[318]

IV. În ţările orientale

Cu toate acestea se pare că Sfântul Mercurie nu a jucat în ţările latine, la fel ca în pământul grecesc, un rol mare, limitat la o regiune determinată. Nu a fost nici măcar în Egipt chiar dacă aghiografii din aceste ţări au reuşit, prin elementele fantastice, să facă din el un erou cu adevărat egiptean fiindcă cultul adus de Biserica Coptă-arabă a avut o vogă fără predecedat.

Numai o singură versiune mercuriană – minunea etiopiană – gravitează în jurul orbitei, se pare prin documente multiple care fac menţiunea,[319] că biserica Sfântului Mercurie (sau Abu-s-Sifan=părintele cu două lăncii) la Mirs

---

310 Ibid., n°» 19, p. 39, et 26, p. 48.

311 B H G 1370. Vie, § 9: προς τους αγιους πατερας τους εν τω Μερκουριω (P G, t. CXX, p. 33 B) ; § 29 : των αγαρηνων... μελλοντων δε επιβαινειν και εν τοις Μερκουριακοις μερεσι ï (ibid., p. 64 B). Cf. E. Martene şi M . D u r a n d , Veterum scriptorum el monumenlorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima colleclio, t. VI (Paris, 1729), p. 891 D , 897 D , 911 E. Mărturia *Vieţii Sfântului Nil* este confirmată de *Viaţa Sfântului Sava* (B H G 1611) care menţionează în graniţele Longobardiei şi a Calabrei, *eparhia de Mercourion* (éd. I. Cozza-Luzzi, dans Sludi e documenli di sloria e diritto, t. X II, 1891, p. 7-9).

312 F. Lenormant, La Grande-Grèce. Paysages el Histoire, 2e éd., t. I (Paris, 1881), p. 349.

313 Gaetani, Vilæ Sanclorum Siculorum, t. II (Palerme, 1657), p. 80.

314 Cf. J. Gay, dans Mélanges de lill. el d'hisl. relig. publiés à l'occasion du jubilé de Mgr de Cabrières, t. I (1899), p. 293.

315 J. Gay, V Ita lie méridionale el l'empire byzantin depuis l'auènement de Basile I jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867-1071), dans Bibl. des Écoles franç. d'Athènes el de Borne, t. 90 (Paris, 1904), p. 265 (o expunere completă a topografiei va des p. 261 à 265). Cf. Carie du « Mercourion », pl. 2. La carte dressée par E. B e r t a u x , L'art de l'Italie méridionale, de la fin de l'Em pire romain à la conquête de Charles d'Anjou (Paris, 1903), p. 131, fig. 47, locul « Mercourion » cu acelaşi drept.

316 G. Schlumberger , L'Épopée byzantine à la fin du X e siècle : Jean Tzimiscès. Les jeunes années de Basile I I le tueur de Bulgares (969-989) (Paris, 1896), p. 466.

317 G. Obletter , Santi, beali e morli in fam a di Sanlilà delle Diocesi di Chieti e Vasto (Teram o, 1924), p. 183-4. Cf. F . Halkin , în .4 B , t. XLV (1927), p. 451.

318 Ştim din *Viaţa Papei Victor III;* inserată în Cronica de Casinum, că viitorul pontif – pe numele său Desideratus – a restaurat mai mult biserici printre care trebuie să fi fost şi mănăstirea Sfânta Sofia de beneven t. El a introdus moşatele lui Mercurie cu cele ale altor sfinţi în noua biserică din Casinum (E x. L ib . I I I Chroniei Casinensis, date în A c ta SS., Sept. V, p. 409 C). Au venit oare aceste moaşte din Benevent?

319 Această biserică a avut hramul pe 25 abib (19 iulie) J . F o h g et, S y n a xa riu m Alexandrinum , t. II, în C S C O, t. X I X (Louvairi. 1926), p . 238 ; F . N a u , Les Ménologes des évangéliaires coptes-arabes, dans P O, t. X , p. 207 (cf. aussi p. 169) ; E . A. W allis Budge, The Book of the Saints of the E thiopian Church, t. IV (Cambridge, 1928), p. 1152, 25 Hamlé, ou P 0 , t. V II, p. 403.
În biografiile patriahilor, se face o remarcă la o aluzie a unei biserici din Mirs, la care este adăugaut un episod al vieţii narate adăugate. A se vedea cu privire la acest subiect Synaxaire alexandrin, pe data de 6 şi 14 Kïhak, du 11 "fubah. É d . J .- F o r - g e t , t. I. dan s C S C O, t. X V III (R om e, 1922), p. 181, 233, 332. Cf. M. G . t d e S l a v e , Catalogue des mss arabes de la bibl. nationale (Paris, 1883), p. 86, n° 317.

(vechiul Cairo) în care construcţia urcă până în secolul al X-lea[320] şi care a devenit centrul incontestabil al cultului mucenicului în pământul egiptean. Dacă este să credem sinaxarul alexandrin, o parte a trupului sfântului a fost la fel de bine mutată pe 8 Bawunah 1487.[321]

În zilele noastre, deşi sanctuarul de al Mirs nu şi-a pierdut splendoarea lui antică,[322] Gamoulah (nordul lui Louqsor) revendică la fel de bine mormântul martirului; „dar după credincioşii din Cairo, Gamoulah nu au decât o relicvă ce este preţioasă numai pentru ei", [323] sau cel puţin cum a încercat să demonstreze G. Legrain "că sfântul din Gamoulah nu este decât un zeu faraonic care, pentru a aduce pace în ţara lui de alegere, a luat ca nume de salvator numele venerat al lui Mercurie-cel-cu-două-săbii." Ceea ce se ştie, este că sărbătoarea anuală de la Abu-s-Sifain este astăzi sărbătorită la Gamoulah, cu mare pompă în cinsprezece zile consecutive. "Ea a făcut loc unui mare pelerinaj unde vin toate mulţimile de musulmani şi creştini adunaţi din toate oraşele Egiptului, fiindcă reputaţia mucenicului este foarte mare. La fel ca Sfântul Gheorghe, Abu-s-Sifan vindecă de nebunie şi îi exorcizează pe cei posedaţi de demoni."[324]

Cultul sfântului a strălucit în tot Egiptul; din primii ani ai secolului al XIII-lea, patriarhul Abu-Salih, membru al coloniei armeniene din Egipt, cunoştea, alta decât cea de la Misr, 25 de biserici cu hramul lui.[325] Mânăstirile şi ele aveau hramul lui Mercurie, fără să fie totuşi la fel de numeroase, mărturisind la fel de bine despre răspândirea cultului său.[326]

Cât despre *imnografia egipteană* ea a fost departe de a ignora numele celebrului stratilat. Dar câteva aluzii puse în parte,[327] versiunile care le-am adunat sunt de dată relativ recentă: imnele copte[328] care, cu imnele etiopiene,[329] constituie documentarea noastră "aparţineau literaturii care a încercat să prelungească sau mai mult, să resusciteze idiomul

---

Mai este de inters un alt detaliu: cea mai mare parte a vieţii sale la Barsauma "a petrecut-o măturând străzile, mai apoi în subteranul şi în mansarba bisericii Sfântului Mercurie (Cairo) în care o pictură murală în reprezintă şi astăzi." P . Peeters , în A B , t. X X V I (1907), p. 484 şi AV. E. Crum , Barsaumâ the naked, dans Proceedings of the Society of B iblical Archaeology, t. X X IX (1907), p. 135 e t 20.
Sinaxarul etiopian nu este mai explicit. A se vedea datele de 11 Ter (E . A. W a l l i s B u d g e , op. cit., t. II, p. 480), 10 M iyàzyâ (ib id ., t. I II, p. 798), 5 Pâguèmên (ibid., p. 1284 ou P O, t. IX, p. 464). Este posibil ca alte aluzii ca şi cea de pe 11 Hamle de exemplu (ibid., t. IV, p. 1110 ou P O, t. V II, p. 317) se leagă de biserica din Mirs.

320 Descriere în A. J . Butler , The ancient coptic Churehes of Egypt, t. I (O xford, 1884), p. 76-124. Cartierul care a primit azi numele lui este încă de "Dair Abu-s-Sifan" (ibid. p. 84).

321 J . Forget , op. cit., t. II, p . 1 5 7 - 9. Braţul lui Mercurie îmbrăcat în mătase violetă aflat într-o cutie ajurată, este şi azi în biserica din Cairo obiectul unei veneraţii generale. G. Legrain , Louqsor sans les Pharaons. Légendes et chansons populaires de la H aute-É gypte (Bruxelles, 1914), p. 30.

322 Cf. Butler şi Legrain , ibid.

323 Legrain , p. 33.

324 Ibid., p. 19.

325 B. T. A. Evetts , The churches and monasleries of Egypt attribuled lo
A b u Sâlih, the armenian (with notes by A. J. B u t l e r), dans Anecdola Oxoniensia, sem itic sériés, p a rt V II (Oxford, 1895), fol. 18 a, 30 a, 45 b, 55 a, 56 a, 67 a, 69 a, 69 b, 71 a, 72 b, 73 b, 74 a, 74 b, 75 a, 78 a, 81 b, 89 a, 91 a, 92 a, 104 a. En appendice, I d ., Account of the monasleries and churches of the Christians of Egypt ; forming the concluding sections of the K hitat of At-Mafcrîzî (1441), p. 326 et 343. Cf. W . E. Crum, Catalogue of the Coptic manuscripts in the Brilish Muséum (Londres, 1905), n° 1100 (Or. 6072), p. 460. Aluzia la o biserc㠠a Sfântului Mercurie în Esneh (Egiptul de sus) în E. A. a l l is B u d g e , Miscellaneous Coplic Texls in the dialect of Upper Egypt (Londres, 1915), p. 827 et dans A. V a n L a n t s c h o o t , Recueil des colophons des mss chrétiens d'Égypte, t. I, Les Colophons copies des mss sahidiques (Louvain, 1929), p. 189-94-5, 205-7-8-11 şi 14, aux n»» CXI (Or. 7024), C X II et C X II a (Or. 7021), CXVII et CXV II a (Or. 6801), C X V III (Or. 6783), C X IX (Or. 7027) et CXX (Or. 7026); aceste coloane s-au clătinat între anii 987 şi 1005. O biserică a lui Mercurie la Edfou este atestată de ras. Or. 7022, datată din martie 981 (Ibid., p. 185, il" C V III).

326 Două mănăstiri, cele din *Tura* şi din *Jîẓah* sunt menţionate de Abu-Dsalih (Evetts , op. cit., fol. 47 b et 60 a ; a se vedea appendicele, p. 314-5). Aluzie la cea din Tura în manuscrisul arab nr. 89 (decembrie 1345) în bilioteca arheipiscopului Chalden de Mardin. (Mgr A. Scher , dans Revue des Bibliothèques, 1908, p. 89). Această mănăstire, după Barsauma a primit numele de Deir Barsauma (W. E . C r u m , op. cit., p. 200 ; Evetts , apendice, p. 305-6). cercetările cu privire la colofoane a descoperit prezenţa unei bogate mănăstiri a Sfântului Mercurie la *Edfou*. A. Van Lantschoot , op. cit., p. 97 et 187, aux n°* L IX (Or. 7028), CX (Or. 7025), şi cea mai mare parte a notelor citate în nota precedentă. Aceste mărturii sunt datate între anii 981 şi 1005.

327 Ibid., p. 111, 205-7, n°s LX V II (Leiden, Rijksmuseum, Insinger n° 92), C X V II et CX V II a (Or. 6801) plasate în jurul respectiv al secolului al XII-lea şi în anul 1000.

328 D e L a c y O 'L e a r y , The Difnar (antiphonarium) of the Copiic Church... (Londres, 1926), fol. 70 b e t 71 a. W . E . Crum , Catalogue of the coptic m anuscripls in the Brit. M a s., p. 370, n ° 890 (add. 5027 G), x v ' s.

329 M. C h a î n e , Catalogue des mss éthiopiens de la collection Antoine d'A bbadie (Paris, 1912), p. 89, n" 146, x v iii« -x ix e s., fol. 112 ; p. 101, n° 170, x v i i i » s., fol. 28 v et 30 v ; p. 117, n° 194, x v n e s., fol. 120. Voir dans W . W r i g h t , Catalogue of the elhiopic manuscripts in the British M uséum (Londres, 1877), p. 129 et 133, les n°" CXCI (Or. 570), 38 et CXCVI (Or. 590), 2, du x v i i i * s.

național."[330] Se găsesc mai multe aluzii la viața și minunile postume ale sfântului. Canticului lung care a terminat studiul lui G. Legrain despre Sfântul Mercurie-cu-două săbii, arată ceea ce își imaginau azi iubitorii lui fideli și numeroși, când mergeau la Gamoulah pentru a se ruga la mormântul său.[331]

Toate aceste mărturii ne permit să concludem că Mercurie a avut în Egipt, un cult larg și vivace. Ar fost la fel cu el în țările orientale? Acest lucru nu ne pare prea sigur. Calendarele și martirologiile, mai puțin explicite, nu ne autorizează să tragem nici o concluzie: este foarte greu să discernem comemorările simple care nu au avut nici un punct în cult, de sărbătorile veritabile.[332] La fel de bine sunt indicii mai evidente pe care ne putem fonda conjunctura despre absența versiunilor mercuriene propriu zise în limba siriacă și numărul restrâns de documente liturgice legate de Mercurie în armeniană[333] și mai mult în georgiană.

2. Sărbătoarea Sfântului Mercurie

Nu contează în cele din urmă să ne aventurăm în dezordinea traducerilor sau a comemorațiile lui Mercurie din Cezarea și a tuturor omonimelor italiene și egiptene; să cercetăm mai mult data sărbătorii propriu zise a mucenicului din Capadocia.

Această dată este departe de a fi legată, la greci și la latini, de o zi determinată; dar găsim biografia sau slujba lui Mercurie pe data de 24 și 25 și chiar pe 26 noiembrie – probabil un tridium sărbătorit la Cezarea în cinstea lui care explică această confuzie – data de 25 noiembrie aduce mai multe aprobări.[334] Prin urmare în această zi, versiunile grecești au plasat decapitatea sfântului.

Decalajul este și mai sensibil în țările orientale. Prin urmare versiunile copte independente fixează mucenicia lui Mercurie pe 20 Hatour (16 noiembrie)[335] și o înțelegere simplistă a cronologiei poate fi tradusă în sinaxarul copto-

330 P . Peeters , în A B, t. X L V II (1929), p. 119.

331 Louqsor sans les Pharaons, p. 33-6. Credincioșii din Abu-s-sSifain chiar au compus o romanță foarte curioasă pe care o cântau cu ocazia a tunderii solemnă a „părului de lapte" a copiilor lor (ceremonia *ziana* și la care numele de Mercurie era citat de mai multe ori (ibid. P. 143-144.

332 Lire H. Delehaye , Sanctus (Bruxelles, 1927), p. 132.

333 Este posibil că «makaraj vanq», mănăstirea din distrcitul Gantzak și « maqravanq » în cel al lui Nig , care au fost puse sub invocația lui Mercurie; dar nimic nu dovedește că ele au avut un omonim. Tournebize, article « Arm énie » dans Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclesiastiques, publié sous la direction de Mgr A . Baudrillart , P . Richard și M. Rouziès , fasc. X I X -X X (Paris, 1925), p. 386-7.

334 Noi vom revenii la Snaxarul grec (éd. H. Delehaye , p. 255 et 258-9) și alte versiuni – cele mai multe sunt luate din menologii – pe care le-am reasamblat cu privire la tradiția manuscriselor *patimilor* lui Mercurie. Pentru slujba Sfântului Mercurie, în Biserica Greacă, a se vedea *Documents grec inedits*... ch. IV. Despre *Auctaria* a lui Usuard citate mai sus, trebuie să ne folosim aici pentru a indica eroarea, mărturia codexului *Patencis* (X-XI s.) pe data de 15 iunie: « Civitate Benevento, Sancti Mercurii m artyris » ; les codd. Bruxell- (x iv e-x v e), A quicind. (x n e-xime) et Florentin. (xve) fac aceiași greșeală în aceiași termeni. Ediția Grven (1515-1521) nu are nici o interpolare (éd. X B. Du S o l l i e r dans Acta S S ., Iun. V II, p. 304-5).

335 A se vedea mai sus p. 61 et 64, et E. A. W a l l i s B u d g e , Miscetaneous Coplic. Texts in the dialect of Upper Egypt, p. 820 et 870.

arab şi etiopian, 25 noiembrie prin 25 Hatour[336] 25 Khedar[337] (21 noiembrie). Traducătorul armenian a uitat această capcană facilă: Mercurie a luat loc în Sinaxarul Ter Israel pe data de 18 Tre (26 noiembrie).[338]

Omonimele Sfântului Mercurie al Cezareii pe care le-am citat aici au fost ocazia erorilor sau confuziilor intenţionate. Ar fi destul să reamintim de numele Sfântului Mercurie de Aeclanum, a cărui sărbătoare, ţinută în acest oraş pe 26 august a fost mutată pe 25 noiembrie în calendarul din Benevent, după martirologiile latine pe credinţa versiunilor greceşti ale eroului capadocian.

Mineiele ruseşti au aceiaşi confuzie. Calendarele bisericii bulgare, rusă şi sârbă menţionează pe data de 24 sau 25 sau 26 noiembrie numele Sfântului Mercurie şi aceasta în mijlocul secolului al XI-lea.[339] Se ştie foarte bine că acolo Sfântul Mercurie al Cezareii numele şi sărbătoarea au trecut din calendarele greceşti în calendarele slave. Iată ce putem citii în câteva Minee ruseşti pe 24 noiembrie: "S. Mercurii Smolenscensis, martyris şi următoarea istorie. Mercurie, de origine greacă (genere Romanus) (zice traducerea latină) şi soldat de meserie, a emigrat în Lituania cu părinţii lui. El a locuit la Smolensk până când conducătorul tărarilor, Batty în 1239 a venit să asedieze oraşul, spre marea frică a locuitorilor. Mercurie s-a rugat Fecioarei să protejeze oraşul de relele ce îl ameninţau. Într-o zi, o voce care ieşit din icoană pe care o venera şi i-a poruncit să ia armele şi să îl provoace la Batty la o luptă singulară. Mercurie, victorios a adus necaz în tabăra tătarilor. După ce a recâştigat oraşul a adormit în casă şi a fost decapitat de un tătar şi a primit cununa care i-a fost promisă. Să ne aducem aminte că, după cum ne spune evlaviosul narator, el a luat capul său în mâini şi a venit din nou la locuitorii din Smolensk care l-au depus în biserica Fecioarei.[340] Elementul minunat a fost emis adică să nu ne îndoim că aventura credibilă în care un soldat grec, cu numele de Mercurie, a emigrat la Smolensk, a fost eroul care a stat împotriva ameninţării mongole din 1239.[341] Legenda ajută – şi sigur sub influenţa legendei mercuriene legate de moartea Apostatului – dezastrul tătarilor care a apărut ca un fapt providenţial care a implicat-o pe chiar Fecioara. Artizanul victoriei a fost considerat un martir. De la cinstea noului sfânt la ziua înseşi unde găsim menţionat omonimul lui nu este decât un pas. Aici vom găsii un Sfântul Mercurie din Smolensk, distinct de Sfântul Mercurie al Cezareii pe 24 noiembrie.

---

336 R. Basset , Le Synaxaire arabe-jacobite, dans P O, t. III, p. 337 : .1. Forcet , Synaxarium alexandrinum, t. I (Rome, 1922), p. 152. Cf. C. R i e u , Supplément to ihe catalogue of the Arabie manuscripts in the British Muséum (Londres, 1894), p. 820, n° 1262, V III (fol. 111 a) et IX (fol. 133 b). J . S. Assemanus , Bibliothecæ Mediceæ Laurentianæ et Patatinæ codicum mss orientalium catalogus (Florence, 1747), t. V II, n° CXV, p. 170. Voir aussi Le Calendrier d'Abou-'l Barakât, édité et trad u it par E. Tisserand , dans P O, t. X. p. 259, et le difnar de l'Église copte, éd. par D e L a c y O 'L e a r y , op. cit., fol. 70 b.

Erorile de acest gen au fost frecvente. La fel este şi pentru Iacob care figurează pe 27 Hatour la copţi şi pe 27 noiembrie la grecul (având în vedere că 27 Hatour corespunde cu 23 noiembrie) pentru Grigorie Armenianul care figurează pe 30 tut şi pe 30 sept., pentru Pahomie pe 14 Baschane şi pe 14 sau 15 mai pentru Gheorghe pe 23 barm aondah şi 23 aprilie (P 0, t. X, p. 183). Abu-s-Sifain este cinstit în zilele noastre la Gamoulah, pe 26 Abib (G. Legrain, op. cit., p. 19 et 30). Urmează că , în această ziua, sărbptorim dedicarea bisericii lui Mercurie la Misr (vechiul Cairo).

337 God. Or. G 8 7 -6 8 8 (W . W r i g h t , Catalogue of the elhiopic manuscripls in the Briiish Muséum, p. 1 6 9 , n ° CCLVIII, 2 3 , fol. 109 a) édité dans E. A. W aill i s B u d g e , op. cit., p. 1 1 8 4 . God. 129 de la collection d'Abbadie (M. C . Conti Rossini , dans Journal Asiatique, 1 1 ' série, t. II, 1 9 1 3 , p. 12, n" X II). Cf. Budge , The Book of the Saints of ihe Ethiopian Church, t. I (Cambridge, 1 9 2 8), p. 2 7 8 . (2) God. Or. G 8 7 -6 8 8 (W . W r i g h t , Catalogue of the elhiopic manuscriplsin the Briiish M uséum, p. 1 6 9 , n ° CCLVIII, 2 3 , fol. 109 a) édité dans E. A. Waillis Budge , op. cit., p. 1 1 8 4 . God. 129 de la collection d'Abbadie (M. C . Conti Rossini , dans Journal Asiatique, 1 1 ' série, t. II, 1 9 1 3 , p. 12, n" X II). Cf. B u d g e , The Book of the Saints of ihe Ethiopian Church, t. I (Cambridge, 1 9 2 8), p. 2 7 8.

338 Le Synaxaire arménien de Ter Israël, publié et trad u it par J. B a y a n , avec le concours de S . A. R. le prince Max de Saxe , în P O, t. X V I, p. 117.

339 J. M a r t t n o v , Sylloge kalendariorum slavicorum, dans A et a &S-, Oct. X I, p. 329 (Kalendarium ostrom iranum anni 1056-57, 25 nov.), 338 (Kalendarium Ternobiense anni 1272, 26 nov.), 341 (Kal. Rum iantsovianum , s. XI1.I, 25 nov,.), 345 (Kal. Sisatovacense, 1324, 25 nov. ; Typicon Chilandariense, 1331, 24 nov.), 348 (Kal. Remense, s. XIV, 25 nov.), 349 (Kal. Ostrogense anni 1581, 24 nov..), 355 (Tabulæ Capponianæ circa an. 1660, 24 nov.).

340 J . Martinov , A nnus ecclesiaslicus græco-slavicus, dans Acta SS., Oct. X I, p. 287-88. Le P. J . Martino citează o carte a lui F. I. Buslejev *Lineam enta litterarum et artium russicarum* în care autorul abordează pe Sfântul Mercurie de Smolensk şi omonimul lui latin, contrar la ceea ce gândeşte P. J. Martoniv, ei nu au nimic în comun. La fel de bine putem să luăm la cunoştinţă un studiu al lui V. Latysev, Sur la littérature hagiographique. II. Variantes de la vie de S. Alercure entre la rédaction mélaphrastique et les mss de l'Acad. russe (en russe) (Petrograd, 1918), 1579-90.

341 „Hoardele de la Batij (Batu, Baty) una dintre descedenţii faimosului han Temuchin, care a luat titlul de Gingin-Han, adică „marele han" s-a aruncat pe teritoriile Rusiei şi a Europei în asediul lor devastator şi imperios, au cucerit Kievul în 1240 apoi au traversat Carpaţii şi au avansat până în Boemia de unde au fost forţaţi să se întoarcă în stepele ruse." A. A. Vasiliev , Histoire de l'empire byzantin (trad. franç. de P. Brodin A. Bourguina), t. II (Paris, 1932), p. 206.

3. Reprezentările în icoane

Nu vom disimula că un studiu de acest fel este necesar imperfect şi incomplet. Izolând după cum am făcut, pe Sfântul Mercurie de falanga de sfinţi militari şi notând evoluţia lui în artă, făcând abstracţie de însoţitorii în glorie, noi alergăm şi ştim încă un pericol; dar studiul de tip iconografic a lui Gheorghe, Artemie şi Teodor ar face subiectul unu întreg volum şi acest lucru este dincolo de exigenţele propriilor noastre cercetări. La fel de bine, oare am citat *toate* reprezentările lui Mercurie care există de fapt? În mod sigur nu. Mai mult, am făcut un sejur lung la Paris şi în Grecia pentru a ne documenta cu speranţa că nu am omis nimic esenţial şi acest lucru este tot ceea ce contează în acest gen de studii.

1.Pentru a fixa trăsăturile Sfântului Mercurie, artiştii au făcut apel la legendele care aminteau de faptele sale.[342] Era un stratilat, şi noi citim – şi în legendele legate de moartea lui Iulian confirmă starea sa militară şi aduce detalii noi – şi el avea 25 de ani;[343] şi chiar împăratul s-a minunat de frumuseţea acestui sfânt, aghiograful spunând: "Sfântul Mercurie era încă tânăr, frumos şi roşiatic, cu părul blond; statura lui degaja nobleţe şi distincţie."[344] Printre aceste trăsături, unele erau distinctive: era militar, tânăr, cu faţa colorată, păr blond; acestea sunt cele pe care le reţin artiştii pentru a crea tipul lui Mercurie. Manualele de pictură bizantină şi după ele celebrul ghid de pictură a lui Dionisie, raportează la începutul secolului al XVIII-lea, traducerea iconografică mercuriană, părând să claseze printre sfinţii militari şi să le acorde numele lor, cu semne caracteristice de νεος şi αρχιγενης (tânăr şi cu barba în mugur).[345] Un manual de pictură rusă (secol XVIII) pe data de 24 noiembrie înregistrează folosinţa unei descrieri detaliate sau chiar culorile sunt notate cu o atenţie scrupuloasă: megalomartirul Mercurie, la fel ca Sfântul Gheorghe are armură, platoşă (ocru şi alb), sabie în mâna dreaptă, teacă în stânga, pantofi roşii...[346]

II. Mai înainte de a aborda o realizare a tipului mercuriană sub forma individuală, ni se pare raţional să adunăm mai înainte reprezentările figurate în care Mercurie apare în compania altor sfinţi. Şi una şi alta constituie un indiciu sigur al folosinţei liturgice contemporane.

În codex Paris gr. 580 (sec. XI) al doilea tom al lui noiembrie al Menologiului lui Metafrastes, o pagină justă şi celebră a păstrat reprezentarea sfinţilor cinstiţi în a doua parte a lui noiembrie, de la Grigorie Taumaturgul (17 noiembrie) până la apostolul Andrei (30 noiembrie). Mercurie, a cărui faţă tânără şi imberbă străluceşte puternic pe un halo auriu larg, ţine în mâna stângă un scut de aur, pus pe pământ; în mâna dreaptă îşi ţine lancia. O lungă hălămidă roşie, care se pogoară în jos, până la genunchi, o platoşă aurie şi strălucitoare şi jambiere albe îi alcătuiau costumul

---

342 A se citii H. Deleh y e , Les caractéristiques des Saints dans Part, dans le Correspondant, t. 313, nouv. sér. t. 277 (1928), p. 489, şi Les légendes grecques des saints militaires, p. 3-6.

343 B H G. 1275, § 5 : Hν δε ο μακαριος Μερκουριος ετων εικοι πεντε (Ed. St. Binoon, p. 30, 1. 15). Unele manuscrise ale sinaxarului grec spun la fel de bine: Hν δε οτε τους αγβνας διηθλησεν ετων κε (Ed. Delehaye, p. 259) sau mai simplu: ην δε ετων κε (ibid. P. 255).

344 B H G. 1274, § 7: τοτε ο Δεκιος χολεσας πανυ αμα δε και θαυμασας τηες παρρησιαν αυτου και επι τω καλλει και μεγεθει αυτοθ εκπλαγεις (Delehaye, op. cit. p. 238 19-21). BHG 1275: τοτε Δεκιος ο Βασλευς εκπλαγεις εθεωρησεν αυτον επι ωραν μιαν, Θαυμαζων επι τω καλλει αυτου νεωτερος γαρ ην ο αγιος Μερκουριος, ωραιος δε τη ειδα ερυθρος τη οψει τριαχας εχων ξανθας; Και παντα φερων εν εαυτω οσα πεφυκεν ευρεπη και λιαν περοφανεστατα a (éd. S t. Binon , p. 33,1. 10-14). B H G. 1276 ευθθς δε την ωραν ως ειδε καταπλαγεις Δεκιος διαπρεπης γαρ ει και τις τω σωματ και τη των μελων ευρυθμια Μερκουριος οθκ ειχε της Θεας αποσπασαι τους οφθαλμους οθδε αλλοηι που πολλων ανθελκοντων μεταγαγειν (éd. Delehaye , p. 252, 4-8). La fel de bine se găseşte în sinaxarul grec: ευηλιξ ωραιος τω ειδει προδινος τη ορασει ξαθοκομος (éd. Delehaye , p. 255) μεγεθος εχβν σωματος της οψιν διαπρεπης τηεν κομην ξανθος, συνεπιπρεποντος αυτω του κατα τας παρειας ερυθηματος (ibid. P. 259).

345 M. Didron şi P . Durand , Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine (P aris, 1845), p. 332; tra d . allem . de G. Schâfer, Ερμηνει της ζωγραφικης. Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos (Trier, 1855), p. 314; A. Constantinidês Ερμηνει τω ν ζωγραφων (A thènes, 1885), § 338, p. 193; A. Papadopoulos - Kérameus , op. cit., § 18, p. 157. Cf. C. Cahier , Caractéristique des Saints dans l 'art populaire (Paris, 1867), p. 79 et 211-2.

346 Cf. Podlin ik ikonopisnyj. Izdanie S. X. Bolsakova , pod. Redakciej A. J . Uspenskago (M oscou, 1903). Să remarcăm în trecere că Sfântul Mercurie de Smolensk a împrumutat omonimul lui din Cezarea nu numai de ziua sărbătorii sale, dar la fel a tipului de iconografie (înfăţişare militară, scut rotund...). A se vedea în acest sens L ic h a c e v , Materialij dlja Istorii Busskago Ikonopisanija. Allas Snimkov, t. I (S. P étersbourg, 1906), pl. 359. Vom găsii bibliografia în analele ruse în G. Mil l e t , Becherches sur Viconographie de l'Évangile aux X I V e, X V e şi X V I e s..., dan s B ibl. des Éc. franç. d'Athènes et de Borne, t . 109 (Paris, 1916), p. 773.

bogat.[347] Acest obicei militar în întregime diferit de modelul antic, a apărut spre secolul IX în iconografie:[348] nimic remarcabil prin care Mecurie să se poată distinge. Vom găsii o altă imagine a lui Mercurie, cu cele ale altor sfinţi din noiembrie, în codex *Dochiaru* 5 (secol XII). La folia 216 r din aceasta manuscris, începutul versiunii metafrastice şi unul dintre cadrele de dimensiuni restrânse (în medie 7 până la 9 cm), miniatura îl plasează pe Mercurie în picioare, între plante crescute simetric. Mucenicul "fără personalitate, fără expresie," după cum crede H. Brockhause este îmbrăcat într-o tunică grea.[349]

La fel de bine sunt foarte multe reprezentări ale lui Mercurie în compania sfinţilor militari. Celebrele tripticuri de fildeş conservate la Luvru (sec. X-XI)[350] şi la Vatican (sec. XV)[351] fiind printre cele mai frumoase: Sfântul Mercurie rivalizează în har cu alţi sfinţi militari. Primul dintre aceste fildeşi mai mult decât toate – cunoscut cu numele de tripticul din Harbaville – atrage atenţia noastră: fineţea execuţiei, veridicitatea atitudinilor şi a fizionomiei în faţă: "o adevărată capodoperă a Renaşteri plastice a epocii mecedoniene."[352] Panoul central figurează Deisis şi cinci apostoli; pe panoul din stânga, sunt reprezentaţi din sus în jos, cei doi Teodor (în picioare), Mercurie şi Toma (busturi în medalioane), Eustratie şi Arethas (în picioare) , care răspund la oblonul drept, Gheorghe şi Eustatie (în picioare= Filip şi Pantelimon (bust), Dimitrie şi Procopie (în picioare). Este un detaliu la care vom mai avea ocazia să revenim: patru sfinţi de rang inferior, Eustratie , Aretas, Dimitrie şi Procopie cu toţii poartă costumele demnitarilor civili şi ţin o cruce în mână.

O miniatură contemporană (începutul secolului al XI-lea) a codexului Marcian gr. 17, (fol. 21) nu prezintă mai mult interes. În centru, Vasile II Bulgaroctonul debutează, în costumaţie de armată, primind cununa pe care i-o întinde Hristos prin intermediul Arhanghelilor Mihail şi Gavriil; în medalioane pe fundal de aur şase sfinţi militari: Teodor, Dumitru, Eustaţie (?), la dreapta împăratul, Gheorghe, Procopie şi Mercurie la stânga sa, toţi îi fac o escortă impozantă. Mercurie, tânăr şi imberb, poartă la fel ca şi partenerii lui de glorie, nuncă, lancie şi scut; un baldachin îi traversează pieptul, care este acoperit de o platoşă de aur.[353]

La fel printre sfinţii militari care au apărut pe o icoană emailată a Sfântului Mihail (sec. XII) păstrată în Comoara Sfântului Marcu de la Veneţia.[354] Marginea largă a acestei icoane este decorată de medalioane care figurează

---

347 Descriere sumară de de H . B o r d i e r , Description des peintures et autres ornements contenus dans les mss grecs de la Bibliothèque N ationale- (Paris, 1.883), p. 300.

348 Ct. H . Weiss, Kostüm kunde. Geschichte der Tracht und des Gerâths irrt Mittelalter, vom 4. bis zu m 14. Jahrhundert, 2 e éd. (S tu ttg a rt, 1883), p. 53-4.

349 H. Brockhaus , Die Kunst in den Athosklostern (Leipzig, 1891), p. 229 - 30. Spyr . P . Lampros , Catalogue of the greek manuscripts on m ount A thos, t. 1 (Cambridge, 1895), p. 235 spune: μικρα εικων του αγιου Μερκουριου αξιολογος.

350 C . D Lina s , A ncien s ivoires scu lptés. Le triptyque byzantin de la collection Harba ville à Arras, în Revue de l'art chrétien, 4° série, t. III (= t. X X X V de la collection , 1885), p. 13-40 ; G. Schlumberger , Mélan ges d'archéologie byzantine, lre série (P aris, 1895), p. 71-86 ; alte reproduceri în G. Millet , L 'Art byzantin = A . Michel , Histoire de l'Art..., t. I (P aris, 1905), fig. 145, p. 270, şi d an s C. D i e h l , H istoire de l'em pire byzan tin (P aris, 1924), pl. IX, p. 128; M a n u e l d'art b yza n tin , 2 e éd ., t. II (P aris, 1926), fig. 323, p. 662; L 'Art chrétien primitif et l'art byzantin , în B ib l. d 'Histoire de l 'Art (P aris-Bruxelles, 1928), pl. LII. Cea mai frumoas reproducere după noi este cea a lui L. B r é h i e r . La Sculpture et les Arts mineurs byzantins, dans Hist. de l'Art byz. Publicată sub direcţia lui C h . Diehl (P aris, 1936), p l. XXXI.

351 Reproducerea magnifică în P . M. Paciaudi , De cultu S . Iohannis B a p tistæ an liquitales christian æ (Rom ® , 1755), p. 230 ; C. de Linas , Anciens ivoires sculptés. Les triptques byzantin s conservés au. Musée chrétien du Vatican et à la Bibliothèque du couvent de la Minerve, à Bume, în R evue de l'A rt chrétien, 4 e série, t. III (t. X X X V I de la collection , 1886), p. 157-69; A . Munos, L 'art byzantin à l'exposition de Grottaferrata (R om e, 1906), p. 103-9.

352 L. Brehier , op. c it., p. 74.

353 Reproducere foarte fidelă în tratatul L . Theupolus , Græca D. M arti Bibliotheca codicum manu scriptorum (Venetiis, 1740), p. 18 (parmi les specimina characterum). Fotografii mai puţin mulţumitoare în J. Ebersolt, La Miniature byzantine (Paris-Bruxelles, 1926), pl. X X IV et dans C h . Diehl , La Peinture byzantine (Paris, 1933), pl. LX X X II1. La reproduction la meilleure, en couleur, est celle de [S. P. Lampros], Λευκωμα βυζαντινων αυτοκρατορων (éd. préparée par S. A. Sotiriou şi A. Xyngopoulos, Athènes, 1930), pl. 56. O altă reproducere în culoare în K. Paparrigopoulos Ιστορια του ελληνικου εθνους rééd. Éleutheroudakis, t. IV, 1 (planşa liminaire).

354 Reproduceri excelente în K. Paparrigopulos op. Ci.t t. IV, 2, p. 85 şi mai mult decât orice L. Brehier, op. Cit. Plk. LXIX (cf. P. 92); mult mai bine în Ch. Diehl, Histoire de l'empire byzantin, pl. X (p. 144) ; Manuel d'art byzantin, 2e éd., t. II, fig. 343, p. 694 (texte, p. 695) ; L'art chrétien prim itif et l'art byzantin, pl. LIV. Cf. J. Durand , Trésor de Saint-Marc à Venise, dans Annales Archéologiques, t. X X I (1861), p. 101, n" 30. Alte inventare ale Comorii au fost publicate după cel al lui Durand: am trimis pentru bibliografie la Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin, loc. cit.

în sus pe Hristos între doi sfinţi, la stânga doi câte doi, Teodor, Dumitru şi Nestor, la dreapta Procopie şi Gheorghe, Eustaţiu şi Mercurie (ο αγιος Μερουριος). Atitudinea lui Mercurie este cea care apărea din Paris gr. 580.

A doua comoară conţine o a doua icoană a Sfântului Mihail, emailată cu aur din aceiaşi dată. Ea a fost mai puţin reprodusă decât prima;[355] ea egalează cu totul prin frumuseţea ei. O friză, care ornează 14 medalioane, care încadrează bustul Sfântului Mihail; în aceste medalioane, noi găsim la stânga bustul lui Procopie, a lui Eustaţiu şi a lui Mercurie (ο αγιος μερκου(ριος)). Acesta în costum bogat colorat, îşi odihneşte sabia pe umărul drept.

Mai putem admira, ca o expoziţie a artei bizantine organizate la Muzeul Casanatensis, în marginea ultimului Congres de Studii Bizantine, copia unui "exulted" care este cât se poate de ilustru pentru catedrala din Bari. Fiindcă personajele centrale (doi împăraţi şi un episcop) nu au putut să fie identificaţi, totul rămâne datorat în această operă, marii înfloriri artistice din secolul al XI-lea. De o parte şi de alta a scenei centrale, două frize oferă, în medalioane pe fond de aur, bustul a şase sfinţi militari: la stânga Sfântul Teodor, Gheorghe, Mercurie (ο α(γιος) Μερκουριος); la dreapta Sfântul Dimitrie, Procopie şi Nestor. O barbă şi părul lung blond încadrează chipul lui Mercurie; mantaua lui verde, care este ţinută la umărul drept de o fibulă, dezvăluie în faţă o platoşă pictată în roşu.

Dar icoanele luxuriante, miniaturi şi fildeş, toate interesante şi sugestive cum sunt, se adresează numai câtorva privilegiaţi; destinaţia acestor opere de artă le-a interzis o răspândire mare. Nu este aşa şi cu reprezentările din biserici, concepute pentru edificarea maselor şi care au participat în cadrul grandios pe care îl cuprind.[356]

Capelele arhaice al Capadociei ne-au păstrat mai multe grupe de sfinţi foarte populari, cum ar fi Mamas, Gheorghe, Teodor şi Procopie; printre ei Mercurie – cu hlamidă sumbră şi barbă neagă – figură pusă într-un loc bun la Guereme şi El-Naazr (finele secolului IX, începutul secolului X).[357] La Sonhanlii Dere (perete stâng, traversat în fundul bisericii Sfintei Varvara, decorat în primii ani ai secolului al XI-lea)[358] găsim două anargyres (Sfinţii Pantelimon şi Sfântul Ermolae) şi trei sfinţi militari (Sfinţii Niceta,[359] Teodor şi Mercurie). Acesta poartă pe partea din spate, un scut decorat cu caractere configurate.[360] Una dintre capelele de la Qarabach Kilisse, cu o inscripţie datată din 1060-1061, oferă la fel de bine din peretele de nord, Sfântul Mercurie cu lancie şi scut; Sfinţii Gheorghe şi Dumitru sunt faţă în faţă cu el, pe peretele de sud.[361]

Nu trebuie să fim uimiţi să îl facem pe Sfântul Mercurie parte din numărul subiecţilor reprezentaţi în Capadocia; fiind un erou naţional, Mercurie era mai mult decât orice cunoscut şi venerat. Trebuie să fim mai miraţi să găsim că până şi în Bizanţ cultul lui a lăsat multe alte urme. În ruinele de la Odlar Camii, biserică transformată în moschee în 1640, M. P. Schazmann a găsit recent resturile suprapuse a trei biserici din secolele VII, XI şi XII dedicate Feciorei, în care s-a păstrat în întregime şi s-a executat remarcabil am putea spune capul Sfântului Mercurie. Odată cu aceste săpături nu ştim nimic despre pictura din capitala imperiului; hazardul a voit ca numele Sfântului Mercurie să fie amestecat cu descoperirea frescelor bizantine din secolul al XI-lea. Totuşi nu avem nevoie dincolo de orice de o manifestare particulară a cultului adus mucenicului din Cezarea; fără nici o îndoială Mercurie era reprezentat la Odalar Camii şi în acelaşi timp cu alţi sfinţi militari. Ne putem imagina locul pe care el îl ocupă în decorarea bisericii prin mozaicul din secolul al XI-lea care a fost conservate în cel mai mare parte.

În biserica principală a Sfântului Luca din Focis, un exemplu remarcabil de arhitectură religioasă din prima parte a secolului al IX-lea, Sfântul Mercurie reprezentat în mozaic ocupă cu alţi sfinţi militari (Procopie, cei doi Teodor,

---

355 Ch. Diehl , Manuel d'art byzantin, fig. 344, p. G96 (texte, p. 695). Cf. J. Durand , op. cit., p. 100, n° 29.

356 Nu vom spune nimic despre o anumită frescă care îl reprezintă pe Mercurie şi care rămâne o indicaţie a lui ο α(γιος) Μερκ(ουριος) într-o capelă aproape ruinată a satului sicilian Pantalica, aproape de Siracuza. Cf. P. O rsi, Chiese Bi-antine del territorio di Siracusa, dans Byzanlinische Zeilschrifl, t. V II (1898), p. 23.

357 G. de Jerphanion , Une Nouvelle Province de l'art byzantin. Les églises rupestres de Cappadoce, texte, t. I, l re partie (Paris, 1925), p. 124 (ο αγιος Μερκουριος) într-un medalion, la corbelul bolţii a unei mici capele arhaice din Gueureme: Chapelle de la Théotokos, de S. Jean Baptiste şi de S. Georges) et p. 181 (Μ[ερ]Κ[ου]ριο[ς]) pe peretele occidental al braţului de su al capelei d'El Nazar. Cf. Planul capelelor în primul Album al planşelor, pl. 28, 2 şi 3. Capelele de la Guereme datează fără nici o îndoială de la finele secoului al IX-lea şi începutul secolului al X-lea: G. de Jerphanion , La chronologie des peintures de Cappadoce (Commun, au I I I eCongrès d 'ÉtudesB yz. d Athènes , dans Échos d'Orient, t. X X X (1931), p. 19. Capela de la El-Natar dată sensibil aceiaşi cu această epocă: cf. Les églises rupestres de Cappadoce, p. 196.

358 G. de Jerphanion , Les églises rupestres de Cappadoce, texte, t. I I , I re partie (Paris, 1936), p. 323. Decoraţia este datată de o inscripţie reprodusă pl. 189 nr. 1 şi discutată la p. 308-311. Planul bisericii pl. 160 nr. 4.

359 NHL. Noi preferăm această lectură decât a celei sugerate de P. De Jerphanion p. 323: Nicadru, Nicon, Nicallos sau Nicolaos.

360 Aceste caractere sunt reproduse la p. 306 fig. 101. Este probabil tot ceea ce a rămas, fiindcă aceste figuri "au fost parţial distruse de lucărirele de mărire a pasajului între cele două nave" (p. 323).

361 Ibid. P. 337. Inscripţia p. 334 Planul şi tăietura capelelor p. 195.

Gheorghe, Dumitru) şi arhanghelii Mihail şi Gavriil un loc de cinste în marile arcuri ale careului central. Pe arcadele de nord-vest, sfântul (Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΡΝΟΥΡΙΟΣ) APE „picioarele goale [purtând cizme albe], o tunică scurtă acoperită de o brigantină aurie, o mantie mare purpurie care îi cade în spatele umerilor, mâna dreaptă se sprijină pe mânerul sabiei. Părul creţ şi o barbă brună îi încadrează faţa."[362] Artistul l-a reprezentat în momentul în care ţinând în mâna stângă teaca adusă înainte, el vrea să îşi scoată sabia; armonia culorilor, nobleţea atitudinii acestui mozaic, "una dintre cele mai remarcabile dintre toate cele care decorează mănăstirea Sfântului Luca."[363] Nu cunoaştem decât foarte puţin picturile murale care au decorat cripta acestei mănăstiri; fără nici o îndoială copiile mozaicelor bisericii superioare datează din aceiaşi epocă.[364] Într-un medalion pictat pe panoul bolţii centrale (Sfântul Nestor ocupă panoul de est), bustul Sfântului Mercurie (Αγιος Μερκουριος) este de mare interes: sfântul a cărui barbă este vizibilă, a renunţat la platoşa lui pentru un costum al demnitarilor de la palat (o pelerină ţinută la loc de o fibulă pe umărul drept); o cruce în mâna sa dreaptă mărturiseşte caracterul lui pacific.

La fel de bine în prima parte a secolului al XI-lea, dată la care exista biserica Sfânta Sofia din Kiev, unde artiştii bizantini trimişi de Ioaroslav, au asigurat construcţa şi decorarea în mozaic.[365] Între sfinţi, distribuiţi în întreaga biserică în funcţie de nevoile decorative, Sfântul Mercurie (Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΡΚΟΥΡΙΟΣ) figurează în al treilea naos secundar de la stânga, pe faţa internă a stâlpului din sud-est a suprafaţei occidentale. Atributele mucenicului sunt evident cele care i le-a dat iconografia bizantină: capul rotund într-un nimb de aur, cu barbă ce abia începe să crească, tunică şi platoşă bogat decorate, hlamidă care îi curge în jos pe spate până la genunchi şi reţinută de o fubukă pe umărul drept; picioarele şi gambele sunt strâns înfăşurate în bandaje înfăşurate cu grijă; îşi odihneşte mâna stângă pe scut, stând lângă el, în timp ce mâna dreaptă, la nivelul pieptului, ţinea o suliţă lungă care îi întinde tot corpul, de la şoldul drept până la umărul stâng.[366]

Rusia nu a fost în această epocă singura ţară în care influenţa artistică a Bizanţului a fost preponderentă. În Sicilia, strălucea în chiar acest moment, o şcoală de inspiraţe şi tehnică greacă. Îl vom găsii fără nici o surpriză pe Mercurie şi însoţitorii lui în glorie (Sfinţii Ioan, Gheorghe, Teodor, Dumitru, Paul) între mozaicurile centrale ale catedralei din Monreale, în locul şi în atitudinea care le-a desemnat-o arta metropolei. Mercurie (Sfântul MERC(urius)), este primul încălţat în broderie ţinând lancia lui în mâna dreaptă ; tunică verde, hlamidă roşie şi pieptar auriu mergând cu armonia culorilor la eleganta ţinută şi întreţinută.

Am remarcat că urmează în cea mai mare parte a acestor detalii în o miniatură contemporană a codexului Paris gr. 580 şi pe icoanele emailate din Trezoreria Sfântului Marcu; atitudinea sfântului în mozaicurile de la Sfântul Luca şi la Kiev, este cumva diferită: acestea au fost trăsăturile iconografiei mercuriene în apogeul Renaşterii mecedoniene.

Aceasta fiindcă acest tip de iconografie a fost probabil generalizată. În chiar Sicilia, Martorana din Palermo, data din 113, oferă un al doilea. În medalioanele care decorează din est spre vest, arcul nordic al careului central, noi recunoaştem pe eroii noştri obişnuiţi: Procopie, Mercurie, Teodor Tiron, Gheorghe, Dumitru, Nestor şi Artemie. Mercurie (cu nimb de aur, cu barbă ce abia începe să crească, tunică, mantauă verde ataşată pe umărul drept= ţine o cruce în mână.[367] Costumul civil şi crucea caracterizează, după cum am spus, patru alţi sfinţi militari în tripticul din

---

362 C h . Diehl , L'église et les mosaïques du couvent de S. Luc en Phocide, dans Bibl. des Écoles franç. d'Athènes et de Rome, t. 55 (Paris. 1889), p. 61. Altă descriere în R. W . Schultz şi S . H. Barnsley , The monastery of Saint Luke of Stiris in Phocis... (London, 1901), p. 61. Reproduction (dessin) à la fig. 41, p. 60. Fotografie în negru de E. D ie z - O . Demus , Byzantine mosaïcs in Greece. Hosios Lucas and Daphni, Cambridge, 1931, pl. 34. (<.f. pl. V II et V III, reprezentările în culoare a Sfântului Dumitru şi Sfântului Teodor Tiron.

363 Diehl , op. cit., p . 6 1 . Schultz şi Barnsley , op. cit., p. 61 : «The figures of the Archangel Gabriel, St. Mercurius and S t. Theodore are am ongst the finest pieces of mosaïc work in the church. »

364 M. G. Sotiriou a avut meritul să atragă atenţia asupra acestor fresce într-o comunicare la IIIe Congrès Int. des Ét. Byzantines, Athènes, 1930. Cf. Peintures murales byzantines du A I e s. dans la crypte de S. Luc, dans les C.B. du Congrès (Athènes, 1932), p. 392. Nu există fotografii ale frescelor care ne interesează. M. Sotirou nu le-a descris. Reproducerile Sfinţilor Ancicetos şi Arethas (ibid. Fig. 3 şi 4) ne dau o dovadă suficent a artei şi compunerii.

365 Din anul 989 data convertirii lui Vladimir, Rusia a gravitat pe orbita civilizaţiei bizantine. Biserica Sfânta Sofia a fost întemeiată în 1037 de Iaroslav pe câmpul de bătălie unde cu un an înainte el i-a învins pe pecenegi. Cf. C h . Diehl , Manuel d'art byzantin, 2e éd., t. II (Paris, 1926), p. 513.

366 Reprezentarea trăsături în Collection d'Antiquités de l'empire russe : La Cathédrale de Sainte-Sophie de Kiev, publiée par la Société imp. russe d'arch., fasc. 4 (S. Pétersbourg, 1887), p. 43.

367 G. Millet , L a Collection chrétienne el byzantine des Hautes-Études. École pratique des H autes-Éludes, Section des Sciences religieuses (Paris, 1903), p. 50 = Coll. H autes-Éludes (Millet) C 725, Arch. phot. K 8368 (agr.).

Harbaville şi Sfântul Mercurie însuşi în cripta de la Sfântul Luca. La fel de bine am văzut că este obişnuit să se reprezinte printre mucenici: o îngrijorare a esteticii,[368] dorinţa de a varia atitudinile au luat cu ea pe motivul tradiţional.

Fără să fie foarte riguros, locul sfinţilor militari în decoraţia bisericilor secolului al XI-lea, variază mai puţin ca atitudinea lor. Dacă adăugăm la cele două reprezentări de la Sfântul Luca mozaicurile din Palermo şi Monreale, nu este temerar să le desemnăm un loc în alegerea repartiţiei subiecţilor: la curba marilor arce care susţin cupola, Sfântul Mercurie a arătat o gardă de onoare.[369]

Tipul iconografic, pune decoraţia variind spre o a doua Renaştere bizantină. Am citit într-un capitol precedent, că în secolul al XIV-lea, Nichifor Callist a modernizat în mod plăcut mărturia miraculoasă a morţii lui Iulian, care se găseşte în *Istoria ecclesială* a lui Sozomen, făcând din sfinţii Mercurie şi Artemie, ucigaşii împăratului. Nu este această abordare mult prea ingenioasă pentru a nu inspira alte picturi avide de noutate? Concordanţa este oare întâmplătoare? La dreapta lui Artemie, Mercurie este reprezentat în două fresce atonite pe peretele de sub, pe peretele de est a naosului de la Protaton (pictat la începutul secolului al XIV-lea, reluat în mijlocul secolului al XVI)[370] şi absida de nor de la Mlivoklisia (decorată în 1536).[371] Asemănarea acestor fresce este mult frapantă faţă de tipul celei din care face parte Mercurie printr-un încă un detaliu, reprezentările deja studiate. Bustul este cel al unui militar de pe un vas de război bogat, fluturând în mâna dreaptă o sabie lungă şi curbată pe piept, iar în mâna stângă un scut mic şi rotund, care îi arată faţa interioară, în timp ce un arc îi atârnă de umăr. O pălărie bicorn cu coroană[372] cu pene îi acoperă capul tânăr şi bărbos. Cea mai mare parte a bisericilor monahale din Muntele Athos şi de la Meteora pe care le-am vizitat, îi dau lui Mercurie aceleaşi atribute, în cura absidei. Artistul care a decorat Protatonul se potriveşte şcolii; astăzi nu se mai poate concepe pe Mercurie fără caracteristicile pe care el i le-a dat. Fresca lui Mercurie care a ornat cu cea ale altor sfinţi militari, pridvorul catoliconului de la Vatopedi (el a fost restaurat în oct. 1843) mărturiseşte: el a păzit atitudinile şi detaliile vestimentare ale prototipului, ea nu a putut să reda nici nobleţea şi nici mişcarea. Mercurie poartă acelaşi coif pestriţ într-o frescă de pe biserica Fecioarei la Granchaniţa (1321) lângă Sfântul Eustaţiu; şi la fel ca în picturile precedente, îmbrăcate bogate şi cu o barbă mare, el apare în mâna dreaptă cu o sabie, scutul este suspendat de la spate de o curea care îi traversează pieptul.[373] O sabie curbată, un scut rotund mic, un arc şi o pălărie bicorn cu decoraţiuni cu pene sunt toate caracteristice noului tip iconografic al Sfântului Mercurie. Aceste atribute nu au reuşit să se impună până în punctul încât au făcut să se uite de trăsăturile iconografiei secolului al XI-lea sau de a preveni apariţia unor noi tipuri.

La fel de bine atitudinea lui Mercurie, în biserica patriarhatului de la Pec, descoperită de artiştii sârbi ai secolului al XIV-lea, amintesc sensibil de cea de la *Paris* gr. 580. Mercurie cu capul descoperit şi cu barba abia crescută, este îmbrăcat într-o tunică bogată şi o hlamidă plutitoare, o sabie în mâna stângă: în mâna stângă, el ţine scutul puţin rezemat de pământ; în mâna dreaptă are o lancie, lungă şi fină.[374]

---

368 H. D elehaye, Les légendes grecques des Saints Militaires, p. 5. Tripticile de la Luvru şi de şi de la Vatican, a numite miniaturi din Menologiu al lui Vasile mărturisesc aceiaşi folosinţă.

369 Cf. Ch. Diehl, op. cit., p. 492.

370 G. M i l l e t , Monuments de l'art byzantin, V, Monuments de Athos : T. Les peintures (Paris, 1927), pl. 49, 1. (Sur les dates des peintures athonites, voir les p. 61-2, et L 'iconographie de l'Évangile aux X I V e, X V e et XVIe siècles, p. 656-661). Cei doi Teodor sunt prin urmare alături de Artemie şi Mercurie pe peretele de nord (ibid., pl. 48, 3 et 49, 2) şi Sfinţii Dumitru şi Gheorghe figurează pe transepţi (pl. 48, 1-2). Vom găsii o vedere de ansamblu a decoraţiei naouslui din Protaton – şi Mercurie este net vizibil- la pl. 6, 3 a lu G. Millet şi la pl. A Colecţiei fotografiilor publicate de G. Tsimas şi P. Papachatyidakis Τοιχογραγιαι Πρωτατου (la pl. 36 a acestei opere care este la fel de bine consacrate lui Mercurie). A se vedea pl. liminar al acestei memorii.

371 G. Millet , op. cit., pl. 158, 3. S. Sfântul Dumitru le răspunde pe absida de sud (ibid. Pl. 158, 4).

372 Această coafură ciudată nu îi este proprie lui Mercurie: nu se găsesc alte exm eple în ultima renaştere bizantin, la fel de bine şi în şcoala de la Constantnopol, a Karye-Djami i (cf. Ch. N. Schmidt , Karie-Djami, Album [Moscou, 1906], pl. XXXVII: masacrul pruncilor) care în şcoala de la Tesalonic – la care s-a adăugat Mercurie de la Protaton şi Gratchaniţa – la Ohrida (cf. V. R . P e t k o v i S , La peinture serbe du Moyen-Age, lre partie = Musée d'histoire de l'art. Monuments serbes, V I [Beograd, 1930], pl. 24 b : Songe de Nabuchodonosor). Noi tre buie să notăm şi data de la Protaton pe cursul profesat de M. G. Millet la College de France în 1932-1933 despre picturile religioase din Orientul creştin.

373 V. R. Petkoviô , op. cit., pl. 61 a.

374 Ibid., pl. 80 6.

La fel este cazul cu o pictură frumoasă de la traspectul de nord al catoliconului de la Dionisiu (Muntele Athos) – decoraţia datează din 1547 – care îl reprezintă pe Mercurie în picioare în mijlocul a mai mulţi sfinţi militari.[375] Dar la fel ca Sfântul Mina, Mercurie a primit costumul demnitarilor de la palatul imperial. Capela de la Prodromu, la Karyes, decorată artistic de Dionisie din Furna, la începutul secolului al XVIII-lea (inscripţia – inedită – care datează decoraţia în 1401 şi restaurarea pe 1431 este un fals cras) ni-l arată pe Mercurie în haine de judecător (manta verde şi tunică roşie) la curba corului de sud. Încă o trăsătură – crucea pe care o ţine în mâna lui în special – apropie aceste picturi de fresca criptei Sfântului Luca şi de mozaicul de la Martorana, descrise mai sus. Merită să fie notată persistenţa motivelor în iconografia nouă.

La fel de bine, modelele secolului al XI şi al XIV-lea, nu sunt suficiente: artiştii au voit să se elibereze de cadrele tradiţionale. Nu se poate spune că ei nu au reuşit întotdeauna să realizeze frumosul: mărturie sunt două reprezentări care vor urma. În 1560 , un pictor de la Meteora pe care timpul îl va privii ca un şef de şcoală, Catalanos al Tebei, a pictat, între alte fresce ale *paraclisului* Sfântului Nicolae, la Lavra, un Mercurie care se alătură modelelor pe care le-am studiat. La începutul sfântul cu capul gol, cu o barbă în creştere, poartă în aceeaşi timp hainele civile şi haine militare: pe lunga tunică a demnitarilor, împodobită cu pietre preţioase şi are hlamida unui soldat. Are un arc pe umărul drept, dar nu are nici sabie, nici lancie şi nici scut: dar ţine o săgeată lungă al cărei punct este dirijată spre pământ şi care se pare că el o foloseşte prompt.[376] Această reprezentare în care artistul vrea să combine diverse tipuri iconografice este totuşi ciudată. Prin urmare atitudinea este deplin sentimentalistă şi nu a păstrat nimic din nobleţea puţin aspră pe care arta frumoaselor epoci a reuşit să o dea lui Mercurie.

Catalonoa a fost din ceea ce ştim mai puţin un imitator. De la biserica din Delphes, demolată în timpul săpăturilor Şcolii Franceze ne-au mai rămas numai câteva fragmente de fresce, dintr-o perioadă târzie păstrate la muzeul bizantin din Atena. Pe unul dintre aceste fragmente, Mercurie (ο αγιος Μερκου(ϱ)ιος), numai bustul a fost salvat,[377] nu diferă cu sensibilitate faţă de reprezentările curente: platoşă cu o hlamidă roşie prinsă de partea stângă: o lancie fină lăsată pe umărul drept suma şi tolbei, cu capacul său pliat, din care ies penele a trei săgeţi. Dar absenţa detaliilor ciudatul coif, care trebuie recunoscut ca o deformare a pălăriei bicorn pestriţe, dezvăluie o fundă mediocră. Mai mult – şi aici apare influenţa lui Catalanos – Mercurie are în mâna dreaptă o săgeată (degete în acelaşi timp au forma unei binecuvântări). Restul compoziţiei este pierdută dar este adevărat că Mercurie stătea în picioare.

Artiştii de la care avem multe picturi sârbe şi atonite, au avut imitatori în lumea creştină a Orientului. Noi îl vom găsii pe Mercurie, în compania însoţitorilor lui de glorie pe frescele care decorează bisericile româneşti şi în care compoziţia este plasată între secolele al XIV-lea şi al XIX-lea. Figurând în picioare sau în medalioane, ele ornează cel mai bine josul păretelui naosului.[378] Ne vom limita să menţionăm numai biserica princiară de la Târgovişte (întemeiată în 1583 şi restaurată în 1698) – Sfântul Mercurie în picioare, cu barbă mare, poartă ca în naosul de la Protaton, coif pestriţ, arc cu săgeţi pe braţul stâng, sabie în mâna dreaptă[379] – şi în capela patriarhatului din Bucureşti (sec. XVIII) unde sfântul pe un fond înstelat a primit bogatul obicei al martirilor.[380]

---

375 G. Mllet, *Monuments de l'Athos*, pl. 203, 1. Sfinţii militari sunt reprezentai în ordinea următoare (de la dreapta la stânga): Pantelimon, Mercurie, Mina, Nestor (legenda mai hos de la pl. 203, 2 şi mai departe Gheorghe), Artemie, Teodor Stratilatul, Dumitru.

376 O frumoasă reproducere în G. Sotirioz în articolul Αθως Ελευθερουδακη Εγκυκλοπαιδικον Λεξικον t. I (A th èn es, 1927), p . 438 (pl. an n ex e). Despre Catalanos, ibid., p. 440.

377 Muzeul bizantin al bisericii post-bizantine nr. 49.

378 Biserica mănăstirii din Hurezi (sfârşitul secl XVII), capela de la Cozia (sec. XVIII), biserica schitului de la Lainici (1817(în I. D. Ştefănescu, I. D. Stefănescu , Contribution a l'élude des peintures murales valaques. -Coll. Orient et Byzance. Études d art médiéval publiées sous la direction de G. M i l l e t , t. III (Paris, 1928), p. , 61 et 67. Biserica pricipală a mănăstirii (1386) şi Capela Boltniţei de la Cozia (1542), mănăstirea Surupatele (sec. XVI), Arnota (spre 1540) Gura-Motrului (1653) capela boltniţei de la Brâncoveni)(sec. XVII) bisericile de la Nucuşoara (1776) de la Lipova (1732) de la Tălmăcel (1780), Mănăstirea de la Cotmeana (secol XIV) şi Râmeţ (sec. XV). La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle, ibid., t. V III (Paris, 1932), Texte, p. 70, 123, 132, 164, 174, 202, 271, 286, 290, 4-7 şi 432.

379 Ibid., Texte, p. 138 ; Album, pl. 70.

380 Text, p. 208; Album, pl. 96.

Nu am spus nimic de o pictură egipteană de inspiraţia coptă care îl reprezintă pe Mercurie cu Teodor şi Procopie în biserica unei mânăstiri egiptene (sec. XVI)[381] şi nici de o icoană păstrată la Dabra Metmak şi descrisă în Sinaxarul etiopian pe data de 21 Genbot în care Sfântul Mercurie se plimbă alături de Sfântul Gheorghe.[382]

În Grecia post-bizantină, naivitatea care a voit să reproducă motive antice a marcat decadenţa artei. Vom da mai departe două reprezentări ale lui Mercurie păstrate azi la Muzeul Bizantin din Atena. Un anume Iosif, originar din Cezarea, a semnat primul pe 25 martie 1729.[383] Hristos şi Maica Domnului sunt înconjuraţi de un cadru dublu de mici icoane care reprezintă prima, cele 12 mari praznice, a doua apostolii, arhanghelii, episcopii, asceţii şi mucenicii; falanga de sfinţi militari ocupă şase locuri din această icoană de mici dimensiuni (0m 087xO m 115: acolo sunt doi câte doi de la stânga Gheorghe şi Dumitru, Pantelimon şi Nestor, Procopie şi Artemie, la dreapta cei doi Teodor, Cosma şi Damian, Mercurie şi Eustaţiu. Imaginea Sfântului Mercurie este reproducere – sabia încovoiată şi scutul rotund în mâini – frumoasele fresce atonite; dar greşelile de plan (arcul în special, pare că este suspendat în aer, ultima pe umărul drept) şi care are în mod convenţional trei culori (pălăria bicorn, tunica şi platoşa sunt aurii, toate trei evidenţiate cu umbre verzi; hlamidesul, pantalonii şi jambierele sunt vopsite în roz) o fac o „lucrare caracteristică stilului monastic din secolul al XV-lea."[384]

Pe a doua, Sfântul Mercurie şi Sfânta Ecaterina, pomeniţi pe 25 noiembrie sunt reprezentaţi în picioare într-un cadru de 0m 25xom. 20: este tipul de icoană numită "a sfântului zilei."[385] Singurul interes al acestei imagini este de a oferii un fel de sinteză a atributelor lui Mercurie: barba proaspăt crescută, pieptar, hlamidă roşie, care curgea liber pe spate, au fost din vechime aşa; dar pălăria cocoşată este caracteristică celei de a doua renaşteri; şi dacă crucea pe care sfântul o ţine în mâna dreaptă a fost semnalată la fel de bine în secolul al XI-lea până în secolul al XVI-lea şi al XVIII-lea, scutul înalt pe care stă mâna stângă se pare că vine în linie dreaptă cu reprezentările secolului al XI-lea. Pictura acestei icoane s-a inspirat în orice caz din modelele cu adevărat frumoase.

Nu putem să spunem nimic despre cele cinci icoane contemporane care decorează iconostasul sau pereţii sărăcăcioasei capele a oratoriul lui dedicat Sfântului Mercurie în locul numit Hagioe Merkourioe (în Atica la picioarele Muntelui Liopesi). Pe trei dintre ele, Mercurie şi Ecaterina sunt reprezentaţi unul lângă altul; Mercurie poartă întotdeauna haine milităreşti, dar atributele au urmat influenţei celei ale vecinului său: ca ea, el ţine o cruce în palme...

III.Reprezentările individuale ale sfântului şi mai mult decât orice scenele vieţii sale şi ale minunilor sale postume nu sunt de mare interes: prin ele noi ne alăturăm legendelor care au fost inspirate şi la care au contribuit la răspândirea lor. La fel de bine noi remarcăm lipsa de informaţii despre o icoană a lui Mercurie care se găseşte la începutul secolului al XIII-lea în tezaurul de la Patmos – inventarul mănăstirii a intrat sub egumentatul lui Arsenie pe septembrie 1201 care spune că ea a fost ornată (κορμημενη)şi care venea din Creta[386] - şi o scenă a patimii sfântului, pictată în codex Hafn. Gr. Kgl. Saml. 167 (XI-XII) în marginea superioară a fol. 155 v sau care a început versiunea metafrastică a vieţii lui Mercurie.[387] Acestea au fost picturile sau mozaicurile care, după cum putem să ne dăm seama

---

381 J. Strzygowski , Der koptische Beilerheilige und der H l. Georg, în -Zeilschrift fur àgyplische Sprache und Allerlumskunde, t . X L (1 902), p . 56 şi p l. I I , 3.

382 E. A. Wallis Budge , The Book of the Saints of the Elhiopian Church, t. III (Cambridge, 1928), p. 917.

383 Icoana poartă o semnătură pe care se poate citii: επιμεληθεντος Ιωσηφ υιος Πασχαλεως του εκ Καισαρυας Αψκθ Μαρτιω ΚΕ. Ea se găseşte la muzeul cu numărul 389. O descriere sumară în G. Sotiriou, Guide du musée byzantin d'Athènes, trad. franc, par O. M e r l i e r , 2° éd. (Athènes, 1932), p. 113-4.

384 G. Sotiriou , op. cit., p . 114.

385 Muzeul bizantin Ale stînga prima sală nr. 680. Am găsit alte exemple în mănăstirea atonită de la Grigoriu (foto de P. Varllam Angelakoz, Η εν αγιω ορει Αθω ιερα μπνη του αγιου Γριγοριου [Thessalonique, 1921], pl. 18) şi i se spunea Hagiow Merkourios.

386 C . Diehl , Le Trésor et la bibliothèque de Palmos au commencement du XIII « siècle, dans Byzantinische Zeitschrift, t. I (1892), p. 512. În acelaşi timp o scrisoare datată din 1686 ne spune despre Corbies (sau Corvey în Saxa) une lettre datée de 1686 nous apprend qu'à Corbies (ou Corvey, en Saxe), « in fenestris sequentes erant effigies depietæ, cum titulo Sancti, u t subiungo, S. Mercurii, patroni Corbeiensis... » (Acia SS., Iun. I, p. 229 B). Este tot cee ace putem să spunem: abaţia de Corvey, secularizată în 1803 a dispărut pentru totdeauna. Nu se spune nimic despre două icoane contemporane păstrate una în capelă, alta în oratoriul Sfântului Mercurie (Atica), ele au fost recuperate într-o placă mare de metal pur pentru care gravorile este mai mult de plâns decât de blamat.

387 Cf. C. Van de Vorst et H. Delehaye , Catalogus codicum hagiographicorum græcorum Germanise Belgii Angliæ. Subsidia Hagiographiea, 13 (Bruxellis, 1913), p. 186, cod. 244.

au decorat "martirium-ul" Sfântului Mercurie, la Cezarea Capadociei şi la fel de bine ne putem da seama de conjunctură; miniaturile pe care le regăsim în Menologiul vasilian în *Partis gr.* 510 sunt puţin inspirate.[388]

Menologiul lui Vasile II (codex, *Vatic. Gr.* 1613 din secolul al XI-lea) ilustrează portretul lui Mercurie printr-o Miniatură foarte expresivă, operă a lui Nestor. Un decor de munţi. La stânga, "martirium-ul" Sfântului Mercurie şi sursa miraculoasă din care ieşit din ea (?). În prim-plan, martirul, gol şi îngenuncheat, cu mâinile legate la spate, îşi oferă capul blond şi bărbos sabiei călăului, care este pe cale să-l lovească.[389] Miniaturile din Menologiul lui Vasile din codexul Hafn. 167 sunt după câte ştim sunt singurele reprezentaţii pe care le avem ale martiriului Mercurie. Scenele din viaţa lui sunt necunoscute iconografiei orientale şi trebuie să înţelegem că în vremurile moderne pentru a găsii în Occident scena când i-a fost dată sabia de un trimis ceresc şi episodul luptei care a avut loc între Mercurie şi Regele barbar.[390]

Nu este la fel cu moartea lui Iulian, care a inspirat miniaturile la mai mulţi aghiografi. Şi una şi alta din secolul al IX-lea, ilustrează al doilea discurs al Sfântului Grigorie de Nazianz contra lui Iulian (conţinut în *Paris gr.* 510) de miniaturi inspirate din *Viaţa Sfântului Vasile* de pseudo-Amfilohie. Din comparaţia anumitor fresce de la Toqale Killisse în Capadocia şi de la Dacta Maria de Gradellis, la Roma, s-a sugerat recent că un exemplar ilustru al *Vieţii pseudo-amfilohiene* a circulat la fel de bine în mediile monastice.[391] Nu au fost miniaturile de la Paris gr. 510 inspiraţie a acestui prototip? Nu sunt ele mai mult replica scenelor care au decorat fără nici o îndoială bazilica lui Mercurie din Cezarea? Noi nu interzicem să alegem între aceste ipoteze egal de adevărate şi incontrolabile. Din trei registre care decorează fol. 409 v. A manuscrisului prim – pe care citim Ιουλιανος απερχομενος εν Πε(ρειδι) – arată pe Iulian în faţa Ctesifonului; al doilea şi al treilea ne-a atras şi mai mult atenţia. O inscripţie: + Ο αγιος Βασιλειος ευχο μενος κατα Ιουλιανου oferă cheia celei de a doua icoane. „Sfântul Vasile cu un alt episcop, ambii în nimburi de aur, un preot, călugării şi poporul adresează Cerului rugăciuni contra lui Iulian. Aceste personaje sunt repartizate în trei grupe, în mijlocul unei incinte cu pereţii crenelaţi, cu turnuri pătrate, pictate în roz. Sfântul Vasile este înclinat în faţa unui mic altar cubic, acoperit de o pânză verde, brodată cu aur .şi plasată în faţa unui edificiu, fără îndoială o biserică, pictată în roz şi acoperită de gresie neagă cu reflexii argintii."[392] Se poate recunoaşte influenţa versiunii pseudo-amfilohiană sau pentru prima dată îl găsim pe Vasile şi poporul adunaţi pe muntele Didim, în faţa unui biserici cu hramul Fecioarei. Ultimul registru este puţin declarat fiindcă poartă o inscripţie pe care putem să citim: Ιουλιανος φαζομενος υπο του αγιου Μερκ(ουριο)υ şi ştim scena care este reprezentată. "Iulian este în acelaşi costum ca mai înainte, dar calul este de culoare brun, ele este lovit de lancie şi cade la pământ. El a fost lovit de Sfântul Mercurie care galopează în urmă pe un cal gri cu pete; sfântul cu un nimb de aur este îmbrăcat într-o tunică verde, brodată cu aur; cu o manta de purpură, de asemenea, împodobită cu aur [şi căptuşită cu mătase roz], pluteşte pe umerii săi şi poartă cizme aurii."[393]

---

388 Am mai spus că picturile Menologiului lui Vasile, "au reprodus probabil modele antice create pe acelaşi locuri." G. Millet , L 'A rt byzantin, toc. cit., p. 238.

389 [P . Franchi de 'Cavalieri], Il menologio di Basilio I I . Codices e Vaticanis selecii pholotypice expressi iussu P ii Pp. X ..., vol. VIII (Turin, 1 9 0 7), t. I, Testo, p. 5 6 ; t. Il, Tavole, p. 206 (semnătura miniaturistului του Νεστορο(ς) este foarte bine vizibilă pe margine. C f. A B, t. X IV (1 8 9 5), p. 40 4 -7.

390 Les Images de tous les Saincls el Saintes de l'année suivant le martyrologe romain faides par J. C a l o t el mises en lumière par I. H e n r i e t (Pans, 1630) 25 nov. Într-un mic medalion de om 064 pe o. 048 vedem pe un nor, un înger care se înclină şi îi dă lui Mercurie puternic blindat şi cu coif, lunga sabie care îi va asigura victoria. Mai departe, vedem o scenă d turnir: într-o luptă singulară doi cavaleri se confruntă în galocul cailor lor. Fără nici o îndoială că este Mercurie care cu o lovitură de lancie – la ce i-ar fi folosit altfel sabia cerească – şi în răpune pe regele barbar. Aceiaşi imagine făcută de Calot în 17 e vol. de la grande Coll. « Les Saints » (Cab. des Estampes, Paris), fol. 56.

391 G. de Jerphanion , Histoires de S. Basile dans les peintures rappadociennes et dans les peintures romaines au M .4, dans J Byzantion. T. VI (1931), p. 547.

392 H. Omont , Fac-similés des miniatures des plus anciens mss grecs de la bibliothèque nationale du V I e au X I " s. (Paris, 1902), p. 29 et pl. LIV (2). Un anticar din Ţările de Jos xvnes., reprodusă între altele în Paris, gr. 510 (= Paris. lal. nouv. acq. 2343), ceea ce voim să descriem (reproduction dans H. O m o n t , op. cit., p. 12). Cf. H. B o r d i e r , Description des peintures et autres ornements contenus dans les mss grecs de la bibl. Nationale (Paris, 1883), p. 84.

393 H. O m o n t , op. cit., p. 29 et pl. LIV (3). Aceasta miniatură a fost descrisă de mult de Du Cange , De Familiis Byzantinis : Fam iliæ Auguslæ Byzantinæ, à l'article Flavius Claudius Iulianus (Parisiis, 1680), p. 50. Cf. H. Bordier , loc. cit.; T. Büttner - Wobst , Der Tod des Kaisers Julian. E ine Quellenstudie, dans Philologus, t. L I (1892), p. 577-8 ;PG, t. L X V II, p. 433 D , n. o. Cea mai bună descriere este făcută de [Sp . P. Lampros], Λευκωμα βυζαντινων αυτοκρατορων est celle, en couleur, de [S p . P. Lampros] , în La Peinture byzantine, lui a consacré aussi une planche (pl. LXXIV) et date le Paris, gr. 510 spre 881.

O pictură care aparţine bibliotecii din Firmin Didot şi care este semnată de un artist foarte cunoscut Emmanuel Lampardos (sau Lamprados) în primul sfert al secolului al XVII-lea[394] şi icoana Sfântului Mercurie şi a Sfintei Ecaterina păstrată la Grigoriu reproduce aceiaşi scenă. Prin urmare se poate spune că genul ecvestru a lui Mercurie, în reprezentarea uciderii lui Iulian, a cunoscut un oarecare succes în tarile de limbă greacă.

Frecvenţa tipului ecvestru în general la fel de mult ca voga lui Mercurie au contribuit la ilustraţiilor versiunilor mercuriene în Egipt. Cea mai veche, o sculptură în lemn, poate să urce până în secolul al VIII-ea, şi care decorează un panou de 0 m 25 pe 0 m pe 13 care a provenit de la poartă şi ornat azi spre varietatea capelei absidale de la stânga bisericii Abu-Sargah (centrul vechi). Am văzut la fel de bine – dacă se poate face identificarea propusă ca fiind sigură – că Sfântul Mercurie care a străpuns cu lancia lui un personaj ce stă pe un cal şi care poate fi Iulian. În mână ţine o coroană. De departe de poate distinge o construcţie fără nici o îndoială biserica ce cu hramul său.[395]

Identificarea lui Mercurie şi a lui Iulian nu este îndoielnică – nici inscripţia coptă ce o dovedeşte – în miniatura codexului Vatic. Copt. 66 (secolele X-XI) fol. 287 v. Artistul îl pune pe Mercurie pe un cal bogat capasonat; sfântul, tânăr şi imberb, poartă hlamidă plutitor şi tolba sau teaca atârnată peste umăr, pe spate. Mâna dreaptă ţine frâiele; din lancia sa, care află în mâna sa dreaptă ridicată, îl străpunge pe Iulian, căzut la picioarele calului. În unghiul superior la dreapta un înger survolează scena, ţinând în mâna dreaptă o sabie şi în mâna stângă o lancie (?). În unghiul inferior la dreapta se distinge un copil care în mâna dreaptă a apucat frâiele calului şi i-a oprit elanul, timp în care sfântul şi-a realizat actul de a ucide.[396]

Sfântul Vasile, Sfântul Grigorie sau un înger asistă la fel de bine scena în reprezentările artiştilor arabi[397] şi etiopieni[398] posteriori: acest detaliu a diferenţiat miniaturile egiptene de pictura de la Paris gr. 510 pe care am descris-o. Mai este în compania unui înger şi Sfântul Vasile, pe o icoană foarte curioasă din sanctuarul din Misr, şi Mercurie este reprezentat cu două săbii ţinute deasupra capului în timp ce Apostatul cade sub picioarele calului său.[399]

Artiştii egipteni nu au uitat să ilustreze a şaptea minune coptă a sfântului. O miniatură a manuscrisului sau 6801 (scrisă spre anul 1000) fol. 1 r. Figura lui Mercurie pe cal, străpungându-l cu sabia lu pe evreul Gaipios care a îndrăznit să traverseze pe un catâr, singurul sanctuar consacrat mucenicului.[400]

În reprezentările care au precedat, Mercurie este pe cal şi îşi răstoarnă victima – Iulian sau Gaipios – la picioarele muntelui său. Un studiu al acestui ansamblu ne spune că în această scenă, Mercurie la fel ca Sfântul Gheorghe ucide dragonul şi alte teme de acest gen atât de frecvente în iconografia orientală. Câteva icoane din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, frescă a naosului bisericii lui Hristos, în insula Skiathos, o alta la trapeza de la Dionisiou (Muntele Athos) şi una emailată păstrată la Moscova, ilustrează cu toate diferit scena uciderii şi sunt martorele libertăţii artiştilor bizantini şi post-bizantini în faţa motivelor tradiţionale. Scena prin urmare îşi pierde cumva din credibilitate.

Mai sunt multe lucruri de spus despre o mică icoană (0.375x0.32) de la sfârşitul secolului al XVI-lea păstrată la Muzel Benaki (Atena).[401] Ne vom ocupa aici de o scenă care ne-a atras atenţia. Sunt reprezentaţi 3 sfinţi: ei sunt de la stânga la dreapta: Mercurie, Pantelimon şi Gheorghe.[402] Mercurie (tânăr, imberb, tunică lungă şi hlamidă largă) în vedere de trei sferturi şi lejer curbat, ţine la piciorul drept o formă umană, întinsă pe sol; braţul puţin ridicat ţine o

---

394 Cf. A. Xyngopo los, Μουσειον Μπενακη/ Καταλογος των εικονων Λαμπραχου care este tradus Emmanuel al Lampsascului. Sp. P. Lam pros, Ελληνες ζωγραφοι προ της αλωρεως în Νεος Ελληνομνημων t. V, (1908) p. 286-287 care se referă la aceiaşi operă fără să ştie că până şi Emmanuel Lampaschis (sic) a trăit înainte sau după 1453. După biografia semnăturii artistului publicat de M. Xzngopoulos, op. Cit. P. 29 se înţlege ecă Bordier şi Mapros au putut să interprezeze în sensul implicat mai sus.

395 C f. J . Strzygow ki , Koplische Kunst, în Catalogue générail (les antiquilés égyptiennes du Musée du Caire, vol. X II (Viena 1904)> tabelul II şi fig. 1-4. 303 330 şi Der K oplische Beiterheilige und der III. Georg, tab le II e t fig.

396 Reproducere foarte îngrijită în H. Hyverant, Album de paleographie copte pour servir à l'inlroduclion paléographique des Actes des M artyrs de l'Égypte (Paris-Rome, 1888), pl. X V II. Cf. Strzygowski, op. cit., p. 54.

397 Într-o capelă a bisericii Sfântului Mormânt. C f. A . Baumstark , Koplische K unst in Jerusalem, dans Oriens Chrislianus, nouv. série t V (1915) p. 289.

398 M . C . C o n t i - R o s s i n i , Les mss éthiopiens de ta Collection d'Abbadie', dans Journal Asiatique, 10® série, t. X X (1912), p. 67, n° 55 (xviii s.), fol. 5 r « Marqorêwos » adică Gelyanos, într-un unghi ava Vaslyow şi Gorgorewos.

399 G. Lergain, Louqsor sans les Pharaons. Légendes el chansons de la Haule-Egypte (Bruxelles, 1914), p. 30.

400 E . A . Wallis Budge , Miscellaneous Coplic Texts in the dialect ot Upper Egypt (London, 1915), p. cx x iï-cx x iii et 840-4.

401 Musée Bénaki Z. 7 3 9 . Description par A. Xyngopoulos,Μουσειον Μπενακη-Καταλογος των εικουνων Atena, 1936 p. 25-26.

402 Inscripţia pe stape este în această ordine: Ο ΑΓ(ιος) ΓΕΩΡΓΙ(ος) Ο ΑΓ(ιος) ΠΑΝΛΕΛΕΗΜ(ων) Ο ΑΓ(ιος) ... ΙΟΣ. După scenă trebuie să citim fără doar şi poate (Μερκουρ(ΙΟΣ) şi să restituim inscripţia în ordine inversă.

lancie. O inscripţie ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ (în litere roşii) şi mai departe (Ευφ) ΠΑΤΗΝ (litere negre) identifică lovitura victimei de către mucenic.[403]

Într-o altă icoană din 1630[404] expusă în *paraclisul* Sfântului Nicolae de la Lavra ucigaşul lui Iulian este prezentat stând în picioare. Mercurie, (ο αγιος Μερκπουριος) ridică scutul în mâna stângă şi este pe punctul în care îl străpunge cu lancia pe Iulian (Ιουλιανος ο παραβατης) care stă în picioare; mâna lui Dumnezeu în acel moment îl încoronează. La fel ca în miniaturile egiptene, personajele în unghiurile superioare ale icoanei, asistă scena: Sfântul Vasile la stânga şi – se crede – Sfântul Atanasie Atonitul întemeietorul Lavrei la dreapta. Inscripţia ecou al versiunii pseudo-amfilohiene merită să fie remarcată: Ο αγιος Βασιλειος τον αποστατης κ(ατα)λαων Θεια ναισει ταις βΒ σιλειου παρακλησεσι υπειξαας χαριν του λαου χρυστωνωμου κ(αι(... Βραβεθς νικητου παλαμναιου.

Trapeza de la mănăstirea Dionisiou decorată de Roxand la mijlocul secolului al XVI-lea[405] oferă pe aceiaşi temă, o scenă neînţeleasă. Sfântul Mercurie, ultimul dintre sfinţii militari, nu are nimic din ceea ce nu cunoaştem deja despre el: tipul de iconografie făcută de fresca de la Dionisiou, replică a cele de la Protaton. Dar a doua pictură adiacentă figurează a doua venire a lui Hristos, în care iadul ocupă zona inferioară, artistul imaginează o mutare îndemânatică. Iulian (Ιουλιανος) în ţinută imperială este aruncat la pământ de mucenic; şi un demon, venit dintr-o altă frescă îi duce sufletul în iad. Scena nu este lipsită de relevanţă.

La Skiathos,[406] Mercurie (Αγιος Μερκου/ριος) este din nou la început, bustul larg turnat spre stânga şi înclinat înainte cu atributele sale. Sabia în mâni – pe care le-am recunoscut în secolul al XIV-lea; braţul stâng îndoit ţine un mic scut rotund; cu mâna dreaptă el străpunge cu lancia lui lungă şi fină coapsa dreaptă a lui Iulian. Acesta este identificat printr-o scriere de la dreapta capului (Ιουλιανος ο παρα/βατης) şi aşezat pe un tron stă în faţa lui Mercurie; coiful încoronat şi cu o lungă robă imperială toate acestea împodobite cu pietre scumpe, el face cu mâna dreaptă un gest de apărare sau de frică. O inscripţie de şase rânduri în spaţiul lăsat liber deasupra capului împăratului este din nefericire destul de ştearsă şi nu am putut transcrie decât prima parte: Τ(ον(παραβατης τ(η) αι(τησει(τ(ον) α(γιου)[407] Βασιλειου ως τον(Φαλιαθ ο Δ(αβιδ(κατραστερψας... Este acolo fără de nici o îndoială transpunerea unui imn consacrat sfântului[408] şi a care a inspirat versiunea pseudo-amfilohiană. Că Mercurie din Siathos evocă amintirea frescelor antonite, că anumiţi termeni aduc aminte de cei de la *Paraclisul* de la Lavra, nu trebuie să ne mire deloc: tradiţia locală pe care putem confirma, a păstrat amintirea fondării mănăstirii din care a făcut parte biserica lui Hristos, de către călugări de origine atonită, la sfârşitului secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea; traducerile liturgice care au ajuns în insulă au fost păstrate întotdeauna cu mare cinste; nu departe de Skiathos la Slopelos, este un schit aghiorit. La fel de bine artistul călugăr care a decorat biserica s-a inspirat natural din modele atonite. Meritul de a îl prezenta pe Mercurie în picioare, în scena uciderii apostatului, a revenit la artiştii secolului al XVI-lea? Nu credem: arta bizantină trebuia să furnizeze exemple.

Şi ceea ce face interesul reprezentării cele mai remarcabil în sensul nostru a legendei mercuriene legate de moartea lui Iulian, este dat de un email de la Palatul Armurilor din Moscova. Ataşat la un pătrat de material textil, cu alte şase emailuri de cea mai rafinată măiestrie,[409] era purtat pe epoleţii prinţilor ruşi. Inscripţiile în greacă atestă originea bizantină a acestui magnific ansamblu. De fapt ştim dintr-o carte a Conturilor de la Palat, data de 1665 în care aceste medalioane au fost cerute în acest an la Constantinopol şi că artistul a fost schimbat pentru execuţia lor,

---

403 Restituirea lui M. Xzngopoulow parte cât se poate de verosimilă: (Ο) Ιουλιανος (γονευομενος παρα τον Ευφ)ρατην. Altă lucrare a lui Lampardos deja citată, autorul cunoaşte şi alte reprezentări ale lui Mercurie şi a lui Iulian care ne-au rămas inaccesibile: o icoană datată don 1804 în *σκευοφυλακον* mănsătirii din Douskow în Tesalia şi o frescă în biserica Feciorei din pralul Αγιος Ιωαννης aproape de Sparta.

404 O inscripţia pictată în roşu pe cadrul inferior spune Μ(η)Ν(ι)... ΕΤΟΥΣ ΖΠΛΗ (=7138).

405 Cf. G. Mill şi , J. Pargoire şi L. P e t i t , Inscriptions chrétiennes de l'Athos, t. 1 (Paris 1904), p. 170 (= B ibt. des Écoles franç. d'Athènes et de Rome, fasc. 91).

406 M. Octave ne-a oferit aici cu amabilitate o fotografie; cu această ocazie îi mulţumim.

407 Se citeşte la fel de bine τα(ς((οπ)τα(σεσι) în primul rând.

408 El nu figurează în colecţia de poezi pe care am adunat-o. Dar comparaţia cu David aduce aminte de v. 63-67 în canonul nostru IV: την του Δαβιδ ανδρειαν ως αληιως/ προς βαρβαρους εσχες/ ενδοξε μαρτυς Χριστου/ και εν αθλησει ωλεσας/ ωσερ Φολιαθ τον αντιπαλον ed. St. B i n o n , Documents grecs inédits..., p. 148).

409 Ei figurează pe David care pslamodiază, Înălţarea şi Încoronarea Fecioarei, un grup de împăraţi, de apostoli şi mărturisitori, Creaţia, o figură a Treimii şi a Înălţării Sfintei Cruci. Am ajuns să ştim de acest email de la domnul Antoli Frolov, în acest moment elev titular la Şcoala practică de Înalte Studii căruia în mulţumim mult.

reproducând o diademă a piosului împărat Constantin.[410] Ştia el de Constantin Porfirogenetul, Monomahul, Dukas sau de un altul? Ne mirăm de cunoscuta corpană a lui Constantin Monomahul (1042-1055) în care câteva plăci găsite în 1860 în Ungaria (la Nyitra-Ivanka) şi păstrate la muzeul naţional de la Budapesta, figurează pe împăratul Zoe şi Teodora, două alegorii, Umilinţa şi Cinstea, trei dansatoare şi două mici busturi ale sfinţilor.[411] Dar "un medalion al Sântului Andrei care orna închizătoarea a făcut să se creadă că această coroană a fost oferită lui Andrei I regele Ungariei care a renunţat la păgânism şi a ajuns să se boteze în ritul creştin (1047)."[412] Mai mult, subiecţii sunt reprezentaţi total diferit în scenele care ornează stofa de la Moscova. Nu putem să nu spunem de o copie a coroanei denumită a Sfântului Ştefan,[413] panourile emailate care descoperă originalul nu figurează, alte trei persoane regale şi Hristos şi bustul îngerilor şi al sfinţilor. La fel de bine emailul de la Moscova prezintă un interes dublu prin chiar compunerea lui şi fiindcă ne face să avem reprezentare bizantină pierdută. Într-un cer de 0 m 065 în diametru, se detaşează trei persoane din fondul alb. Mercurie (ο αγιος Μαρκουριος) persoană centrală şi eroul legendei, ocupă partea de sus a emailului, în timp ce două personaje secundare, Sfântul Vasile (ο μεγας Βασιλειος) la dreapta şi Iulian la stânga (Ιουλιανος ο παραβατης) sunt mici cu talia. Mercurie care poartă o mică cunună aurită, păr lung care îi cade pe umeri, o barbă în creştere, puţin vizibilă; el are o tunică verde, legat la mijloc de o centură aurită şi franjurată cu albastru şi poartă pantaloni verzi, care au până la genunchi jambiere aurite. În mâna stângă el are o lungă spadă curbată. Hlamida lui care este legată pe umărul drept este de culoare galbenă în timp ce spre spatele scutului el poartă una albastră. În mâna stângă el ţine o cruce de aur. Cu mâna dreaptă ridicată, l-a străpuns cu lancea sa, de asemenea aurită, pe împăratul Iulian, care era îngenuncheat. El priveşte spre cer, de unde iasă o mână care îl binecuvântează. În ceea ce îl priveşte pe Vasile, el este reprezentat în statura obişnuită de rugăciune, cu braţele încrucişate, lejer curbate mai sus; acest gest dă compoziţiei mult sens şi se explică printr-o inscripţie pe care o putem citii în spaţiul lăsat liber dintre cele trei personaje:

Sfântul Vasile
Δια δεη(σ)ε λοθ Βασι ο παραβατης μαρτυρος (α)ορατως α
Sfântul Mercurie şi Iulian
Ως του μεγα λειου Ιουλιανο(ς) θπο του μεγαλο Μερκουριος ναιρεται[414]

şi care este cât se poate de clar inspirată de un imn cântat în ziua sărbătorii sfântului.[415] Compoziţia acestui email, remarcabil de ordonat şi echilibrat, culorile clare şi armonioase o fac o mică capodoperă.

Xilografia şi numismatica la fel ca şi iconografia în general sunt mărturii autentice ale cultului adus sfinţilor şi mai mult decât orice sfinţilor militari. Lucru uimitor: nici un sigiliu, nici o monedă bizantină nu sunt bătute cu chipul Sfântului Mercurie, nici măcar în Capadocia. Concurenţa marilor patroni Gheorghe, Dumitru, Teodor şi cu nimic mai mult a cunoscuţilor Mihail şi Nicolae a fost foarte mare. După cum am spus deja, Mercurie, este departe de a juca în pământul grec, un credit egal cu cel al altor sfinţi militari. Aceasta era deja prea mult pentru pseudo-martirul din Cezarea.

BIBLIOGRAFIE

ABREVIERI

= Analecla Bollandiana (depuis 1882).
= Acta Sanclorum quotquot tolo urbe colunlur... [éd. Socii Bollandiani], l re éd., Ianuar. t. IOctob. t. III (Antverpiæ, 1643-1770) ; Oct. t. IV-V (Bruxellis, 1780-1786) ; t. VI (Tongerloæ, 1794) ; Oct. t. V II-N ov. t. IV (Bruxellis, 1845-1931).

---

410 *Drevnosti Rossijko Gosudarsva izdannyia po Vysocajsemu Poveleniko* t. II. Texte de J. Anegirevşi A. Veltman (Moscova, 1851) p. 38-42. Planşe de F. Solncev, pl. 26-29.

411 L. Brehier, La Sculpture et les Arts mineurs byzantines, Paris 1936, p. 41. Patru plăci şi închiderea au fost reprezentate de pl. LCV F. Volbach, G. Salles şi G. Duthuit, Art byzantin, Paris, s. d., pl. 60 ; bibliographie, p. 64. O nouă publicaţie a coroanei a văzut recent lumina zilei credem prin eforturile Academiei Franceze.

412 Bréhier , p . 91.

413 Ibid.m p. 41-2. Originalul a fost păstrat la castelul din Ofen "fiind trimis în 1074 regelui Gheza de împăratul Mihal VII Dukas."

414 Σ pus între paranteze a fost scris ε; primul α de la αορατως a apărut sub forma lui λ oncial.

415 Situl 191-194: διο και παρακλησεει/ το Βασιλειου του μακαρος/ παραβατην τον ανακτα/ απρατως απεκτεινας (Éd. St. B i n o n , Documente grecs inédits..., p. 113).

= Socii Bollandiani, Bibliolheca hagiographica gr.æca, ed. altéra em endatior ; accedit synopsis melaphraslica (Bruxellis, 1909).
= Socii Bollandiani , Bibliotheca hagiographica latina anliquæ et mediæ ætatis, 2 vol. (Bruxellis, 1898 [A-I] et 1900-1901 [K-Z]).
= Socii Bollandiani , Bibliotheca hagiographica lalina antiquæ et mediæ æiaiis. Supplem enti editio altéra auctior (Bruxellis, 1911).
= Socii Bollandiani , Bibliolheca hagiographica orientalis (Bruxellis, 1910).
= Corpus Scriptorum Chrislianorum Orienlalium (editum consilio Universitatis catholicæ Americæ et Universitatis catholicæ Lovaniensis), curantibus l.-B . Chabot , I . Guidi , H . Hyvernat , B. Carra de Vaux .
= Corpus scriplorum ecclesiaslicorum lalinorum.
= Corpus scriplorum hisloriæ byzantinæ (Bonn).
= I ragmenla hisloricorum græcorum, éd. C. M u l l e r , & vol. (Paris, 1870-1874).
M G H == Monurnenla Germanise Hislorica inde ab armo Christi quingentesim o usque ad annum millesimum et quingentesim um , edidit Societas aperiendis fontibus rerum germ anicarum medii ævi.
P G = J.-P . M i g n e , Patrologiæ cursus complelus. Sériésgræca, 161 tom . (Paris, 1857-1866).
P L = J.-P . Migne , Patrologiæ cursus complelus. Sériés latina, 221 tom. (Paris, 1844-1864).
P O = R . Graffin şi F . N a u , Palrologia Orientalis, 24 voL (Paris, 1907-1933).
B B P H = Bevue Belge de Philologie el d'Histoire.

SOURCES (1)

I. — Sourse propriu zise

Amphilooue (pseudo-) : éd. Fr . Comréfis , SS. Patrum A m philochii Iconiensis, Methodii Palarensis el Andreæ Crelensis opéra omnia (Parisiis, 1644) ; trad . lat. dans P G, t. X X IX , p. ccxcii- cccxvi (C f. B H G. 247-260).
Nie. Calliste Xanthopoulos , Ecclesiasticæ Hisloriæ lib. XVIII (P G, t. CXLY-CXLVII).
Chronique Pascale : éd. L. Dindorf , C S H B, 2 vol. (Bonn 1832) = P G, t. X C I I , p. 1-1028.
Eutychien de Cappadoce , inseratâ în Joannis M a l a l æ Chronographia, X III, 21 : éd. L. Dindorf , p. 332 = éd. C. Muller, F II G, t. IV (Pans, 1868), p. 6 = P G, t. X CVII, p. 496 A.
Eutychius (Saïd Ibn al Batriq), p atr. d 'Alexandrie, A nnal. : éd. L. Cheikh o , C S C 0 , Script, arabici, Textus, sériés III, t. V I-V II (Beryti, 1906-1909) ; trad. latine p ar E . Pocock (Oxford, 1658), insérée dans P G, t. CXI, p. 907-1156.

Pentru a nu face această listă deja lungă am omis să notăm cataloage pe care le-am consultat ş sursle pe care ne- ma bazat – consultate dintr-un motiv sau altul pentru lucrare şi citate în note şi care trasează numele legendei lui Mercurie sau primul tur de informaţii mercuriene. La fel de bine noi nu vom menţiona aici cărţile consultate pnetru ultimul capitol consacrat „Reprezentărilor figurate."

Fauste de Byzance , Bibl. historique, IV, 10 : éd. de Venise, 1832; trad. latine du R. P . Peeters , Un miracle des S S . Serge et Théodore et la vie de S. Basile dans Fauste de Byzance, în A B, t. X X X IX (1921), p. 70-73 (Cf. H. Delehaye , în Acla SS., Nov. IV, p. 22, n° 41). Trad. franç. de J. B. Émine , dans V. Langolis , Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie..., t. I (Paris, 1867), et de V. Langlois , F H G, t. V (Paris, 1870), p. 209-310; trad. allemande de M. Lauer , Des Faustus von Byzanz Geschichte Arméniens (Kôln, 1879).
Mich. Glycas , Annales : rec. E. Bekker , C S H B (Bonn, 1830) = P G, t. C LV III, p. 27-624.
Jacques de Voragine , Légende dorée : éd. Th . Graesse (DresdeLeipzig, 1846) ; trad. franç. de Teodor de Wyzewa (Paris, 1902).
Jean Damascène , De Im aqinibus orationes : P G, t. X C IV , p. 1231-1420.
Jean Malalas , Chronog. : éd. L . D i n d o r f , C S H B (Bonn, 1831) = P G, t. X CVII, p. 65-518.
Jean de Nikiou , Chronique : éd. H. Z o t e n b e r g , La Chronique de Jean, évêque de N ikiou ; notice et extraits (Paris, 1879) ; R.-H. Charles , The chronicle of John, bishop of N ikiu, translatedfrom Zotenberg's elhiopic lexl (London-Oxford, 1916).

Kronik M G H : Scriplorum qui vernacula lingua usi sunt, t. I (Hannoveræ, 1892).
Martini Oppaviensis , Chronicon Ponlificum et Imperalorum : éd. L. Weiland , dans M G H : Scriplorum..., t. X X II (Hannoveræ, 1872).
Matth/ei Parisiensis , monachi Sancti Albani, Chronica maiora: éd. II.-R . L u a r d (Londres, 1874).
Michelle Syrien , Chronique : éditée pour la prem ière fois et traduite en français par J.-B. C h a b o t , 3 vol. en 8 tom . (Paris, 1899-1910). Introd. et tables (Paris, 1924). Trad. latine du
P . Peeters , Un miracle des S S . Serge et Théodore..., p. 82-83.
Nicolas de Porta , Hisloria translationis reliquiarum b. Loannis baplislæ ad civilatem lanuæ , dans Becueits des Historiens des Croisades... Historiens occidentaux, t. V (Paris, 1895), part, n i, 3.
Pauli diaconi, H ym nus in translationem Beneventum corporis
beali Mercurii martyris : P L, t. XCV, p. 1600 ; cf. L. Bethmann , Paillas Diaconus Leben and Schriflen, dansG. H. Pertz , Archiv der Gesellschafl fiir ültere deulsche Geschichtkiihde,Bd. X (Hannovre, 1849), p. 290-91.
Roman syriaque de Julien l 'Apostat : Traduet. partielle et commentaires de T h . Nôldeke , L eber den Syrischen Roman von Kaiser Julian, dans Zeitschrift der deulschen Morgenlàndischen Gesellschafl, t. X X Y I I I (1874), p. 263-93 e t p. 000 ;
éd. G. Hoffmann , Julianos der Abtrünnige, Syrische Erzahlungen (Kiel, 1887) ; H . Gollancz , Julian the Apostate now translaled jor the firsl time from Ihe Syriac original (Oxford, 1928).
Sévère , év. d 'A schmounaïn (I b n - a l - M o q a f f a) , Hist. : éd.
C. F . Seybold , C S C 0, Scrip. Arab., Textus, sériés III, t. IX en 2 fasc. (Beryti, 1904-1910) ; éd. et trad. angl. de
B. E y e t t s , Ilisl. of Ihe Palriarchs of the Coplic Church of Alexandria, dans P O , t. I, p. 101-214 e t 381-518 ; t. \, p. 1-215 ; t. X , p. 359-551.
Sozomène , II E : éd. R. Hussey , 3 vol. (Oxford, 1860) = P G, t. LX V II, p. 843-1630.
Syméon Métaphraste : P G, t. C X IV -C X V I (Cf. L. S u r i u s) .
Diacre Théodose , De Situ terræ Sanctæ : éd. P. G e y e r , limera Hierosoltjmilana Sæculi IV-VIII, C S E L, X X X IX \ indob., 1898).
Aie de S. Davidde Thessalonique : éd. V . R o s e tBerlin, 1887) p. 3-15 (= B H G 493). Cf. C.-R. de C. Van de Vorst , în A B , t. X X X II (1913), p. 320-1.
Vie syriaque d e S. Eusèbe de Samosate : éd. P. Bedjan , Acia Marlyrum et Sanclorum, t. VI (Paris-Leipsig, 1896), p. 335-77.
Aie de S. Macaire le Roma in : éd. A. Vassiliev , Anecdola græco-byzanlina, Pars prior (Moscou, 1893), p. 137; trad. lat. dans Acla SS., Oct. X, p. 566 G et dans P G, t . LXX111,
p. 416 C (Cf. B I I L 5104; B H G 1004-1005).

II. – Colecţii de documente şi repertorii

Agapios, Νεος Παραδεισος ητοι λογοι διαφοροι και βοι αγιω ν εκ τοθ Μεταφδραστου Συμεων εις την κοινη ν ημετεραν διαλεκτον μεταγλωττισθεντες. La première édition date de 1644.
Annibal Albanus , Menologium ■ (Urbin, 1727) , în P G, t. CXVII, p. 1 9 -6 1 4 = Menologium Græcorum iussu Basilii imperatoris græce olim editum nunc primum græce et latine prodit studio et opéra Annibalis tit. S. Clementis presb. card. Albani , 3 vol. fo l. (Urbin, 1727) . [Le véritable auteur
de l 'édition est J.-S. Assemanus , qui a écrit la préface.] C f. P. Franchi de 'Cavalieri .
Basset (R.), Le Synaxaire arabe-jacobite (rédaction copte). Texte
arabe publié, traduit et annoté, dans P 0 , t. I, p. 216-379 ; t, III, p. 2 4 3 - 5 4 5 ; t. XI, p. 5 0 7 -8 6 1 ; t. XVI, p. 185-424 ;
t. XVII, p. 5 2 5 - 7 8 2 ; t. XX , p. 7 4 0 - 7 9 0 . Lire P. Peeters ,
dans A B, t. XXIV (1 9 0 5), p. 3 8 5 - 6 . Cf. I. F o r g e t .
Bayan (G.), avec le concours de S. A. R. le prince Max de Saxe , Le Synaxaire arménien de Ter Israël (édition et trad. française), dans P 0, t. V, p. 347-556 ; t. VI, p. 181-355 ; t. XV, p. 295-438 ; t. XVI, p. 3-185 ; t. X V III, p. 2-208 ; t. X IX , p. 3-150. Lire P. Peeters , Pour l'histoire,du Synaxaire arménien, dans A B, t. X X X (1911), p. 5-26.
Bertolini (O.), Gli « Annales Benevenlani », dans Bulleitino dell' Istituto slorico Iialiano e Archiino M uraloriano, t. 42 (1923).

Binon (S t .), Documents grecs inédits relatifs à S. Mercure de Césarée. Tradition littéraire-Tradition liturgique (Louvain, 1937) = Univ. de Louvain. Recueil de travaux publiés par les
membres des Conférences d'Histoire et de Philologie, 2e série, 41e fascicule.
Borgia (S.), Memorie istoriche delta pontificia ciltà di Benevento ciel secolo VIII al secolo XIII , t. I (Roraæ, 1763).
Budge (E. A. W a llis), The book of the Saints of the elhiopic Church (a translation of the elhiopic Synaxarium made from the manuscripls oriental 660 and 661 in the British M uséum),
4 vol. (Cambridge, 1928). Cf. J. Guidi.
Miscellaneous Coptic Texts in the dialect of Upper Equpt (London, 1915).
Chevalier (U.), Repertorium hymnologicum. Catalogue des chants, hymnes, proses, séquences, tropes en usage dans l'Eglise latine depuis les origines jusqu'à nos.jours, 6 vol. (BruxellesLouvain, 1892-1920).
Répertoire des sources historiques du M -A , t. I, Bio-bibliographie, 2 vol., A-I (Paris, 1905) et J-Z (Paris, 1907), aux mots B asile (I, p. 455-7), Ju lien (II, p. 2678-83), Mercure (I I, p . 3200) ; t . I I , Topo-bibliographie (Paris, 1894-1903), pour Césarée (p. 630)...
Cramer (J. A.), Anecdota græca e codd. m anuscriplis biblioIhecarum oxoniensium , vol. IV (Oxford, 1837).
De Lacy O 'Leary , The D ifnar (antiphonarium) of the copiic Churches (firsl four m onths) from the manuscript in the John
Rylands L ib ra ry, M anchester, wilh fragm ents of a Difnar recently discovered ai the Der A b u -M a ka r in the 11 adinN a tru m (London, 1926).
Delehaye (H.), S yn a x a riu m Ecclesiæ Constantinopolitanæ e codice Sirm ondiano... Propylæ um ad A cla S S . N ovembris (Bruxellis, 1902).
De Rossi (I. B.) et D u sc h e sn e (L.), M artyrologium hieronym ia n u m , dans Acta S S ., Nov. t. II, pars prior, p. [1]-[19d]. Cf. H . Delehaye , C om m entarius perpetuus.
Diehl (C.), Le trésor et la bibliothèque de Patm os au commencem ent du X IIIe siècle, dans B yzantinische Zeitschrifl, t. I (1892).
Doukakês (K . C h .), Μεγας Συναξαριστης παντων των αγιων..., t. 1, ianuriareΙασπς του νοητου Παραδεισου (Atena, 1889). Υακινθος του νοιθου Παραδεισου (1897).
Dreves (G uido M aria), Hymni inediti. Liturgische H ym nen des Mittelalters (Leipzig, 1903) = Analecla H ym nica m edii ævi, X L III.
Du Sollier (J.-B.), M artyrologium U suardi monachi ab additam enlis expurgalum , casligatum et quotidianis observationibus illuslratum , dans Acta S S ., Iun. '\ II, pars I.
Martyrologia hieronym iana contracta, ibid., pars II.
Evetts (B.), The Churches and M onasleries of Egypt attributed to Abu Sâllih the Armenian (with notes by A. J. B u t l e r), dans Anecdota O xoniensia — Texts, Documents and exlracts chiefly from manuscripts in the Bodleian and olher Oxford Libraries, Semitic Sériés, p art V II (Oxford, 1895). E n appendice, p. 305-406 : Account of the monasteries and churches of the Christians of Egypt; form ing the concluding sections of the Khital of Al-Makrîzî.
F ita (F.), Cincuenla leyendas por Gil de Zam ora..., dans Boletin de la Real A cadem ia de la Ilistoria, t. \ II (M adrid, 188;)), p. 54-144.
Forget (J.), Synaxarium alexandrinum, 2 vol., dans C S C 0 , Scriptores arabici, Versio, Sériés III, t. X V III (Rome, 1922) şi XIX (Louvain, 1926).
Franchi de 'Cavalieri (P.)], H menologio di Basilio I I iCod. Vat. gr. 1613), dans Codices e Vaticanis seledi pholol ypice expressi iussu P ii Pp. X consilio et opéra curatorum Bibliothecæ Valicanæ, vol. V III, t. I ['Teste] et I I ['Tavole] ('Turin, 1907).
Ciovardi (V.), A d a passionis el Iranslationis sandorum marlyrum Mercurii ac X I I Fralrum (Romæ, 1730).
d u im (J.), avec le concours de Desnoyers (L.), Singlas (A.) şi Grébaut (S.), Le Synaxaire éthiopien (édition partielle avec trad. française), dans P 0, t. I, p. 523-705 (Sanê) ; t. V II, p. 205-455 (Hamlê) ; t. IX , p. 239-477 (Nahasê et Pâguemên) ; t. XV, p. 543-799 ('Tahschasch). L ip o m a n u s (A.), Sandorum palrum uitæ..., t. V (Venetiis, 1556), fol. 180-183.
VIartene (E.) şi Durand (U.), Velerum scriptorum et monumenlorum historicorum, dogmaticorurn, moralium amplissima colledio, t. VI (Parisiis, 1729).
Martinov (J.), A nnus ecdesiasticus græco-slavicus, dans A d a S S ., Oct. X I, p. 1-385.

VIussa fia (A.), Studien zu den Millelallerlichen Marienlegenden, 5 vol. (Vienne, 1887-98) = Sitzungsberichle des kaiserl. A kademie der IV issenschaften in W ien, Philosoph.-H ist. Classe, t. C X III (1887), p. 917-94; CXV (1888), p. 5-92; C X IX (1889), pars IX ; CX X I1I (1891), pars V III ; C X X X IX (1898), pars V III.
Nicodème l 'Hagiorite , Συναξαριστης των δβδεκα μηνβν του ενιαυτου, éd. de Venise (1819) ; 4e éd. en 2 t. (Athènes, 1868). Cf. bibliographie par Mgr L. Petit , Bibliographie des aeolouthies grecques (Bruxelles, 1926), p. x x x i - x x x i v .
Ivitti de Vito (F.), Codice diplornatice Barese, vol. V III : Le pergamene di Barletta. Archivio Capitolare, 897-1285 (Bari, 1914).
Petrus dɛ Natalibus , Calahgus Sandorum el gestorum eorum ex diversis voluminibus colledus (Venetiis, 1514).
Poncelet (A.), Index miraculorum B. V. M ariæ quæ Sæc. V IX I I latine eonscripta sunt, dans A B , t. X X I (1902), p. 241-360.
Iosweyde , Vitæ Palrum (Antverpiæ, 1616), d a n sP L, t. L X X III. Suriu s (L.), De probatis Sandorum historiis, partirn ex lomis A loysii Lipomani... parlim etiam ex egregiis manuscriptis codicibus..., l re éd., t. VI (Colonie Agrippinæ, 1575) ; 2e éd., t. VI (1581) ; 4e éd., t. IV (1618) ; 5e éd., Historiæ seu vitæ
Sandorum ..., t. X I (Augustæ Taurinorum , 1879). Cf. B H L. p. XXXII.
Till (W.), Koplische Heiligen — und Marlyrerlegenden. dans Orienlalia Christiana A naleda, t. 102 1935).
Vite et P assiones Sandorum seledæ ex Eclogariis, 2 vol. (Venetiis, 1874).
Waitz (G.), Sandorum Iranslationes Benevenli faclæ..., dans M G H : Scriplores rerum langobardicarum et ilalicanim sæc. VI-IX (Hannoveræ, 1878), p. 573-90.

LUCRĂRI PRINCIPALE

Amélineau (E.), Contes et Romans dans l'Égypte chrétienne (Cotledion de contes et de chansons populaires), 2 vol. (Paris, 1888).
Les actes des martyrs de l'Église copte. Étude critique (Paris, 1890).
Arnold (R. F.) et K ipk a (K.), Nachlràge zur Geschichte der Julian-Dichtungen, dans Sludiën zur vergleichenden Lileraturgeschichte, t. V (1905).
Baronius , Annales Ecclesiaslici, A C 363, éd. Pagius , t. ^ (Lucæ, 1739), p. 169-72.
Baynes (N orman H.), The dealh of Julian tlie Apostate in a Christian legend, dans Journal of Roman Studies, t. X X V II ; 1937) [= Mélanges S ir H . Stuart Jones], p. 22-29.
Belley (A b .), Observations sur l'histoire et les monumens de Césarée en Cappacloce, dans Mémoires de l'Académie royale des Inscriptions et Belles-Lettres, t. XL (1780), I, p. 124-48.
Bernardakês (G.), Notes sur la topographie de Césarée de Cappadoce, dans Échos d'Orient, t. X I (1908), p. 22-7.
Bidez (J.), La vie de l empereur Julien, dans Collection d Éludes anciennes publiée sous le patronage de l Ass. G. Budé (PaRis. 1930).
Butler (A.-J.), The ancienl Coplic Churches of Egypl, 2 vol. (Oxford, 1884).
Büttner - W o b s t (T.), Der Tod des Kaisers Julian. Eine Ouellenstudie, dans Philologus, Bd V, t. LI (1892), p. 561-80.
De Buck (Y.) -Xoies sur la mort de Julien], în Acta S S ., Oct. X, p. 572-3, n. i.
Delaval Cobham (C.), The Churehes and Saints of Cyprus London, 1910).
Delehaye (H.), Saints de Chypre, dans A B, t. X X V I (1907), p. 161-301.
La Translatif) S. M ercurii Beneventum, dans Mélanges Godefroid Kurtli, t. I, Mélanges historiques (Liège, 1908), p. 17-24.
Les légendes grecques des Saints militaires (Paris, 1909).
Les passions des martyrs et les genres littéraires (Bruxelles, 1921).
Les martyrs d'Égypte (Bruxelles, 1923) = A B, t. XL 1922), p. 5-154.
Les légendes hagiographiques, 2e éd. (Bruxelles, 1906) ; 3e éd. (1927) (Subsidia hagiographica, 18).
Commentarius perpeluus in Martyrologiurn hieronymianum ad recensionem H. Q u e n t i n , dans Acta S S ., Nov. II, pars post.erior (Brux., 1931).
Les origines du culte des martyrs (Subsidia hagiographica, 20), 2e éd. (Bruxelles, 1933).

Dr Cange , à l'article « Flavius Claudius Iulianus » des Familiæ Auguslæ Byzantinæ, dans Hisioria Byzantina duplici commentario illustrata (Paris, 1680), p. 50-1.
Fôr ster (R.), Kaiser Julian in der Dichtung alter und neuer '/.eil, dans Sludiën zur vergleichenden Literalurgeschichte, t. V (1905), p. 1-120.
Gay (J .), L'Ilalie méridionale et l'empire byzantin depuis l'avènement de Basile I jusqu'à la prise de Bari par les Normands 867-1071). dans Bibl. des Écoles franc. d'Athènes et de Borne, t. XG (Paris, 1904).
Gli lland (R.), Essai sur Nicéphore Grégoras, l'homme et l'œuvre Paris, 1926).
Gunter (H.), Legenden-Studiën (Kôln, 1906).
Hai gerty - Krappe (A .), La vision de S. Basile et la légende de la mort de l'empereur Julien, dans /? B P H , t. V II (1928}. p. 1029-34.
Kàte Philip , Julianus Aposlala in der deulschen Literatur, dans Sloff-und Motivgeschichle der deulschen Lileralur, t. III (B erlin-Leipzig, 1929).
Latysev (Y .), Sur la littérature hagiographique. II. Variantes de la vie de S. Mercure entre la rédaction métaphrastique et les mss de l'Acad. russe (en russe) (P étro g rad , 1918).
Lébidês (A.-M .), A l sv jaovoXî Ooiç (lovai t ï)ç Ka7t7ra5foxlaç x a l A uxaovtaç (Constantinople, 1899).
Le Blant (E.), Les Actes des Martyrs. Supplément aux Acla Sincera de dom Ruinart. E x tr a it des Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Letlres, t. X X X , 2 e p a rtie (Paris,
1882).
Leclerco (H .), A rticle « Julien VApostat », dans Dictionnaire d 'archéologie chrétienne et de liturgie publié pardom F . Cabrol et H . Leclerco , t. V III, 1 (P aris, 1928), p. 395.
Legrain (G.), Lou'jsor sans les Pharaons. Légendes et chansons
populaires de la Haute-Égypte (Bruxelles, 1914).
Ménardos (S.), Ποπωνυμικον της Κτρου Αθηνα t. X V III (1906), p. 315-421.
Neuhaus (G.), Die Quellen zu Adgars Marienlegenden (A schersleben, 1882). Die laleinischen Vorlagen zu den Altfvanzôsischen Adgar'schen Marienlegenden (A scherleben, 1887).
Nostitz - Rienc k (R .-G .), Vom Tode des Iaisers Julian. A V l Ja~ resberichl des ôffentlichen Privatgymnasiums an der Stella Malutina zu Feldkirch. erôfientlicht am Schlusse des Schulja h re s 1906-1907 (F eldkirch, 1907).
Obletter (G.), Sailli, beali e morli in fam a di S a n h là dette
Diocesi di Chieli e Vasto (Teram e, 1924).
Peeters (P.), Un miracle des S S . Serge el Théodore et la vie de S. Basile dans Fauste de Byzance, dans A B, t. X X X IX (1921), p. 65-88.
Profillet (Ab.), Les Saints militaires. Martyrologe. I tes el notices, t. V I (P aris, 1891).
Smyrnakês (G.), To "Aytov "Opoç (Athènes, 190o).
Tillemont (Lenainde), Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles, 2 e éd., t. I II (Paris, 1 /01).
Zeiller (J.), Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain, dans Bibl. des Lcoles franç. d 'Athènes el de Borne, t. C X II (Paris, 1918).